

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Монографія

За редакцією К. В. Єфремової

Електронне видання

Харків
2022

УДК 346.2:004

III

JEL K22, K24, O33, H54, O34, O38, 043 ISBN 978-617-7806-21-8

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 10 від 15 грудня 2022 р.)*

Рецензенти:

І. В. Яковюк – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О. Б. Васильчишин – доктор економічних наук, професор, професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного університету;

А. М. Ісаєв – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права № 1, начальник науково-дослідницького сектору Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Колектив авторів:

Єфремова К. В. – розд. 1, *Хаустова М. Г.* – розд. 2, *Шматков Д. І.* – розд. 3, *Мамаєв І. О.* – розд. 4, *Новіков Є. А.* – розд. 5, *Шаповалова О. В.* – розд. 6.

III **Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій:**
монографія / [К. В. Єфремова, О. В. Шаповалова, М. Г. Хаустова та ін.]; за ред. К. В. Єфремової.
Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 272 с.
ISBN 978-617-7806-38-6

Монографію присвячено дослідженню питань правового забезпечення цифрової трансформації суспільства та економіки на шляху до членства в ЄС. Розкриті питання застосування міжнародного досвіду реалізації програм та стратегій цифровізації в державній політиці України. Робота містить окремі дослідження з актуальних напрямків правового забезпечення права інтелектуальної власності на цифрових платформах та роль інноваційних платформ в цифровому розвитку ЄС на прикладі спільнот знань та інновацій, розкрито правові проблеми забезпечення ефективності функціонування публічних реєстрів та мереж трансферу технологій тощо.

Видання призначене для науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищої освіти, а також, усіх тих, хто цікавиться проблемами правового регулювання цифрової економіки, використанням цифрових технологій та процесами цифровізації.

Ключові слова: цифровізація суспільства, цифрова економіка, управління цифровими інфраструктурами, право інтелектуальної власності на цифрових платформах, публічні реєстри, цифрові послуги, мережі трансферу технологій.

УДК 346.2:004

© Єфремова К. В., Шаповалова О. В., Хаустова М. Г., 2022

© Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2022

ISBN 978-617-7806-38-6

NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE
SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTE
OF PROVIDING LEGAL FRAMEWORK FOR THE INNOVATIVE
DEVELOPMENT

**WAYS OF IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN POLICY
FOR IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES**

Monograph

Team of authors:

Yefremova Kateryna, Shapovalova Olha, Khaustova Maryna,
Shmatkov Daniil, Novikov Yevhen, Mamaiev Illia.

UDC 346.2:004

JEL K22, K24, O33, H54, O34, O38, 043 ISBN 978-617-7806-21-8

The monograph is dedicated to researching issues of legal support for the digital transformation of society and the economy on the way to EU membership. The issues of application of international experience in the implementation of digitalization programs and strategies in the state policy of Ukraine are revealed. The work contains separate studies on the current directions of legal enforcement of intellectual property rights on digital platforms and the role of innovative platforms in the digital development of the EU using the example of communities of knowledge and innovation, legal problems of ensuring the effectiveness of the functioning of public registers and technology transfer networks, etc. are disclosed.

The publication is intended for specialists, scientists, teachers, graduate students, students of higher education institutions, as well as all those who are interested in the problems of legal regulation of the digital economy, the use of digital technologies and digitalization processes.

Key words: digitalization of society, digital economy, management of digital infrastructures, intellectual property rights on digital platforms, public registries, digital services, technology transfer networks.

- © Yefremova Kateryna, Shapovalova Olha,
Khaustova Maryna, 2022
- © Scientific and Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
2022

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Цифрова економіка України на шляху до членства ЄС: виклики та реалії	6
1.1. України на шляху до членства в ЄС.....	6
1.2. Підхід ЄС до цифрової трансформації	10
1.3. Цифровізація для відновлення України	29
2. Державна політика в умовах цифровізації суспільства. Міжнародний досвід реалізації програм та стратегій цифровізації	41
2.1. Поняття цифровізації (цифрової трансформації): національні та міжнародні підходи	41
2.2. Аналіз національних програм та стратегій з цифровізації окремих країн	63
2.3. Розвиток державної політики в умовах цифровізації суспільства ...	81
2.4. Ключові сектори розвитку: стан та перспективи розвитку.....	98
3. Право інтелектуальної власності на цифрових платформах.....	111
3.1. Процедури «повідомлення та видалення» в Україні, Іспанії, Китаї та США	111
3.2. Саморегулювання на платформах електронної комерції	
4. Роль інноваційних платформ в інноваційному та цифровому розвитку ЄС на прикладі спільнот знань та інновацій (KIC)	162
5. Мережі трансферу технологій: сутність, принципи та аспект національної безпеки.....	199
6. Правові проблеми забезпечення ефективності функціонування публічних реєстрів	233

ВСТУП

Монографія підготовлена колективом авторів Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України за результатами виконання фундаментальної наукової теми «Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки і суспільства» (ПК УкрІНТЕІ № 0119U103826) і об'єднує положення досліджень, підготовлених протягом 2022 року.

Актуальність тематики дослідження підкреслюється викликами, що постали перед Україною через пришвидшену євроінтеграцію за визначеними пріоритетними напрямками, серед яких забезпечення цифрової трансформації економіки.

Цифрова революція перетворює світ, яким ми його знаємо, з безпрецедентною швидкістю. Цифрові технології змінили те, як працюють підприємства, як люди підключаються та обмінюються інформацією, а також як вони взаємодіють з державним і приватним секторами. Європейським компаніям і їх партнерам поза межами ЄС однаково потрібна відповідна політична та правова основа, відповідні навички та інфраструктура, щоб отримати величезну цінність, створену цифровою економікою, і досягти успіху в цифровій трансформації. Європейський Союз відіграє активну роль у формуванні цифрової економіки з міжполітичними ініціативами, які варіюються від стимулювання інвестицій до реформування законодавства ЄС, до незаконодавчих дій для покращення координації між державами-членами та обміну передовим досвідом.

Колектив авторів висловлює щире подяку рецензентам за позитивну оцінку монографії.

**Керівник фундаментальної теми
«Правове забезпечення розвитку технологій
цифрової економіки і суспільства»
Катерина ЄФРЕМОВА**

1. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА ЄС: ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ

1.1. України на шляху до членства в ЄС

Україна перебуває на важливому етапі формування своєї зовнішньої політики – пошуку свого місця в новій системі міжнародної спільноти, побудові нових відносин з європейськими структурами. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України особливе місце посідає співробітництво з ЄС. Європейський вибір нашої держави вплинув на теперішню ситуацію в країні.

Так, війна змусила уряд України домагатися членства в Європейському Союзі швидше за заплановані строки та, таким чином, і доступу до єдиного цифрового ринку ЄС, включаючи адаптацію до міжнародних правил та стандартів. Так, 28 лютого 2022 року Європейська рада отримала заявку України на членство в ЄС, а 17 червня Європейська комісія оприлюднила свій висновок¹, у якому рекомендувала Раді прийняти кандидатуру України. Необхідно звернути увагу, що у Висновку є окреме посилання на «особливо хороші результати», яких Україна досягла у сфері інформаційного суспільства та медіа (в рамках кластеру «Конкурентоспроможність та інклюзивне зростання»), з посиланням на «поглиблену галузеву реформу та

¹ Європейська комісія (2022), «Висновок щодо заявки України на членство в Європейському Союзі». URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en.

наближення до законодавства ЄС щодо Єдиного цифрового ринку», зокрема шляхом прийняття законодавства про регулятор електронних комунікації та телекомунікацій і його виконання з початку 2022 року.

В першу чергу, Україна прагне стати повноцінним членом Європейського Союзу. Навіть на даному етапі, коли Україна отримала статус держави-кандидата на членство в ЄС відповідно до Висновку Європейської Ради щодо заявок на членство України, Республіки Молдова та Грузії, Західних Балкан і зовнішніх відносин від 23 червня 2022 р.¹, втілення поглядів лідерів ЄС стикається з бюрократичною реальністю. Попри вимоги часу та власні обіцянки ЄС тактичну перемогу у Брюсселі отримав угорський комісар Олівер Варгеї, який, на переконання Києва, ставить перед собою мету за будь-яку ціну загальмувати рух України до членства.

У середині червня 2022 року Єврокомісія ухвалила рішення, якого Україна не просто чекала, а й наполегливо над ним працювала, об'єднавши сили президента та представників опозиції, експертів та навіть профільних медіа щодо рекомендації надати статус кандидата у члени ЄС Україні, а також Молдові.

Київ працював над принциповим рішенням, щоб Україна отримали статус кандидата без будь-яких умов. А от деталі рішення допрацьовувалися окремо і стали для Києва до певної міри несподіванкою. Наприклад, перелік з «7 кроків», які Україна має виконати після надання їй статусу кандидата, формулював особисто угорський комісар Олівер Варгеї, у спілкуванні з державами-членами, через що у цьому переліку з'явилися вимоги, роз'яснення яких забрало у Єврокомісії декілька місяців, серед яких і пункт про відповідність вимогам FATF, від якого до України не було суттєвих зауважень.

¹ European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>.

Саме тоді внутрішнім рішенням Єврокомісія встановила часові рамки, коли вона готуватиме першу оцінку прогресу України та Молдови. Так, у Висновку Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі визначено: «Комісія відстежуватиме прогрес України у виконанні цих кроків і звітуватиме про них разом із детальною оцінкою країни до кінця 2022 року»¹.

Вже за тиждень у рішенні саміту ЄС з'явилася альтернативна формула: у ній держави-члени доручили Єврокомісії оцінити виконання критеріїв Україною та Молдовою «як частину звичайного оцінювання прогресу держав з пакета розширення». Ця фраза може видаватися нейтральною і навіть переможною для України, проте, насправді мала на меті загальмувати оцінку виконання згаданих семи критеріїв. Україна, яка відразу поставила за мету значно швидше виконання «7 кроків», спробувала переконати Брюссель змінити позицію та провести два чи навіть три оцінювання (одне у грудні-2022, інше у жовтні-2023), що стимулювало і скоригувало б реформи за підсумками першої оцінки і дозволило б Україні раніше говорити про перехід до наступного кроку – тобто до початку переговорів про членство².

Однак Єврокомісія остаточно відмовилася від будь-яких проміжних варіантів звіту і зміщення звіту України щодо виконання критеріїв на осінь 2023 року стало реальністю.

Розпочати переговори про вступ раніше осені-2023 тепер теоретично та юридично неможливо. Та, на жаль, профільному єврокомісару Варгеї, делегованому від Угорщини, цей варіант також видається надто амбітним.

Наприкінці вересня профільний єврокомісар Олівер Варгеї, делегований від Угорщини, відвідав Київ з візитом уперше як комісар

¹ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations (2022). Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. 16 June 2022. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf>.

² Сидоренко С. Угорське гальмо. Як Брюссель відкладає подальше зближення України та Молдови з ЄС. Європейська правда. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/13/7148605/>.

з розширення. У офіційному пресрелізі за підсумками візиту комісар прямо сказав, що раніше 2024 року переговори не розпочнуться¹.

Слід звернути увагу, що Верховна Рада виконала свої зобов'язання та ухвалила законопроекти, які були необхідні для виконання семи рекомендацій Єврокомісії, про що повідомив Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук, коментуючи ухвалення євроінтеграційних законів на пленарному засіданні 13 грудня 2022 року.

Так, Верховна Рада ухвалила низку законопроектів в цілому:

1) щодо реформи Конституційного Суду – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах»;

2) щодо узгодження аудіовізуального законодавства з європейським – «Про медіа»;

3) щодо вдосконалення законодавства про нацменшини – «Про національні меншини (спільноти)»;

4) боротьба з відмиванням коштів: «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу»; «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму»; «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» щодо захисту фінансової системи України від держави, яка здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства до окремих стандартів FATF і вимог Директиви ЄС 2018/843». А також, у межах продовження судової реформи Верховна Рада обрала за своєю квотою членами Вищої ради правосуддя двох кандидатів Романа Маселка та Миколу Мороза.

¹ Ольга Стефанішина та Олівер Варгеї скоординували кроки щодо підготовки України до членства в ЄС. Урядовий портал. 29 вересня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-ta-oliver-varhei-skoordynuvaly-kroky-shchodopidhotovky-ukrainy-do-chlenstva-v-ies>.

1.2. Підхід ЄС до цифрової трансформації

За останні декілька років відбувся суттєвий прогрес у сфері цифровізації та новітніх технологій. Розвиток цифрових технологій стосується багатьох сфер сучасного життя, від освіти та робочих місць до системи соціального забезпечення та впливу на систему державного управління. Цифрові інструменти забезпечують прозорість влади та ефективніше електронне урядування, сприяють економічному зростанню, виробництву та експорту, через підвищення продуктивності існуючих індустрій, та створення принципово нових сфер цифрової економіки з підвищеною доданою вартістю. Саме тому цифровізація розглядається як важливий елемент сталого розвитку економіки та суспільства, а такі технології як Інтернет речей, хмарні технології, електронна ідентифікація та штучний інтелект (AI) можуть сприяти досягненню Глобальних Цілей Сталого Розвитку Організації Об'єднаних Націй до 2030 року¹.

Технологічні зміни відбуваються швидко. Це вимагає якісного та своєчасного реагування, у тому числі і в питаннях адаптації законодавчого та регуляторного полів. Європейський Союз не тільки декларує підтримку розвитку цифрового простору, але й роблять практичні кроки в цьому напрямку шляхом впровадження та реалізації спеціальних програм².

Підхід ЄС до цифрової трансформації означає розширення можливостей та залучення до неї кожного громадянина, посилення потенціалу кожного бізнесу та вирішення глобальних викликів, і передбачений рамковими та стратегічними документами, такими як: Стратегія Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market Strategy for Europe), Підключення до Європейського Гігабітного суспільства (Connectivity for a European Gigabit Society), розробленої стратегії

¹ Див. ООН. ЦСР у дії. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

² Таптунова І., Казацька М. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. 2021. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf.

Цифрова Європа 2025 (Digital Europe 2025) та Програми розвитку загальноєвропейських стандартів у сфері телекомунікацій та цифрових технологій.

У той час, коли глобальна мережа та цифрові технології поступово змінюють наше суспільство, ЄС, більш придатний для епохи цифрових технологій, що виступає одним із 6 політичних пріоритетів Європейської Комісії, спрямованих на розширення можливостей людей за допомогою цифрових технологій нового покоління.

ЄС вживає заходи, пов'язані із цифровою трансформацією, відповідно до галузевих і горизонтальних політик, та на основі низки положень Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Положення Договору, як правило, використовуються як основа для гармонізації єдиного цифрового ринку є статті 4(2)(а), 26, 27, 114 і 115 ДФЄС. Крім того, стаття 173 ДФЄС, спрямована на підвищення конкурентоспроможності промисловості ЄС, може бути використана для просування цифрової трансформації.

Зверніть увагу, що положення, які стосуються створення європейської науково-дослідницької та інвестиційної політики, датуються давно минулими роками: Розділ VI Договору про заснування Європейських Співтовариств (1957); Розділ VI (1987). У Єдиному європейському акті назва, присвячена дослідженням і технологічному розвитку (стаття 130f-130q), визначає основні принципи та цілі щодо того, як ЄС має сприяти дослідженням і технологічному розвитку та як Комісія повинна підтримувати дії держав-членів. Виходячи з цих положень, ЄС і держави-члени повинні вжити заходів, щоб допомогти промисловості пристосуватися до структурних змін, заохочувати середовище, сприятливе для ініціативи та розвитку бізнесу (зокрема МСП) у всьому Союзі, сприяти співпраці між підприємствами та сприяти кращому використанню промислового потенціалу політики інновацій, досліджень і технологічного розвитку. Крім того, норми статті 179 і статті 180 ДФЄС є правовою основою для дій ЄС і держав-членів у сфері досліджень і технологічного розвитку.

Інші положення Договору, наприклад, у сфері конкурентної політики (статті 101–109 ДФЄС), торговельної політики (статті 206–207

ДФЕС) та транс'європейських мереж (статті 170–172 ДФЕС), також можуть стосуватися реалізації цифрові політики.

ЄС має право діяти в різних сферах цифрової політики, хоча його дії обмежується принципом субсидіарності в таких секторах, як освіта та охорона здоров'я, а також обмежені вимогою одностайності в Раді щодо певних питань, зокрема, податкова політика та політика безпеки.

Проте, гармонізаційне законодавство було прийнято в деяких сферах, включаючи телекомунікаційну структуру ЄС, електронну комерцію та законодавство, пов'язане із захистом прав споживачів. Крім того, існує багато незаконодавчих ініціатив у таких сферах, як електронні навички та електронний уряд, де компетенція залишається на національному рівні, але держави-члени координують свої дії з Комісією.

Стратегія Єдиного цифрового ринку ЄС була запропонована Європейською Комісією у 2015 році з метою досягнення синергії між країнами ЄС у царині новітніх технологій, транскордонної торгівлі та надання послуг в межах Єдиного цифрового ринку. Стратегія спрямована на те, щоб економіка, промисловість та суспільство Європи в повній мірі скористатися перевагами нової цифрової ери¹.

Головна мета Єдиного цифрового ринку ЄС – усунення зайвих регуляторних бар'єрів і перехід від окремих національних ринків до єдиного, із загальноєвропейськими уніфікованими правилами у трьох секторах 1) телекомунікації, 2) довірчі послуги, та 3) електронна комерція.

Таким чином, основними завданнями поставлені такі: розбудова телекомунікаційної інфраструктури, яка є основою розвитку цифрового ринку та цифрової економіки включно з впровадженням технологій наступного покоління (розгортання мереж 5G, які покликані забезпечити доступ до швидкісного Інтернету не тільки на рівні

¹ На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція, телекомунікації, довірчі послуги. Український центр європейської політики, 2021. URL: <https://ucerp.org.ua/doslidzhennya/na-shlyahu-do-yedynogo-cyifrovogo-rynku-yes-elektronna-kommerciya-telekomunikaciyi-dovirchi-poslugy.html>.

громадян, але і цілих міст, секторів економіки, та індустрій важливих для сталого розвитку (як-то: енергетика, екологія, охорона здоров'я, інклюзивність, транспорт, смарт-міста, контроль якості води); впровадження та поширення довірчих послуг та інструментів віддаленої ідентифікації (eID), юридично значимого обміну контрактами та іншими документами; створення передумов для розвитку систем транскордонної електронної комерції та захист прав споживачів електронної комерції по всій Європі.

Європейський Союз намагається зняти непотрібні регуляторні бар'єри та перейти від окремих національних ринків до єдиного загальноєвропейського зводу правил. Так, Стратегія єдиного цифрового ринку ЄС побудована на трьох стовпах:

1. Доступ: кращий доступ для споживачів і компаній до цифрових товарів і послуг по всій Європі;
2. Навколишнє середовище: створення належних і рівних умов для процвітання цифрових мереж та інноваційних послуг;
3. Економіка та суспільство: максимізація потенціалу зростання цифрової економіки.

Формування Єдиного Цифрового Ринку було невід'ємною складовою частиною Цифрового порядку денного для Європи 2020, який був прийнятий з метою забезпечення сталих економічних та соціальних переваг на основі швидкісного та надшвидкісного інтернет-зв'язку та додатків, що мають багатоцільове призначення. Ці компоненти є ключовими і для концепції створення «Гігабітного суспільства» до 2025 року та «Цифрової Європи 2025». Останні передбачають гігабітний зв'язок для всіх основних соціально-економічних об'єктів, таких як школи, транспортні вузли, постачальники державних послуг та підприємства, які використовують цифрові технології, розгортання безперебійного 5G покриття для всіх міст та головних наземних транспортних шляхів, розширення можливостей безкоштовного доступу громадян до WI-FI, подальший розвиток конкуренції і захист прав суб'єктів цифрового ринку, в тому числі і на основі нового Європейського Кодексу електронних комунікацій, прийнятого ЄС в грудні 2018 року.

Стратегія Єдиного цифрового ринку ЄС була також продовжена звітом «Формування цифрового майбутнього Європи» (Communication 'Shaping Europe's Digital Future') (2020 року). ЄС поставив за мету стати глобальним зразком для наслідування світової цифрової економіки, а також підтримати країни, що йдуть шляхом відповідального та сталого розвитку. Розвиток та впровадження загальноєвропейських стандартів та координація зусиль між державами-членами ЄС, їх регіонами, суспільством та приватним сектором є ключем до досягнення мети сталого розвитку, цифрового та технологічного лідерства ЄС. Цей план, серед іншого, передбачає можливості для розвитку в країнах сусідах¹.

Уряди та регулятори відіграють ключову роль у заохоченні підприємств до цифрової трансформації задля технологічного розвитку компанії на благо суспільства. Ці організації мають повноваження сприяти інноваціям, забезпечуючи правові норми, які відображають суспільні цінності, такі як права людей і споживачів, забезпечуючи захист персональних даних та інформації. Цифрове регулювання має задовольнити потреби клієнтів і компаній, даючи правильні директиви для створення безпечної правової бази, надихаючи довіру до впровадження технологій. Оскільки цифрова трансформація є безперервним процесом, правові норми необхідно оновити відповідно до найновіших технологій, інновацій та суспільних вимог.

Кожна компанія, яка активно працює в європейському цифровому середовищі, надаючи цифрові рішення, послуги або платформи, на яких зберігаються та керуються конфіденційними даними, завжди має прийняти безпечне та юридично сумісне рішення, яке відповідає європейським правовим стандартам. Європейські цифрові правила можуть задовольняти різні теми та захищати різні форми даних. Ці нормативні акти можна класифікувати за такими категоріями, які охоплюють різні питання:

1) захист даних (GDPR, ePrivacy Directive);

¹ Таптунова І., Казацька М. На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. Український центр європейської політики, 2021. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf.

2) цифрова ідентифікація (eIDAS, EUid);

3) цифрові платежі або цифрові транзакції (BaFin, AML5, SEPBLAC, PSD2).

1. Загальний регламент захисту даних (GDPR) — це нормативно-правовий акт про конфіденційність і безпеку даних, який набрав чинності 25 травня 2018 року. Цей закон вимагає від організацій, які обслуговують резидентів ЄС, зберігати особисті дані своїх користувачів у безпеці та зберігати їхні права на конфіденційність даних. Для комерційної компанії корисно використовувати послуги GDPR як з нормативних міркувань, так і з міркувань безпеки даних. Завдяки GDPR Європа посилює свою роль у забезпеченні конфіденційності та безпеки даних у делікатний момент, коли люди керують своїми особистими даними та зберігають їх за допомогою хмарних сервісів, зазнаючи потенційних кібератак. GDPR вживатиме заходів проти тих, хто порушує юридичні стандарти конфіденційності та безпеки, із штрафами, які можуть досягати навіть десятків мільйонів євро.

GDPR визначає перелік найважливіших юридичних термінів, зокрема: особисті дані, обробка даних, суб'єкт даних, контролер даних, обробник даних та інші.

Так, особисті дані – це інформація, пов'язана з особою, яку можна прямо чи опосередковано ідентифікувати (наприклад, ім'я, адреса електронної пошти, місцезнаходження, етнічна приналежність, стать, біометричні дані, релігійні переконання, файли cookie та політичні погляди).

Директива про електронну конфіденційність, яка набула чинності в 2002 році, являє собою правовий інструмент для конфіденційності та захисту даних у цифрову епоху, точніше кажучи, вона передбачає конфіденційність комунікацій і правила відстеження та моніторингу.

Директива ePrivacy 2009/136/ЄС, була оновлена в травні 2011 року, і в свою чергу, є поправкою до директиви 2002/58/ЄС, передбачає обробку персональних даних і захист конфіденційності в галузі зв'язку шляхом надсилання сповіщень про можливі порушення даних, а також розглядає наступні питання:

- 1) безпека мереж і сервісів;
- 2) конфіденційність спілкування;
- 3) доступ до збережених даних;
- 4) обробка даних про трафік і місцезнаходження;
- 5) ідентифікація телефонної лінії;
- 6) публічні довідники передплатників;
- 7) небажані комерційні повідомлення відомі як «Спам»;
- 8) цифрова ідентифікація.

2. Регламент eIDAS щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг¹ для електронних транзакцій на внутрішньому ринку, який набув чинності в 2018 році, є першою та найдосконалішою транскордонною правовою базою для міжнародної електронної ідентифікації, автентифікації та сертифікації веб-сайтів у Європейському Союзі. Він забезпечує безпечну структуру для безпечної та безперебійної електронної взаємодії між підприємствами, громадянами та державними органами.

Зокрема, eIDAS виконує дві функції: з одного боку, він дозволяє людям і підприємствам використовувати власні національні схеми електронної ідентифікації (eID), щоб мати доступ до державних послуг в інших країнах ЄС, де доступні eID. З іншого боку, він здатний створити європейський внутрішній ринок для електронних довірчих послуг, таких як електронні підписи, електронні печатки, мітки часу, служба електронної доставки та автентифікація веб-сайтів, дозволивши, що вони працюватимуть через кордони, зберігаючи той самий правовий статус, що й традиційні паперові процеси.

Ініціатива EUID переглядає Регламент eIDAS, поширюючи його на приватний сектор і сприяючи надійній ідентифікації для всіх європейців. Він спрямований на те, щоб зробити безпечнішим і простішим користування онлайн-сервісами на європейському рівні, наприклад, зарахування студента до іноземного університету, відкриття нового

¹ Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. *OJ L 257, 28.8.2014, p. 73–114*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910>.

банківського рахунку та доступ до державних послуг. Це дозволяє людям мати більше контролю над своїми особистими даними та конфіденційністю, дотримуючись водночас анонімності користувача.

3. Цифрові платежі або цифрові транзакції.

VaFin — це німецький закон, який несе відповідальність за транзакції споживачів, особисті дані та будь-які види фінансової участі. Він здійснює нагляд за потенційними фінансовими установами, забезпечуючи їх стабільність, надійність і цілісність. VaFin розслідує порушення в підконтрольних компаніях і пропонує споживачам цілий ряд порад та інструментів, щоб уникнути помилок або неправильно-го фінансового вибору. VaFin також відомий тим, що забезпечує ідентифікацію користувачів за допомогою процедур відеоідентифікації, він встановлює та забезпечує стандарти відеоконференцій, які дозволяють клієнтам і компаніям швидко та безпечно ідентифікувати себе за допомогою відеочату.

Боротьба з відмиванням грошей або AML5 – це директива щодо запобігання відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, оновлена в 2020 році Європейським Союзом, яка замінює AML4. Завдяки цій постанові підприємства можуть гарантувати такий захист своїм клієнтам, коли вони залучені до процедур дистанційної ідентифікації клієнтів або цифрових транзакцій. Цей закон створює унікальний цифровий простір для ідентифікації клієнтів у фінансовій галузі, він постійно вдосконалюється для боротьби з формами кіберзлочинності.

Поправки AML5 від попередньої спрямовані на підвищення прозорості, обмеження анонімності, пов'язаної з віртуальними валютами, постачальниками гаманців і передплаченими картками. Він підвищує стандарти аналізу третіх країн з високим ризиком, покращує захист фінансових операцій між країнами, крім того, створює реєстри рахунків у центральних банках і, нарешті, покращує співпрацю між органами нагляду за боротьбою з відмиванням коштів та органами пруденційного нагляду Європейського центрального банку.

Sepblac — це підрозділ фінансової розвідки Іспанії (ПФР) і наглядовий орган у сфері ПВК/ФТ, відомий як Виконавча служба Комі-

сії із запобігання відмиванню грошей і грошовим правопорушенням у зв'язку з кібератаками та фінансовим тероризмом. Він спеціалізується на створенні, обробці та розповсюдження фінансової розвідки. Serblac націлений на фінансовий сектор, займаючись управлінням централізованим реєстром банківських рахунків, фінансовими дозволами, санкціями та контрзаходами.

Європейський закон PSD2 регулює платіжні послуги та постачальників платіжних послуг на європейському рівні. Ця директива має на меті привести рівень регулювання платежів до стану ринку та технологій. Для цього компанії повинні запровадити засоби безпеки для здійснення електронних платежів. Довгострокова перспектива PSD2 полягає у створенні єдиної платіжної зони, яка дозволить громадянам і підприємствам здійснювати швидкі та прості цифрові платежі на міжнародному рівні, як це було б у їхніх вихідних країнах, а також ринку, на якому транскордонні операції підлягають ті ж збори, що й внутрішні платежі.

З огляду на інноваційні зміни, засновані на цифровій трансформації бізнесу та доступності його послуг, Європейська комісія надала цифровим платформам важливе значення, визнавши їх ключову роль для споживачів і цифрових користувачів, оскільки вони спрощують міжнародну та дистанційну торгівлю та операції. Окрім полегшення надання цифрових послуг, цей новий спосіб надання послуг стає великою торговою можливістю на міжнародному рівні для європейських підприємств.

23 квітня 2022 року в Європейському Союзі відбулась одна надзвичайно важлива подія для ринку цифрових послуг: досягнуто політичної угоди між Європейським Парламентом та країнами-членами Євросоюзу щодо правил забезпечення безпечного та надійного онлайн-середовища. Мова йде саме про Закон про цифрові послуги або Digital Services Act (DSA), який спрямований на встановлення принципово нових правил гри для суб'єктів господарювання в онлайн-просторі.

Зазначений закон почне діяти на території ЄС через 15 місяців після набуття чинності або з 1 січня 2024 року. Відтак, перший досвід

застосування нового законодавства про цифрові послуги може з'явитися в Європі не раніше 2024 року, а механізми вдосконалення та завдання для «роботи над помилками», скоріше за все, пізніше.

Закон про цифрові послуги повідомляє про правові вимоги, які необхідно адаптувати до всіх цифрових послуг, призначених для надання продуктів, послуг або контенту споживачам, а також про нові директиви для сприяння викоріненню незаконного контенту в цифровому середовищі та захисту цифрових прав людей. Нова рамкова модель збалансує права та обов'язки користувачів, посередницьких платформ і органів державної влади та базується на європейських цінностях, включаючи повагу до прав людини, свободи, демократії, рівності та верховенства права.

Європейська комісія за допомогою закону про цифрові послуги планує досягти наступних трьох цілей:

- 1) посилення захисту споживачів і відповідних основних цифрових прав;
- 2) сприяти прозорості та чіткій системі підзвітності для онлайн-платформ;
- 3) сприяти інноваціям, зростанню та конкурентоспроможності в рамках єдиного європейського ринку.

Нові правила відповідно прийнятих змін включають такі заходи та правила:

Заходи протидії незаконному контенту в Інтернеті, включаючи незаконні товари та послуги. Закон про цифрові послуги впроваджує нові механізми, які дозволяють користувачам позначати незаконний вміст контенту в Інтернеті, а платформам – співпрацювати зі спеціалізованими органами для виявлення та видалення незаконного вмісту.

Нові правила відстеження продавців на онлайн-ринках, щоб допомогти створити довіру та легше переслідувати шахраїв; нове зобов'язання онлайн-ринків випадково перевіряти за існуючими базами даних, чи відповідають продукти чи послуги на їхніх сайтах вимогам; постійні зусилля щодо підвищення відстежуваності продукції за допомогою передових технологічних рішень.

Впроваджені ефективні гарантії для користувачів, включаючи можливість оскаржити рішення платформ щодо модерації вмісту контенту на основі нової обов'язкової інформації для користувачів, коли їхній вміст видаляється або обмежується.

Запропоновано широкий перелік заходів щодо прозорості для онлайн-платформ, включаючи кращу інформацію про умови та положення, а також прозорість алгоритмів, які використовуються для рекомендації вмісту або продуктів користувачам.

Встановлено зобов'язання для дуже великих онлайн-платформ і пошукових систем запобігати зловживанню їхніми системами шляхом вжиття заходів, що ґрунтуються на оцінці ризику, включаючи нагляд за допомогою незалежного аудиту їхніх заходів з управління ризиками. Платформи повинні пом'якшувати такі ризики, як дезінформація чи маніпуляції на виборах, кібернасильство щодо жінок або заподіяння шкоди неповнолітнім в Інтернеті. Ці заходи мають бути ретельно збалансовані з обмеженнями свободи слова та підлягають незалежному аудиту.

Впроваджена заборона цільової реклами на онлайн-платформах шляхом профілювання дітей або на основі спеціальних категорій персональних даних, таких як етнічна приналежність, політичні погляди чи сексуальна орієнтація. Підвищена прозорість усієї реклами на онлайн-платформах і комерційних повідомлень впливових осіб.

Також встановлена заборона на використання так званих «темних шаблонів» в інтерфейсі онлайн-платформ, які стосуються оманливих трюків, які маніпулюють користувачами, змушуючи їх робити вибір, який вони не збираються робити.

Користувачі отримають нові права, зокрема право скаржитися на платформу, домагатися позасудового врегулювання, скаржитися до національного органу своєю рідною мовою або вимагати компенсації за порушення правил. Представницькі організації також зможуть захищати права користувачів за масштабні порушення законодавства.

Визначена нова структура контролю. Комісія буде основним регулятором для дуже великих онлайн-платформ (які охоплюють 45 мільйонів користувачів та більше), тоді як інші платформи будуть під

наглядом держав-членів, де вони створені. Комісія матиме правозастосовні повноваження, подібні до тих, які вона має під час анти-монопольного провадження. Між національними регуляторами та Комісією буде створено механізм співпраці в масштабах ЄС.

Таким чином, новий Закон про цифрові послуги значно вдосконалює механізми видалення незаконного контенту. Проте, необхідно звернути увагу, що цей закон не визначає, що є незаконним в Інтернеті. Так, нові вимоги встановлюють загальноєвропейські правила, які охоплюють виявлення, позначення та видалення незаконного вмісту контенту, а також нову систему оцінки ризиків для дуже великих онлайн-платформ і пошукових систем щодо того, як незаконний вміст поширюється на їхніх службах. Що є незаконним контентом, визначається в інших законах на рівні ЄС або на національному рівні – наприклад, терористичний контент або матеріали сексуального насильства над дітьми чи незаконна мова ворожнечі визначається на рівні ЄС. Якщо вміст є незаконним лише в певній державі-члені, як правило, його слід видаляти лише на території, де він є незаконним.

Крім того, в березні 2022 року ЄС досяг згоди стосовно закону про цифрові ринки (DMA), що є важливою віхою, оскільки цей закон регулює діяльність великих цифрових платформ, так званих «вагтових», аби забезпечити відкритий і справедливий європейський цифровий ринок¹.

Важливими є саме незалежні інструменти моніторингу реалізації програм цифрової трансформації та конкурентоспроможності економіки, зокрема, Індекс Цифрової Економіки та Суспільства (DESI), що дозволяє інвесторам та міжнародним партнерам відстежувати прогрес кожної держави-члена ЄС у розбудові цифрової економіки та суспільства.

Міжнародний індекс цифрової економіки та суспільства (I-DESI) вимірює показники цифрової економіки 27 держав-членів ЄС та ЄС загалом у порівнянні з 19 іншими країнами світу (Австралія, Албанія,

¹ European Commission (2022). Digital Markets Act: Commission welcomes political agreement on rules to ensure fair and open digital markets. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_1978.

Боснія та Герцеговина, Бразилія, Канада, Чилі, Ісландія, Ізраїль, Японія, Мексика, Чорногорія, Північна Македонія, Норвегія, Сербія, Південна Корея, Швейцарія, Туреччина, Великобританія та Сполучені Штати)¹. I-DESI має на меті відобразити та розширити результати Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) Європейської комісії шляхом пошуку показників, які вимірюють подібні змінні для країн, що не входять до ЄС.

DESI – це зведений індекс, який порівнює відповідні показники цифрової продуктивності та відстежує розвиток цифрової конкурентоспроможності ЄС загалом і його держав-членів. I-DESI об'єднує 23 індикатори та використовує систему зважування для рейтингу кожної країни на основі її цифрової ефективності з метою порівняльного аналізу розвитку цифрової економіки та суспільства.

Огляд індикаторів, що використовуються в I-DESI 2022 можна звести до того, що I-DESI використовує набори даних за чотирирічний період часу з 2017 по 2020 рік, щоб забезпечити аналіз тенденцій. Він об'єднує набір із 23 індикаторів, подібних до поточної цифрової політики DESI ЄС-27.

14 індикаторів I-DESI тісно пов'язані з індикаторами DESI 2022 року.

10 показників збігаються з тими, що використовувалися в дослідженні I-DESI 2018 року.

Охоплення відповідних наборів даних у більш розвинутих країнах, які забезпечують достатню групу аналогів для порівняння з ЄС-27 державами-членами, відносно добре.

Кореляція I-DESI з цілями EU Digital Compass 2030.

23 індикатори використовуються для надання інформації про чотири різні виміри, які узгоджуються з чотирма цілями цифрового компасу ЄС до 2030 року. Вони також об'єднані, щоб забезпечити єдиний огляд цифрової економіки та суспільства. Хоча самі по собі цифри не мають великого значення, справжня історія полягає в по-

¹ European Commission (2022). The International Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>.

рівняльному аналізі. Порівняння дозволяють виявити розбіжності між ефективністю та можливостями 46 досліджуваних країн (27 держав-членів ЄС і 19 країн, що не входять до ЄС). Важливо те, що це міжнародне дослідження дає змогу порівняти цифрові показники ЄС-27 із аналогічною групою з 19 країн з усього світу. I-DESI допоможе країнам визначити сфери, які потребують інвестицій і заходів для досягнення рівня найкращих світових країн. Це також буде корисно для забезпечення глобального порівняльного показника для моніторингу прогресу Цифрового компасу до 2030 року та підтримки розробки Інструменту відновлення та стійкості.

Було проведено кореляційне та коваріаційне тестування показників, підвимірів і вимірів, щоб перевірити, наскільки I-DESI збігається з даними DESI за 2017–2020 роки з п'ятьма ключовими вимірами, розглянутими в дослідженні. Рівень кореляції був добрим, оцінка кореляції 0,90 була зареєстрована між балами I-DESI та DESI та рейтингом країни. Таким чином, порівняння між двома дослідженнями можна проводити з відносно високим ступенем впевненості.

Основні методи, передбачені для аналізу, включали порівняння середнього показника 27 держав-членів ЄС і показників чотирьох провідних і останніх чотирьох держав-членів у кожній області з визначеною репрезентативною областю п'яти країн, що не входять до ЄС (Ісландія, Норвегія, США, Кореї та Японії). Було проведено порівняння з чотирма параметрами, розробленими DESI. Це:

1. Людський капітал: навички, необхідні для використання можливостей, які пропонує цифрове суспільство.
2. Підключення: розгортання широкосмужової інфраструктури та її якість.
3. Інтеграція цифрових технологій: оцифровка бізнесу та розвиток каналу онлайн-продажів.
4. Цифрові державні послуги: оцифрування державних послуг з акцентом на електронному урядуванні.

Аналіз показав, що країни-члени ЄС-27 добре порівнюються з 19 країнами, що не входять до ЄС, а найкращі країни ЄС-27 знаходяться на тому самому або вищому рівні, ніж найкращі країни світу.

Дійсно, Данія була провідною країною в індексі I-DESI. Данія також була провідною країною в ЄС DESI 2021 року. Провідною країною поза ЄС була Ісландія. Держави-члени ЄС-27 заповнили п'ять із десяти перших позицій за основним індексом I-DESI. Загальна оцінка для індексу є вищою для країн, що не входять до ЄС, ніж для 27 держав-членів ЄС, щороку.

Країни, що не входять до ЄС, показали кращі показники, ніж 27 держав-членів ЄС, у вимірі людського капіталу. За чотири досліджувані роки країни, що не входять до ЄС, перевершили країни-члени ЄС-27.

Вимір зв'язку – вивчення розгортання та поширення фіксованого та мобільного широкосмугового зв'язку – є єдиним виміром, де середній показник ЄС27 перевершує країни, що не входять до ЄС, за чотири роки цього дослідження.

Вимір «Інтеграція цифрових технологій» розглядав, зокрема, оцифрування бізнесу. За чотири досліджувані роки країни, що не входять до ЄС, перевершили країни-члени ЄС-27.

Цифрові державні послуги – це вимір, де є лише один підвимір (електронний уряд). Країни, що не входять до ЄС, показали кращі показники, ніж 27 держав-членів ЄС, протягом усіх років, за винятком 2018 року.

Ініціативи, вжиті на національному рівні для протидії наслідкам російського вторгнення в Україну, описані в звітах DESI по країнах.

«Шлях до цифрового десятиліття» підтримує цей оновлений акцент на цінностях ЄС, стійкості та безпеці, пов'язуючи конкретні цифрові цілі з ціннісними цілями та цифровими принципами. Лише цифровий суверенний ЄС може сформувати свою цифрову трансформацію відповідно до європейських цінностей.

Кожна держава-член робитиме свій внесок у досягнення цієї амбітної мети з різної початкової точки, виходячи з наявних ресурсів, порівняльних економічних переваг і суспільних потреб. Після того, як Програма набуде чинності, показники кожної держави-члена DESI розглядатимуться з точки зору їх майбутнього внеску в Європейське цифрове десятиліття.

Згідно з Регламентом RRF, кожна держава-член повинна виділяти принаймні 20% від загального обсягу асигнувань свого Плану відновлення та стійкості (RRP) на заходи, що сприяють цифровому переходу або на вирішення викликів, які виникають внаслідок цього. На сьогоднішній день сума в 127 мільярдів євро, що становить 26% від загального обсягу затверджених планів, підтримує цифрову трансформацію.

З цих 127 мільярдів євро близько 13% спрямовані на сприяння розгортанню мереж дуже високої пропускної здатності (VHCN), 37% – на цифровізацію державних послуг і державних процесів, 19% – на цифровізацію бізнесу, зокрема МСП, 17% розвиток базових і розширених цифрових навичок, а також 14% пов'язаних із цифровими дослідженнями та розробками та розгортанням передових технологій. Очікується, що інвестиції та реформи RRF зроблять важливий внесок у досягнення цілей і завдань Цифрового десятиліття.

Крім того, Інструмент технічної підтримки допомагає державам-членам у плануванні, розробці та впровадженні реформ. Підтримка надається за запитом і охоплює широкий спектр сфер, включаючи реформи та інвестиції, пов'язані з цифровою трансформацією в рамках Планів відновлення та стійкості.

21 із 25 схвалених планів, за винятком Болгарії, Данії, Мальти та Швеції, беруть на себе зобов'язання щодо ключових багатонаціональних цифрових проєктів, представлених у комунікації «Цифровий компас» і в політичній програмі «Шлях до цифрового десятиліття». Загалом понад 60 заходів стосуються багатонаціональних цифрових проєктів на загальну суму близько 5 мільярдів євро. Два потенційних IPCEI з мікроелектроніки (12 планів) і хмарних технологій (7 планів) є одними з багатонаціональних проєктів із найбільшим охопленням. Кілька RRP також включають інвестиції в багатонаціональні проєкти, пов'язані з Європейськими центрами цифрових інновацій, коридорами 5G і квантовим зв'язком. Зокрема:

- а) Європейські центри цифрових інновацій,
- б) 5G коридори,
- в) Cloud,

- г) Євро квант,
- г) Євро висока продуктивність обчислювальної техніки,
- д) Цифрове державне управління,
- е) Геном Європи,
- є) Підводні кабелі,
- ж) Блокчейн (EBSI),
- з) Операційні центри безпеки,
- и) цифрові навички та освіта.

Комісія запропонувала Рішення про створення політичної програми до 2030 року «Шлях до цифрового десятиліття», щоб надати державам-членам можливість досягти спільного прогресу у формуванні цифрової трансформації. Цю пропозицію було прийнято 15 вересня 2021 року у відповідь на заклик Ради Європейського Союзу після повідомлення «Цифровий компас 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття». Зокрема, у ньому встановлюються спільні цифрові цілі, яких ЄС загалом має досягти до 2030 року, як детально показано на малюнку 2. Декларація про цифрові права та принципи, запропонована Комісією 26 січня 2022 року, доповнює цілі («що») зі спільною довідковою структурою («чому і як»), яка спрямована на те, щоб керувати політиками та приватними учасниками у формуванні Цифрового десятиліття відповідно до європейських цінностей, а також прав і свобод, закріплених у правовій базі ЄС.

Для досягнення широких цілей політики (наприклад, орієнтований на людину, стійкий, суверенний інформаційний простір), цілей і просування принципів, запропоноване Рішення запровадить цикл співпраці, протягом якого держави-члени та інституції ЄС регулярно оцінюють прогрес і координують дії для наприклад, за допомогою багатонаціональних проектів (MCP). Новий механізм, включений у пропозицію, дозволить державам-членам створювати та впроваджувати такі проекти швидше та ефективніше, і таким чином сприяти зміцненню цифрового потенціалу Європи та конкурентоспроможності в критичних сферах.

Моніторинг прогресу в досягненні цілей, завдань і MCP на рівні ЄС, а також базових національних тенденцій цифровізації буде час-

тиною розширеного DESI. Для кожної цифрової цілі Комісія запропонувала ключові показники ефективності (КПІ), які мають бути викладені у вторинному законодавстві, яке буде прийнято Комісією після набрання чинності Рішенням. Ключові показники ефективності будуть оновлюватися за необхідності для забезпечення ефективного моніторингу та врахування технологічних розробок. Механізми збору даних держав-членів будуть скориговані для вимірювання прогресу в досягненні цілей Цифрового десятиліття, а також для надання інформації про відповідну національну політику, програми та ініціативи, які є важливими для внеску в загальне досягнення пропозиції Цифрового десятиліття. З цією метою Комісія підготує, на основі поточної роботи та в консультаціях з державами-членами, дорожню карту для визначення майбутніх потреб у зборі даних.

DESI 2022 вже включає одинадцять індикаторів для оцінки прогресу в досягненні значної частини цілей Цифрового десятиліття на рівні держав-членів. У майбутньому DESI буде узгоджено із запропонованим «Шляхом до Цифрового десятиліття», щоб забезпечити вимірювання та обговорення всіх цілей у звітах.

Запропонований «Шлях до Цифрового десятиліття» запроваджує структурований процес співпраці між Комісією та державами-членами, за участю Європейського парламенту, для спільної роботи над цілями на рівні ЄС, а також для досягнення спільних більш широких цілей і прогресу в реалізації на практиці запропонована Декларація цифрових прав і принципів. Запропоновані цілі організовано за чотирма основними пунктами: населення, яке володіє цифровими навичками, і висококваліфіковані цифрові професіонали, безпечна та стійка цифрова інфраструктура, цифрова трансформація бізнесу та цифровізація державних послуг. Після впровадження цей процес сприятиме більшій конвергенції між державами-членами та посилить їхню колективну конкурентоспроможність і стійкість у глобальному контексті.

Поточний геополітичний контекст із вторгненням росії в Україну робить впровадження інноваційних цифрових рішень, технологій та інфраструктур, заснованих на цінностях і принципах ЄС, а також

зміцнення кібербезпеки ще більш актуальним. Наприклад, він продемонстрував значні небезпеки та ризики, які становить дезінформація в Інтернеті для безпеки та функціонування суспільства і економіки. У результаті інституції ЄС та національні органи влади активізували співпрацю та обмін інформацією щодо кібербезпеки. Крім того, перегляд Кодексу практики ЄС щодо дезінформації та Закону про цифрові послуги забезпечить ефективні засоби для того, щоб онлайн-платформи вживали рішучих заходів для протидії дезінформації в Інтернеті.

Деякі з цілеспрямованих санкцій, запроваджених з огляду на ситуацію в Україні та у відповідь на участь Білорусі в агресії, стосуються припинення дезінформації шляхом заборони операторам в ЄС транслювати будь-який контент російських ЗМІ, зокрема Russia Today (RT) і Sputnik¹.

Крім того, 8 квітня 2022 року 24 оператори зв'язку, що базуються в ЄС, разом із тими 3 операторами, що базуються в Україні, підписали спільну заяву про їхні скоординовані зусилля щодо забезпечення та стабілізації доступного або безкоштовного роумінгу та міжнародних дзвінків між ЄС та Україною, забезпечуючи доступне підключення до біженців з України.

Отже, варто зазначити, що ЄС проводить комплексну політику у сфері цифрової економіки та цифрової трансформації, створюючи цілу екосистему. Тому, для України важливо та необхідно формувати координовані з ЄС політики, беручи до уваги стратегічні документи ЄС в комплексі.

¹ Amending Regulation (EC) 765/2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and Regulation (EU) 833/2014 concerning Russia's actions destabilising the situation in Ukraine.

1.3. Цифровізація для відновлення України

Україна, як одна з найбільших сусідніх країн ЄС, може бути важливим партнером, який сприяє зростанню європейського цифрового ринку.

Більше того, Україна чітко заявляє про свій намір інтегруватися до ЄЦР ЄС і визначає цей намір одним із ключових пріоритетів і завдань, у тому числі і шляхом імплементації Угоди про асоціацію включно з Додатком XVII-3, який містить положення щодо узгодження в сфері телекомунікацій, частотного нагляду, довірчих послуг, електронної комерції, IT-послуг, аудіовізуальних засобів масової інформації, авторського права та суміжних прав та захисту персональних даних. З огляду на зазначене, важливим є аналіз стану виконання Україною зобов'язань за Додатком XVII-3 та визначення основних шляхів і заходів, яких необхідно вжити для забезпечення розвитку цифрової економіки в Україні та приєднання до ЄЦР ЄС.

Європейський Союз є одним із найбільших ринків електронної комерції у світі, і інтеграція в цей ринок може позитивно вплинути на національний бізнес і споживачів. Регуляторне наближення до гармонізованих правил ЄС у сфері електронної комерції призведе до зменшення перешкод і обмежень у торгівлі, надаючи підприємствам кращий доступ до європейського ринку. Це, у поєднанні з посиленням захисту прав споживачів і підвищенням прозорості, може збільшити обсяг електронної комерції та позитивно вплинути на економіку країни. Україна вже зробила кроки щодо гармонізації свого законодавства з правом ЄС, зокрема ухвалила Закон «Про електронну комерцію», який визначає основні принципи правового регулювання електронної комерції. Однак питання, пов'язані із захистом споживачів, договорами про постачання цифрового контенту та послуг, а також розрахунками в електронній комерції залишаються невирішеними та не узгодженими з нормами ЄС.

Переважаюча частина ринку електронної комерції в Україні знаходиться в тіні, внаслідок чого цей сегмент є недосяжним для органів

державного контролю та нагляду. У великій кількості присутня продукція невідомого походження (контрабанда) без підтвердження її безпечності та якісних характеристик.

Викликає занепокоєння відсутність єдиного органу, відповідального за реалізацію комплексної державної політики у сфері електронної комерції, поширеність тіньового ринку електронної комерції. Ігнорування цих питань буде перешкоджати розширенню електронної комерції в Україні, включно з приєднанням до ринку ЄС. Тому уряд України має розробити проактивну політику для вирішення цих викликів, ризиків та можливостей для розвитку електронної комерції в країні.

Рух України до інтеграції в Європейський цифровий ринок передбачає поступову адаптацію до міжнародних правил і стандартів цифрових практик, що може дати значні переваги з точки зору зменшення транскордонних бар'єрів для цифрової торгівлі та прискорення розвитку цифрової економіки України. Наприклад, у червні 2022 року Національний регуляторний орган України, відповідальний за електронні комунікації (НКЕК), отримав повноваження брати участь у роботі Органу європейських регуляторів електронних комунікацій (BEREC). Іншим прикладом є те, що Україна є першою країною, яка використала статтю 14 eIDAS (взаємне визнання та третя країна). Україна подала запит на взаємне визнання електронних довірчих послуг між Україною та ЄС у 2019 році, в результаті чого Європейська комісія розробила угоду про взаємне визнання (MRA) Cook-book у 2021 році. Процес UVV розпочався ще до війни.

Незважаючи на виклики, пов'язані з триваючим конфліктом, доступ до надійних державних послуг залишається фундаментально важливим, і український уряд продовжує свої зусилля з надання, розширення та оцифрування державних послуг. Руйнування фізичної інфраструктури та переміщення громадян ускладнюють доступ людей до персональних послуг через існуючу мережу Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). У відповідь на це передова ініціати́ва цифрового управління Action із запуском у лютому 2020 року додатком і онлайн-платформою відіграла важливу роль у задоволен-

ні потреб громадян і компаній, які постраждали від конфлікту. Гендерний цифровий розрив також викликає занепокоєння: у 2020 році лише 49% жінок користуються державними цифровими послугами порівняно з 58% чоловіків¹. Дії уряду, які включають гендерний мейнстрімінг, можуть допомогти виявити причини та розробити рішення для вирішення цих проблем.

Варто зазначити, що протягом останніх років Україна активно та успішно рухається у напрямку гармонізації цифрового законодавства з європейським. Ще у 2006 році схвалено Концепцію розвитку телекомунікацій в Україні. В подальшому набувають чинності такі важливі рамкові закони, як:

Закон України «Про електронні довірчі послуги», який регулює відносини у сферах надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; Закон України «Про платіжні послуги», що регулює випуск та використання в Україні електронних грошей та цифрових грошей НБУ; Закон України «Про електронні комунікації», який визначає правові та організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій.

Боротьба з кіберзлочинністю вже регулюється Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України».

Із позитивних і значущих кроків варто відзначити й запровадження електронного сервісу державних послуг «Дія», за допомогою якою українці зараз можуть зареєструвати бізнес, сплачувати податки, підписувати будь-які документи, змінювати місце реєстрації, отримувати виплати, тощо. І все це в режимі онлайн. Те що, здавалося фантастикою ще навіть 10 років тому, зараз є реальністю².

Крім того, наприкінці 2021 року Верховна Рада ухвалила законопроект про регулятора у сфері електронних комунікацій, що є важ-

¹ Цифровізація для відновлення України. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631986262b4bd804ce8d34b6_UA%20Digitalisation%20Recovery_UKR.pdf.

² Сівовна Ю., Борисенко А. Нові правила онлайн-безпеки у ЄС: як Закон про цифрові послуги вплине на український онлайн-простір. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/212382_nov-pravila-onlayn-bezpeki-u-s-yak-zakon-pro-tsifrov-poslugi-vpline-na-ukranskiy-onlayn-prostr.

ливим кроком до входу України в Єдиний європейський цифровий ринок, адже сфера електронних комунікацій – це основа для розвитку цифрових послуг.

Цифрове надання державних послуг в Україні продемонструвало стійкість, незважаючи на початкові перебої, нові найсучасніші сервіси були запущені безпосередньо перед війною. Програма «Держава у смартфоні», платформа та додатки «Дія» підтримують надання державних послуг, хоча ще потребують вирішення такі питання, як позатериторіальне сполучення.

У роки, що передували війні, українська цифрова економіка та ІТ-сектор стрімко розвивалися, залучаючи висококваліфікованих спеціалістів та інвестиції транснаціональних компаній. Використання віддаленої роботи та хмарних серверів, як у країні, так і за її межами, дозволило багатьом компаніям утриматися на плаву. Проте хронічний дефіцит ІТ-фахівців у країні посилюється міграцією та військовою службою.

Проте, необхідно звернути увагу, що нещодавно впроваджений податковий режим «Дія Сіті» та пільгові візові режими можуть сприяти поверненню висококваліфікованих працівників з-за кордону, а спеціальні субсидії можуть сприяти впровадженню нових технологій МСП.

Як зазначено в дослідженні, спеціальні субсидії для підтримки високоякісних навчальних програм можуть також підтримати впровадження малими та середніми підприємствами нових технологій, таких як штучний інтелект/машинне навчання та технології блокчейну¹.

Україна також працює над вирішенням податкових питань, пов'язаних із цифровізацією економіки, через Інклюзивну рамкову програму OECD/G20 для BEPS, і Україна може отримати вигоду від першого рівня дворівневого рішення для забезпечення більш спра-

¹ Б'янкіні М., Квон І. Блокчейн для малих і середніх підприємств і підприємців в Італії. Документи ОЕСР про МСП та підприємництво, 2020. № 20, Париж: Видавництво ОЕСР. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/blockchain-for-smes-and-entrepreneurs-in-italy_f241e9cc-en. DOI <https://doi.org/10.1787/f241e9cc-en>.

ведливого розподілу прибутків і прав на оподаткування між країнами для найбільших МНК (багато з яких є цифровими платформами).

Проте, все ще існує критична потреба в портативних і міжнародно сумісних рішеннях цифрової ідентифікації, які гарантують, що люди зможуть підтвердити свою особу, незважаючи на втрату важливих документів або при подорожі за кордон. Міграція як в середині держави, так і за межі України привернула увагу до необхідності рішень цифрової ідентифікації. Внутрішньо переміщені особи можуть втратити доступ до своїх фізичних документів, тоді як ті, хто шукає притулку за кордоном, терміново вимагають підтвердження своїх ідентифікаційних даних у приймаючих країнах. Додаток «Дія» пропонує спрощене цифрове посвідчення, яке визнають місцеві правоохоронці та прикордонники сусідніх країн. Крім того, працівники, які проживають у постраждалих від війни регіонах, можуть перевірити своє право на отримання фінансової допомоги та подати заявку безпосередньо через додаток Action. Система надання послуг еволюціонувала з часом: від майже повної відсутності послуг протягом перших днів вторгнення до надання всіх критичних послуг (за винятком 28 із 2230) через три місяці після вторгнення, оскільки система адаптувалася до нових ризиків.

Рада національного відновлення України, щоб протистояти кризі розробляє план дій з цифровізації, спрямований на 3 основні напрями: інфраструктуру, державні послуги та цифрову економіку. Серед невідкладних заходів, необхідних під час війни, Україна має забезпечити підключення бізнесу та громадян до Інтернету та модернізувати комунікаційну та інфраструктуру громадських послуг.

Рекомендації ОЕСР щодо широкосмугового зв'язку, переглянуті в 2021 році, служать посібником для розробників програм і регуляторів, щоб розкрити повний потенціал комунікацій для людей, компаній та урядів. У короткостроковій перспективі Україні можуть допомогти наступні ключові рекомендації.

По-перше, слід розглянути можливість прокладання оптоволоконних кабелів і підключення більшої кількості людей у міру віднов-

лення доріг, навіть якщо оператори не зможуть надавати послуги протягом кількох років, у тому числі в сільській місцевості.

По-друге, необхідно зменшити адміністративне навантаження, щоб допомогти операторам швидше розвивати мережі, оскільки в умовах надзвичайного стану воно все ще існує.

Щоб забезпечити безперервність роботи як приватних компаній, так і державних установ під час війни, впровадження програмного забезпечення та практик віддаленої роботи має вирішальне значення. Це може підвищити продуктивність і сприяти розробці нових цифрових бізнес-моделей. Однак для досягнення цієї мети потрібні додаткові інвестиції в навички працівників і методи управління, які можуть бути підтримані урядом через такі ініціативи, як гранти на навчання, програми стажування для молодих працівників і співпраця з бізнес-асоціаціями/торговельними палатами.

В Україні важливо подальше посилення багатоканального підходу та збереження стабільності уряду як екосистеми платформи для надання громадянам доступу до державних послуг, у тому числі переміщеним за кордоном. Багатоканальні стратегії є життєво важливими для забезпечення доступності послуг через будь-який канал у будь-який час, але особиста підтримка також повинна надаватися тим, хто може бути цифровим виключеним.

Незважаючи на труднощі, ці зусилля вимагають мобілізації підтримки з боку партнерства зі спільнотою GovTech, навчання працівників державного сектору навичкам цифрового управління та заохочення керівників державного сектору сприяти інноваціям і гнучкій роботі.

Попри всі успіхи в наблизенні правового регулювання цифрової трансформації вітчизняної економіки до законодавства ЄС, постає за необхідне якнайшвидше імплементувати в українське законодавство директиви, що так і не були прийняті, зокрема, Рамкова директива Європейського Парламенту і Ради 2002/21/ЄС про спільні правові рамки для електронних комунікаційних мереж та послуг від 7 березня 2002 року, Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року про координацію певних поло-

жень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) зі змінами, внесеними Директивою Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року та нове законодавство ЄС щодо цифрових ринків.

Крім того, цілий ряд компонентів Єдиного цифрового ринку потребує удосконалення, серед яких й правове регулювання електронної комерції.

Пандемічна криза, періодичні обмеження для роботи фізичних торгових точок, ризики, пов'язані з відстороненням від роботи працівників без вакцинації створили перший досвід для функціонування бізнесу під час локдаунів. Тому для бізнесу надважливо бути присутнім онлайн під час воєнного стану. Водночас створення власного цифрового майданчика — серйозна і певним чином ризикована інвестиція. Саме тому вперед вириваються маркетплейси.

Слід звернути увагу, що інтернет-маркетплейси – не нова ідея. Проте за останні кілька років вони стали ефективним каналом для споживачів, малого бізнесу та зростаючого числа підприємств-покупців. Для операторів організація екосистеми покупців, продавців і технологічних партнерів вимагає володіння електронною комерцією, формуванням попиту, але також пропонує унікальні економічні вигоди від ведення бізнесу на цифровій платформі.

Щодо заходів підтримки функціонування таких онлайн-платформ в умовах війни перш за все необхідно звернути увагу на скасування комісії від світових маркетплейсів для продавців з України. Першими до ініціативи долучилися Etsy, eBay, Joom, потім приєдналися Wish та Shopify. Крім того, кожен з них запровадив свої бонуси для українців¹.

Проте, необхідно наголосити, що навіть господарська діяльність за допомогою маркетплейсів стикнулася з низкою проблем під час воєн-

¹ Єфремова К.В. Державна підтримка функціонування цифрової економіки в умовах воєнного стану. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: зб. матеріалів праць Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19 травня 2022 року, м. Київ. С. 42-46;

ного стану, які мають фізичний характер (логістичні проблеми) та правовий, а саме: потребує вирішення питання про наявність первинних документів для обліку доходів та витрат на маркетплейсах, допустимість онлайн-ових форм надання заявок на продаж, встановлення форми підтвердження цін продажу, витрат на послуги маркетплейсів. На думку С. В. Глібка, ці документи та форми повинні бути узгоджені з порядком надання звітних документів при ліквідації ФОП та МСП за спрощеними системами оподаткування та зняттям питання про відсутність первинних документів обліку по доходам та витратам.

Крім того звертаємо увагу, на невирішені питання при торгівлі на закордонних маркетплейсах, оскільки їх організація не узгоджується з законодавством України в сферах зовнішньоекономічної діяльності, валютного регулювання та валютного контролю у складний для України період.

Помилка багатьох аналітиків полягає в тому, що для відновлення України вони чіпляються за традиційну модель «плану Маршалла» 1945 року та намагаються її відтворити. Однак вони схильні не помічати глобальні відмінності у світовому економічному порядку та появу цифрової економіки в глобалізованому світі.

Для забезпечення ефективної післявоєнної відбудови Україна має вирішити чотири фундаментальні проблеми, які стануть основою майбутньої економіки країни:

- 1) побудова нової економічної моделі;
- 2) зміна системи управління;
- 3) усунення демографічних диспропорцій (наприклад, повернення населення);
- 4) перегляд зовнішньополітичних підходів.

Розробка збалансованої моделі управління потребує послідовної та комплексної координації різноманітних управлінських реформ як у відповідних сферах відповідальності, так і між собою. Фрагментований підхід до реформи управління, який використовувався в минулому, є неадекватним. Натомість різні аспекти, такі як відносини між гілками влади та парламентська реформа, правила фінансування політичних партій, боротьба з корупцією в державному секторі, вну-

трішні та зовнішні механізми контролю, державні закупівлі та управління фінансами, реформа корпоративного управління державних підприємств, цифровізація, а децентралізацію слід розглядати як частину цілого, як частини єдиної головоломки.

Цифровізація вже є важливою складовою державного управління в Україні, що пропонує широкі можливості для підвищення ефективності управління країною та участі громадян в процесах управління. Окрім покращення послуг для громадян і вивільнення ресурсів, пов'язаних із повторюваними завданнями, цифровізація також дозволяє державним установам збирати та зберігати великі обсяги даних, які за ефективного використання можуть сприяти прийняттю розумніших рішень, пов'язаних із повсякденною діяльністю держави, установ і уряду. За даними Глобального інституту McKinsey, європейський державний сектор міг би заощаджувати сотні мільярдів євро щорічно за допомогою аналізу великих даних.

Однак для ефективного оцифрування та використання великих даних потрібна система державного управління, яка надає пріоритет реалізації політики, при цьому міністерства відіграють значну роль.

Щоб оптимізувати державну службу та оновити її згори донизу, Україна має прагнути мати менше державних службовців із кращими зарплатами, які працюють розумніше, ефективніше та результативніше. Враховуючи дефіцит ресурсів, які Україна повинна буде виділити на державну службу після війни, у поєднанні з деконцентрацією, децентралізацією та цифровізацією, країна може раціонально вирішити проблему чисельності державних службовців та їх якісне оновлення.

Після війни Україна має зосередитися на розвитку своїх підприємств для забезпечення першочергово необхідними речами населення. Українські компанії мають виступати підрядниками в проектах з відновлення ІТ-інфраструктури, продовження цифровізації державних послуг і постачання програмного забезпечення для кіберзахисту на основі досвіду подолання кібератак під час війни з росією.

Під час війни економічний фронт так само важливий, як і безпосередній фронт бойових дій. Україна витрачає мільярди доларів на війну, кошти, необхідні для оборони, підтримки нормального соці-

ального рівня життя, а в перспективі – відновлення внутрішньої інфраструктури. Таким чином, компетентні органи держави стають основним суб'єктом господарської сфери.

Зважаючи на всі урядові ініціативи та інформаційні засоби для ведення бізнесу у воєнний час, магазинам і заводам, розташованим у зоні бойових дій, практично неможливо вести свою господарську діяльність офлайн. Така ситуація підкреслює необхідність швидкого переходу до цифрової економіки, як аналогової (оцифрування), так і віртуальної.

Заходи України у відповідь на війну в області цифровізації зосереджені на трьох основних напрямках: 1) «Цифрова інфраструктура, відновлення та розвиток Інтернету»; 2) «Державні послуги та реєстри»; 3) «Цифрова економіка». Таким чином, в Україні розроблено три види планів: а) короткострокові (до кінця 2022 року); б) середньостроковий (2023-2025); в) довгостроковий (2026-2032).

На шляху до європейського наближення України, Єврокомісія в своєму Комюніке від 18 травня 2022 року вже заявила, що планує свою майбутню діяльність з післявоєнного відновлення України за такими 4-ма напрямками¹:

1. Відбудова країни, особливо її інфраструктури, сфери охорони здоров'я, освіти, зруйнованого житла, а також формування її енергетичної та цифрової стійкості у відповідності з новітньою європейською політикою та стандартами.

2. Продовження модернізації держави та її інститутів для забезпечення якісного управління та поваги верховенства права, надання адміністративної підтримки та технічної допомоги, включаючи регіональний та місцевий рівень.

3. Впровадження регуляторного та структурного порядку денного з метою поглиблення економічної та соціальної інтеграції України та її людей з ЄС.

¹ Огляд заходів цифрової трансформації економіки України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-tsyfrovoyi-transformatsiyi-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh>.

4. Підтримка відродження української економіки та суспільства через підвищення її економічної конкурентоспроможності, розширення зовнішньої торгівлі та стимулювання розвитку приватного сектору, а також забезпечення «зеленої» та цифрової трансформації економіки.

Україна і Європейський Союз 5 вересня 2022 року підписали п'ять угод, за якими планується надати Україні доступ до фінансування цифрових проєктів у межах програми «Цифрова Європа», а саме:

- 1) про участь України в програмі ЄС «Цифрова Європа»,
- 2) про участь в програмі для співробітництва в митній сфері з бюджетом майже 1 млрд Євро,
- 3) про участь в програмі щодо співпраці у податковій сфері Fiscalis,
- 4) про надання бюджетної підтримки на 500 млн Євро, 5) угода, завдяки якій Єврокомісія збільшує бюджет на гранти для України на 122 млн Євро¹.

Всього для України доступно чотири основні напрями, у яких можна отримати фінансування:

- 1) високопродуктивний комп'ютинг – 2,2 млрд євро (сюди можуть податися проєкти, які обчислюють великі масиви даних для рішень у сфері економіки, охорони здоров'я або оборонної промисловості);
- 2) штучний інтелект, дані та хмарні послуги - 2,1 млрд євро (можуть податися проєкти, які створюють продукти на базі штучного інтелекту для полегшення роботи підприємств, держадміністрацій або дослідницьких установ;
- 3) цифрові навички – 580 млн євро (проєкти, які створюють можливості для набуття нових навичок у сфері ІТ);
- 4) використання цифрових технологій в економіці та суспільстві – 1,1 млрд євро. На цей напрямок можуть податися проєкти, які впроваджують цифровізацію у бізнесі або у сфері електронного урядування, охорони здоров'я, навколишнього середовища, освіти та культури, технологій Smart City.

¹ ЄС надає Україні доступ до фінансування цифрових проєктів на €6 мільярдів / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3565061-es-nadae-ukraini-dostup-do-finansuvanna-cifrovih-proektiv-na-6-milardiv.htm>.

Участь країн у зазначеній Програмі передбачає сплату внесків. Але ЄС звільнив Україну від їх сплати у 2021-2022 роках та надав знижку 95% на фінансові внески протягом 2023-2027 років.

Ключовим напрямом змін, який очікують від країн-кандидатів і на реалізацію якого надається масивна технічна і фінансова допомога, є повне прийняття спільного законодавства ЄС на момент вступу до Європейського Союзу.

2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ТА СТРАТЕГІЙ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

2.1. Поняття цифровізації (цифрової трансформації): національні та міжнародні підходи

Цифровізація – одна з визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, яка формує більш інклюзивне суспільство та кращі механізми управління, розширює доступ до охорони здоров'я, освіти та банківської справи, підвищує якість та охоплення державних послуг, розширює спосіб співпраці людей, а також дає змогу скористатися більшим розмаїттям товарів за нижчими цінами. Пандемія Covid-19 довела важливість та потрібність цифрових технологій для добробуту населення та розвитку економік.

Використання цифровізації у розвинутих країнах є нормою сьогодення. В Україні також проводиться активна законодавча робота в цьому напрямку. Так, 3 березня 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив своєю Постановою Національну економічну стратегію на період до 2030 року, у якій визначаються орієнтири, принципи та цінності в економічній політиці, і серед них вказується на необхідність подальшого розвитку ефективної цифрової сервісної держави та компактних державних інститутів (розвиток цифрової економіки як одного із драйверів економічного зростання

України)¹. Також 3 березня 2021 року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей і затвердив план заходів щодо її реалізації. Ухвалення цієї Концепції – стратегічний крок вперед у побудові цифрової держави. Одна з її найважливіших цілей — навчити цифрової грамотності 6 млн українців за 3 роки. В документі вказується, що опанувавши цифрові навички, кожен українець зможе отримувати державні послуги онлайн, якісно підвищити рівень життя, впевнено користуватися соціальними мережами та Інтернетом². Використання цифрової економіки для української держави стає актуальним завданням. Сьогодні такі сфери життєдіяльності як медицина, політичні процеси, безпека, освіта, транспорт, екологія, адміністративні послуги, підприємницька діяльність, туризм неможливо уявити без використання інформаційно-комунікаційних технологій. Тому постійно постає питання у розширенні наукових досліджень методичних підходів до розвитку цифровізації суспільства. Сьогодні в Україні для розвитку цифрової економіки розробляється велика кількість нормативно-правових актів, ухвалюються концепції й програми розвитку. Однак, процеси цифровізації українського суспільства ще не доопрацьовані та потребують подальшого дослідження та впровадження в життя нових інструментів та заходів, зокрема з урахуванням міжнародної правової практики в цій сфері. Процеси подальшої розробки цифровізації суспільства повинні містити основні інструменти й технології побудови ефективної цифровізації, з урахуванням результатів для українського суспільства і економіки. Тому, дослідження методичних підходів щодо побудови моделей трансформації цифрової економіки та суспільства, вивчення міжнародної правової практики та аналіз сучасного

¹ Національна економічна стратегія на період до 2030 року: схв. постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

² Концепція розвитку цифрових компетентностей: схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>.

українського законодавства, його порівняння і з правом інших країн є досить актуальними, оскільки надають можливість запровадити в вітчизняну систему права прогресивні та ефективно відпрацьовані правові приписи та інструменти.

Для всебічного розуміння поняття цифровізація та цифрової трансформації слід звернутись до вчень видатних вітчизняних та закордонних науковців. В даному питанні, серед яких можна відзначити дослідження А. МакАфі, С. Бреннан, Д. Крейсс, П. Вайл, С. Ворнер, Ю.О. Нікітін, О.А. Бурбело, Г. О. Ткачук, Г.Г. Чмерук, В.Р. Краліч, І.А. Бурлакова. Їх дослідження можна взяти за основу для визначення поняття цифрової трансформації. Дослідженням «цифровізації» виділять таких вчених, як Д. Стігліца, Б. Ван Арка, Дж. Ліклайдера, серед сучасних дослідників можна виділити О. Вишневський, О. Гудзь, В. Ляшенко. Акцент досліджень спрямований на підприємство, як внутрішні та зовнішні фактори поводять себе в умовах цифрової трансформації та розробки стратегії їх розвитку.

Необхідно і надалі систематизувати поняття цифровізації, проаналізувати міжнародний досвід у сфері цифровізації суспільства для запровадження в вітчизняну систему права позитивного правового досвіду у сфері регулювання цифрових відносин, задля подальшої розробки нових норм права у сфері інформаційно-комунікаційних відносин, з врахуванням необхідності формування у своїх громадян нового цілісного світогляду на основі світових тенденцій розвитку права, науки про державне управління тощо. Окреслити подальші шляхи та заходи, що є необхідними для подальшої роботи задля ефективного використання інструментів цифровізації для вдосконалення економічних, політичних та інших відносин в Україні.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вчених у галузі цифровізації, вітчизняні та міжнародні правові акти в вказаній сфері. Для досягнення поставленої в роботі мети були використані такі загальнотеоретичні методи дослідження, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння для визначення змісту й складових поняття «цифровізації» та «цифровізації суспільства»; системний підхід для узагальнення основних методичних підходів

щодо моделей трансформації цифровізації суспільства; методи позитивного і нормативного аналізу для вироблення рекомендацій з удосконалення моделі трансформації цифровізації. Та спеціальні (систематизації, абстрагування, декомпозиції) методи наукового пізнання, за допомогою яких досліджено теоретичні засади цифрової економіки та здійснено критичний всебічний аналіз та систематизацію наукових і практичних підходів до трактування сутності цифровізації.

Основною метою цифровізації є досягнення цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Пріоритет можливий тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної політики держави¹. Цифровізація (з англ. digitalization) — це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід від біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів). Перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн). Цифровізація — це один із головних факторів зростання світової економіки в найближчі 5–10 років². Крім прямого підвищення продуктивності, яке отримують компанії від цифрових технологій, є ланцюг непрямих переваг цифровізації, як-то економія часу, створення нового попиту на нові товари й послуги, нова якість та цінність тощо. Цифровізація стане головним інструментом для досягнення

¹ Соснін О. Цифровізація як нова реальність країни. *Юридичний вісник України*. 2020. № 1. С. 45-54.

² Україна 2030E-країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього: URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.

стратегічної цілі України — збільшення ВВП у 8 разів, до **1 трлн дол.** у 2030 р, та забезпечення добробуту, комфорту та якості життя українців на рівні, вищому за середній показник у Європі¹.

Ще одне визначення поняття представлено у Енциклопедії інформаційних наук і технологій в якій зазначається, що «цифровізація – це інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом оцифровки всього, що можна оцифрувати. Цифровізація означає комп'ютеризацію систем і робочих місць для більшої легкості та доступності»².

Засновник і головний виконавчий директор Agile Elephant Девід Террар зазначав, що «цифрова трансформація» – це процес переходу до нових способів роботи і мислення з використанням цифрових, соціальних, мобільних і нових технологій та включає зміну мислення керівництва, заохочення інновацій і нових бізнес-моделей, оцифровку активів і ширше використання технологій для поліпшення досвіду співробітників, клієнтів, постачальників, партнерів і зацікавлених сторін³.

Виходячи з вищезазначеного, важливо підкреслити, що поняття цифровізація та цифрової трансформації не має чіткого визначення. Однак, можливо зазначити, що вони між собою пов'язані.

Так, цифровізація більш загальне поняття, яке охоплює багато методик, а цифрова трансформація – це процес, завдяки якому організації з використанням цифрових технологій переходять на новий рівень не тільки виробництва, а й відношення між партнерами, клієнтами та працівниками. Експерти компанії Gartner роблять прогнози, що 69% бізнес-лідерів кажуть, що ініціативи по цифровізації прискорюються, і більшість очікує, що цифрові технології кардиналь-

¹ Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition (10 Volumes). IGI Global, June. 2017. 8104 p.

² Соснін О. Цифровізація як нова реальність країни. *Юридичний вісник України*. 2020. № 1. С. 45-54.

³ Україна 2030Е-країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього:Режим доступу: URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.

но змінять їх галузь до 2026 року¹. Цифровізація виступає фундаментом цифрової економіки. Саме тому цифровізація розглядається як важливий елемент сталого розвитку економіки та суспільства, а такі технології як інтернет речей (IoT), хмарні технології, електронна ідентифікація (eID) та штучний інтелект (AI) можуть сприяти досягненню Глобальних Цілей Сталого Розвитку Організації Об'єднаних Націй до 2030 року.

Отже, у період сьогодення термін «цифровізація» використовується в вузькому та широкому значеннях. Під *цифровізацією в вузькому сенсі* розуміється перетворення інформації в цифрову форму, яке у більшості випадків призводить до зниження витрат, та появи нових можливостей тощо. Велика кількість конкретних перетворень інформації в цифрову форму призводить до суттєвих позитивних наслідків, які обумовлюють застосування терміну цифровізації у широкому сенсі.

Як перехід до цифрової інформації всіх сторін економічного та соціального життя, цифровізація з простого методу покращення різних приватних сторін життя перетворюється в драйвер світового суспільного розвитку, який забезпечує підвищення ефективності економіки та покращення рівня життя.

Цифровізацію в широкому сенсі можливо розглядати як тренд ефективного світового розвитку тільки в тому випадку, якщо цифрова трансформація відповідає наступним вимогам: вона охоплює виробництво, бізнес, науку, соціальну сферу та звичайне життя громадян; супроводжується тільки ефективним використанням її результатів; її результати доступні користувачам перетвореної інформації; її результатами користуються не тільки фахівці, але й пересічні громадяни, а користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею.

Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також

¹ Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition (10 Volumes). IGI Global, June. 2017. 8104 p. (p. 114).

трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий пріоритет є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. Тому завданням держави є саме створення можливостей для реалізації основних напрямів цифровізації.

Урядом України приймаються широкомасштабні заходи по розвитку цифровізації суспільства, цифрового сектору економіки, впроваджуються електронні платежі та вдосконалюється нормативно-правова база в сфері електронної комерції. Задля реалізації цих та інших проєктів 18 вересня 2019 року Уряд затвердив Положення про Міністерство цифрової трансформації України. Прийняття акта створює правові передумови для його функціонування, визначає засади, цілі та принципи діяльності. Відповідно до затвердженого Постановою КМУ Положення, Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтегрованості, розвитку інфраструктури ширококутного доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії¹.

Технологічні зміни відбуваються швидко. Це вимагає якісного та своєчасного реагування, у тому числі і в питаннях адаптації законо-

¹ Положення про Міністерство цифрової трансформації України: схв. постановою Кабінета Міністрів України від 18.09.2019р. № 856. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919>.

давчої та регуляторної сфер. Завдання по швидкої цифрової трансформації неможливо вирішити без тісної міжнародної співпраці¹. Передовий досвід цифровізації та розвитку цифрових інформаційних технологій в рамках Європейського Союзу та інших країн світу визначає їх як стратегічних партнерів в галузі цифрових технологій та інформатизації. Європейський Союз та інші розвинені країни не тільки декларують підтримку розвитку цифрового простору, але й роблять практичні кроки в цьому напрямі. Відповідно, в Україні в найближчій перспективі планується розробка нових нормативно-правових актів, які будуть спрямовувати подальшу роботу в сфері цифровізації суспільства, з урахуванням міжнародного правового досвіду.

Задля перевірки та аналізу якості використання інструментів цифровізації суспільства та їх позитивного впливу на всі сфери діяльності у країнах Європейського Союзу використовується оціночний показник рівня технологічного розвитку та ступеня запровадження інноваційних технологій у цифровому суспільстві – Індекс DESI². Цей індекс охоплює п'ять основних субіндексів: зв'язок, людський капітал, використання Інтернету, інтеграція цифрових технологій і цифрові державні послуги. Вимір людського капіталу складається з п'яти показників, об'єднаних у два підвимири, що вивчають навички, необхідні для використання можливостей цифрового суспільства. Для визначення індексу DESI важливою складовою є наявність цифрових навичок у населення та у випускників навчальних закладів. Відповідно до значення індексу DESI, у 2020 р. лідерами з розвитку цифрових технологій серед країн Європейського Союзу стали Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Данія, Фінляндія, Швеція, Великобританія, Ірландія, Естонія, Австрія. За даними Звіту DESI (2020)³ у домогоспо-

¹ Павлов К. В., Асадуллина Н. Р. Формы и методы направления цифровизации экономики. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. №3 (61). С. 228-236 (с. 232).

² I-SCOOP: website. URL: <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/>.

³ Хлебінська О. І. Теоретичні підходи до цифровізації та цифрової трансформації / 2021: II Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи». Київ, 22 квітня 2021 року. С. 114-115.

дарствах Європейського Союзу збільшилося покриття цифровими мережами нового покоління (зростання відбулося на рівні з 83% до 86%).

Також за останні 2 роки простежується зростання доступу домашніх господарств до фіксованих широкосмугових мереж: з 15% до 26%. Покриття 4G охоплює майже все населення ЄС (96%), але рівень покриття 5G все ще порівняно низький (25%). Найбільш розвинені країни Євросоюзу з точки зору цифрової готовності мають більші інформаційно-комунікаційні можливості, зокрема: Фінляндія, Німеччина, Угорщина та Італія. Найвищий рівень доступності зв'язку у межах цифрового доступу в країнах ЄС належить Данії, Швеції, Люксембургу (68-65-бальна позиція за індексом DESI). Середній рівень серед країн ЄС становить 50 балів рейтингової позиції. Найнижчий показник у Болгарії, Кіпру, Греції.

Найвищий рівень цифрового розвитку людського капіталу у Фінляндії, Швеції, Естонії; найнижчий серед країн ЄС – у Болгарії, Румунії та Італії. В країнах Євросоюзу відбувається активна інтеграція цифрових технологій на підприємствах залежно від розміру компанії, сектора і держави-члена. У 2019 р. 38,5% великих компаній поклалися на передові сервіси хмарних обчислень, а 32,7% використовували рішення для великих даних. Переважна більшість малих і середніх підприємств заявили, що вони не використовували ці рішення; 17% малих і середніх підприємств використовують хмарні сервіси і 12% використовують великі дані. Згідно зі звітом DESI 2020 р. тільки 17,5% малих і середніх підприємств продавали свою продукцію через Інтернет (на 1,4% цей показник більший, ніж у 2016 р.)¹. Ірландія, Фінляндія та Бельгія лідирують за показником інтеграції цифрових технологій².

Досліджуючи порядок використання інструментів щодо перевірки показників цифровізації в рамках Європейського Союзу, у бе-

¹ Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106–107.

² Ляшенко В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість промислового розвитку: монографія. НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ, 2017. 252 с. (с. 142)

резні 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації, одним із яких є розроблення та затвердження опису цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності) та відповідних рамок цифрових компетентностей для основних професійних груп за сферами економічної діяльності¹.

Мінцифри відзвітувало про розроблення та впровадження відповідних рамок цифрових компетентностей, а також 30 березня оприлюднило документ, що містить 4 виміри, 6 сфер, 30 компетентностей та 6 рівнів володіння цифровими навичками². За основу Концепції взято європейську концептуально-еталонну модель цифрових компетентностей для громадян DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens³ та рекомендації у сфері цифрових компетентностей від європейських та міжнародних інституцій⁴, більшу частину змісту документа, цілком логічно, складають напрацювання європейських учених. Відповідно до документу DQ, компетентність передбачає розуміння прав щодо володіння та поєднання цифрових творів, розрізнення творчого використання та привласнення робіт, вміння легального завантаження, використання стратегій захисту власних та чужих творів, відстеження різноманітних змін, формування довіри, відповідальність, самоповагу та повагу до інших⁵.

¹ Концепція розвитку цифрових компетентностей: схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>.

² Мінцифри оприлюднює Рамку цифрової компетентності для громадян. Урядовий портал. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-oprilyudnyuye-ramku-cifrovoyi-kompetentnosti-dlya-gromadyan>.

³ DQ Global Standards Report. Common Framework for Digital Literacy, Skills and Readiness. DQ Institute. 2019. URL: <https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/DQGlobalStandardsReport2019.pdf>.

⁴ Опис цифрової компетентності для громадян України: Міністерство цифрової трансформації України, 2021. Режим доступу: URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoyi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf.

⁵ Шматков Д. І. Правові аспекти змісту цифрової компетентності: систематичний огляд літератури. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 169-176. (С. 172).

Підхід ЄС до цифрової трансформації означає розширення можливостей та залучення до неї кожного громадянина, посилення потенціалу кожного бізнесу та вирішення глобальних викликів, і передбачений рамковими та стратегічними документами, такими як: Стратегія Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market Strategy for Europe), Підключення до Європейського Гігабітного суспільства (Connectivity for a European Gigabit Society), нещодавно розробленої стратегії Цифрова Європа 2025 (Digital Europe 2025) та Програми розвитку загальноєвропейських стандартів у сфері телекомунікацій та цифрових технологій тощо. Стратегія Єдиного цифрового ринку ЄС була запропонована Європейською Комісією у 2015 році з метою досягнення синергії між країнами ЄС у царині новітніх технологій, транскордонної торгівлі та надання послуг в межах Єдиного цифрового ринку (далі – ЄЦР). Стратегія спрямована на те, щоб економіка, промисловість та суспільство Європи в повній мірі скористалися перевагами нової цифрової ери. ЄС активно створює вільний та безпечний ЄЦР, де люди можуть безпечно спілкуватись, здійснювати покупки в інтернеті без кордонів, а підприємства можуть продавати свої товари/послуги через інструменти електронної комерції по всьому ЄС. Тобто, ЄЦР пропонує розширені можливості для: користувачів, малого та середнього бізнесу, інноваційних стартапів, креативного сектору, наукового та безпекозміцнюючого співробітництва у додаток до модернізації вже існуючих індустрій. Головна мета Єдиного цифрового ринку ЄС – усунення зайвих регуляторних бар'єрів і перехід від окремих національних ринків до єдиного, із загальноєвропейськими уніфікованими правилами у трьох секторах –телекомунікації, довірчі послуги та електронна комерція¹.

В рамках Європейського Союзу, для подальшого ефективного впровадження цифровізації в усі сфери життя були затверджені такі документи, як «Індустрія 4.0.» (Industry 4.0.) «Розумне виробництво» (Smart manufacturing), «Інтернет у промисловості» (Internet of

¹ Сенкевич О. Ф. (2018). Методичні підходи щодо моделей трансформації цифрової економіки та суспільства. *Економічні горизонти*. 2021. № 4(7). С. 146–154. (С.152).

manufacturing), «Цифрове виробництво» (Digital manufacturing) та «Відкрите виробництво» (Open Manufacturing), прийнята в 2011р. в Німеччині. Таким чином, країни світу сформулювали власне бачення та власні ініціативи цифрового розвитку та визначили, конкретизували стратегії і проекти цифрового розвитку та цифровізації економіки відповідно до викликів індустріальної революції 4.0. та визначили стратегічні напрями поетапної цифровізації економіки країни¹.

Цифровізація формує нову парадигму розвитку: Європу 4.0, що передбачає використання нових цифрових технологій, пов'язаних із Індустрією 4.0, які сприяють потрійному імперативу Європи – економічній конкурентоспроможності, географічній конвергенції, а також узгодження з її соціальними цінностями².

Враховуючи досвід ЄС та сучасні глобалізаційні процеси в українській науці та у законодавстві визначається, що Індустрія 4.0 – це сукупність відносин, що складаються в процесі виробництва товарів (робіт, послуг) структурами усіх галузей економіки на основі цифрових технологій з метою підвищення конкурентоспроможності бізнесу і країни в цілому. Ключовими технологіями стають: Великі дані; Інтернет речей; віртуальна і доповнена реальність; хмарні обчислення; 3D-друк; друкована електроніка; блокчейн тощо. Практично у всіх галузях вітчизняної економіки як у державній, так і в приватній сферах впроваджуються передові інформаційні технології, в тому числі хмарні технології як пул використовуваних ресурсів, включаючи комп'ютерну апаратуру і програмне забезпечення. З огляду на те, що застосування інноваційних технологій зменшує транзакційні витрати, підвищує продуктивність праці, скорочує час на здійснення онлайн комунікацій з партнерами, клієнтами тощо, їх впровадження на тих чи інших господарюючих суб'єктах стає на-

¹ Sirugue, C. (2017). Industry 4.0: An opportunity to re-industrialize Europe. The European files, Industry 4.0: The New Industrial Revolution for Europe, 45. Retrieved from URL:<https://www.europeanfiles.eu/wpcontent/uploads/2017/05/The-European-FilesIndustry-4.0-Issue-45-january-2017.pdf>.

² Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106–107.

гальною проблемою, яку без належного правового забезпечення господарської діяльності таких суб'єктів вирішити неможливо і законодавець прагне вирішити цю проблему, приймаючи відповідні Закони України¹. Слід зазначити, що з 14.08.2021 р. набув чинності Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», який визначає організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів². Видами діяльності, здійснення яких стимулюється шляхом створення правового режиму Дія Сіті, можуть бути комп'ютерне програмування, консультування з питань інформатизації, діяльність із керування комп'ютерним устаткуванням; видання комп'ютерних ігор, а також іншого програмного забезпечення; надання програмних продуктів, у тому числі комп'ютерних ігор, у режимі «онлайн» та надання веб-послуг із доставки програмних додатків, включаючи розповсюдження примірників (копій, екземплярів) програмного забезпечення у електронній формі; освітня діяльність у галузі інформаційних технологій; оброблення даних і пов'язана із цим діяльність за певними винятками; дослідження та експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук щодо інформаційних та інформаційно-комунікаційних технологій; проведення маркетингових кампаній та надання рекламних послуг з використанням програмного забезпечення, розробленого за участю резидента Дія Сіті, у мережі Інтернет та/або на пристроях користувачів; діяльність організаторів кіберспортивних змагань, кіберспортивних команд, спеціалізованих комп'ютерних центрів та/або клубів,

¹ Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с. (С. 6).

² Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». Документ 1667-IXURL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.

призначених для проведення кіберспортивних змагань, а також студій трансляцій кіберспортивних змагань; діяльність постачальника послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів; забезпечення кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем, програмних продуктів та інформації, що в них обробляється; діяльність з проектування (конструювання), дослідження, тестування (випробування) технологій, пристроїв і систем робототехніки з використанням комп'ютеризованих систем управління та інші види діяльності, визначені Кабінетом Міністрів України в порядку, встановленому Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», який на сьогодні визначає правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності в Україні, а його засоби – виступають дієвим інструментом підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання¹.

Слід відмітити, що на сьогодні в Україні відбувається суттєве оновлення законодавства в сфері регулювання діяльності суб'єктів господарювання, зокрема, спостерігається: зменшення адміністративного контролю шляхом скорочення кількості перевірок суб'єктів господарювання; спрощення дозвільної системи та мінімізація видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; удосконалення системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень шляхом створення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як єдиної державної інформаційної системи, що забезпечує обробку, збереження і надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження; реформування системи оподаткування, що має забезпечити створення сприятливого підприємницького середовища та лібералізацію фіскальних відносин, оскільки одним з зовнішніх чинників, що робить вплив на ефективний розвиток господарюючого суб'єкта, є надмірне податкове навантаження; поширення запровадження не-

¹ Закон України Про засади державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.

прямої державної підтримки зазначених суб'єктів шляхом стимулювання ведення ними бізнесу, а не прямого фінансування їх витрат. Вважається, що засоби непрямой державної підтримки забезпечують конкуренцію на ринку, що є важливим фактором глобалізації інноваційної економіки¹.

Також, в Україні на сьогодні відбувається процес академічного відокремлення університетських структур та утворення на їх основі спін-компаній («spin-off» та «spin-out»), а серед малих організаційних форм інноваційної діяльності набули розповсюдження стартап компанії, які виникли як інноваційні компанії у сфері інформаційних технологій, а потім знайшли застосування і в інших сферах діяльності (науки, соціальних досліджень, культури, підприємництва, економіки). Особливість цих структур полягає в тому, що вони можуть функціонувати і як юридична особа, наприклад, у вигляді вітчизняного інноваційного підприємства, і як колективне утворення без створення юридичної особи, шляхом об'єднання майна і діяльності стартаперів для досягнення ними спільної мети. Підставою для цього може слугувати договір про спільну діяльність. Існують декілька моделей фінансування цих компаній, а саме венчурні фонди; бізнес-яголи; конкурси та гранти. Проте, засновники стартап компаній, можуть звернутися і до нової системи онлайн-кредитування, зокрема, до систем краудфандінга або краудлендінга. Показово, що проблема підвищення доступності фінансових послуг на сьогодні все ще залишається однією з актуальних проблем, вирішення якої пов'язують з вдосконаленням і розвитком технологій мікрофінансування – діяльності, спрямованої на надання базових фінансових послуг людям, які не можуть претендувати на стандартні банківські фінансові послуги, а саме людям, які опинились у скрутних життєвих обставинах, підприємцям-початківцям тощо².

¹ Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с. (С. 10-11).

² Там само. С.15.

Слід погодитися із тим, що мікрофінансування, одним з видів якого є мікрокредитування, – це приклад соціального підприємництва, який передбачає симбіоз соціальної місії з отриманням комерційного ефекту, оскільки його технології зводяться не тільки до надання послуг населенню з низьким рівнем доходу, а також засновникам мікробізнесу, щоб вони, скориставшись цими послугами, могли забезпечити собі подальше зростання як в плані особистісного розвитку, так і в частині розширення бізнесу та підвищення якості життя. Модель мікрофінансування передбачає використання мікрофінансовими організаціями спеціально розроблених процедур з оцінки ризику позичальника, а також технологій надання і забезпечення повернення позик. Таким чином, основною метою мікрокредитування малого бізнесу, з одного боку, є забезпечення повернення отриманих коштів, а з іншого, – забезпечення отримання доходу від таких операцій¹.

На сьогодні інформатизація та проведена на її основі інтелектуалізація промислових технологій, методів управління економікою повинні стати основною умовою прогресивного розвитку сучасної економіки. Крім природно-ресурсного потенціалу країни, його фінансів, основним капіталом стає інтелектуальний (в тому числі, науково-освітній, інформаційний та комунікаційний) потенціал.

Разом із тим, хоча в Україні й ухвалено низку законодавчих актів щодо інформатизації (Закони України «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про телекомунікації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», «Про електронну комерцію», «Про доступ до публічної інформації», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації» тощо), побудова інформаційного суспільства відбувається досить безсистемно. Взяти хоча б проблему хмарних технологій (cloud computing) – технології розподіленої обробки цифрових даних, яка здатна забезпечи-

¹ Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. С. 14.

ти користувачеві не лише хостинг, тобто послугу надавання дискового простору, підключення до мережі та інших ресурсів для розміщення фізичної інформації на сервері, що постійно перебуває в мережі (наприклад, Інтернеті), а й надати віддалені обчислювальні потужності клієнтові. У сучасних умовах, порівняно з іншими способами обчислення, хмарні технології мають ряд переваг і дозволяють максимально зменшити витрати на обробку даних, серверне та мережеве обладнання, використання програмних рішень, утримання ІТ-персоналу, адміністрування тощо¹. Саме задля цього 17 лютого 2022р. був прийнятий закон України «Про хмарні послуги», набуття чинності якого призначено на 16 вересня 2022 р., в якому зазначається, що вимоги у сфері електронних довірчих послуг за допомогою технології хмарних обчислень затверджуються Кабінетом Міністрів України. Відповідно до Закону захист прав користувачів хмарних послуг та/або послуг центру обробки даних, а також механізм реалізації захисту цих прав регулюються цим Законом, законами України «Про захист прав споживачів» та «Про електронні комунікації». Порядок застосування технології хмарних обчислень та надання хмарних послуг банками, особами, що провадять діяльність на ринках фінансових послуг, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк України, платіжними організаціями та/або учасниками платіжних систем, операторами послуг платіжної інфраструктури визначається Національним банком України відповідно до вимог цього Закону².

Ефективний електронний уряд ЄС також позитивно впливає на більшість галузей економіки та може спростити і прискорити різні процедури. Саме тому динамічний розвиток цифрових технологій в Євросоюзі ставить перед державним сектором нові завдання. Згідно зі звітом DESI 2020 р. кількість осіб, які використовували послуги

¹ Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. С. 14.

² Закон України «Про хмарні послуги». № 2075-IX від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text>.

електронного уряду в 2019 р., збільшилася з 58% до 67%¹. Естонія, Іспанія та Данія мають першість за цим показником.

У сфері послуг цифрові технології дозволяють здійснювати діяльність з будь-якого куточка світу, проводити відеоконференції, купувати продукти та різні побутові товари через мережу Інтернет. Цифровізація може сприяти вирішенню соціальних проблем, полегшивши доступ до основних послуг у сфері охорони здоров'я (електронна система охорони здоров'я) та освіти (дистанційне навчання), наданню фінансових послуг, прозорості та ефективності діяльності уряду (електронний уряд: система електронних регламентів та реєстрацій)².

Продовж декількох останніх років в Україні на державному рівні плануються заходи щодо інтенсивного впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільного життя. Починаючи від Стратегії сталого розвитку «Україна–2020»³, яка серед інших реформ та програм розвитку держави визначала Програму електронного урядування, у державі ухвалено низку відповідних концепцій, планів, стратегій, законів та інших нормативно-правових актів.

Цифровізація політики є наслідком глобалізації та полягає в тому, що вона кардинально змінює сучасні тренди політичних процесів, функціональне призначення політичних інститутів, суспільні інтеракції та сценарії майбутнього. Цифрові технології обумовлюють результати виборів, формують і модерують громадянську активність, впливають на зовнішній імідж держави, виступають каталізатором гібридності політичних режимів, роблять впізнаваними і легітимними публічних персон, політичні кампанії, доленосні рішення.

У листопаді 2017 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації⁴, відпо-

¹ I-SCOOP: website. URL: <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/>.

² Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с.

³ Стратегія сталого розвитку «Україна–2020»: схв. Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

⁴ План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 роки: схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від

відно до якої електронна демократія визначена як форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах¹.

Реалізація Концепції була передбачена у два етапи на період до 2020 р. Серед заходів електронної демократії передбачено, зокрема, удосконалення механізму подання та розгляду електронних петицій; формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів і електронних плебісцитів; запровадження мережевих сервісів у сфері електронної демократії; забезпечення розвитку відкритих даних тощо. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні включає завдання щодо нормативно-правового та ресурсного забезпечення розвитку електронної демократії в Україні, що покладаються на державні інституції із залученням низки громадських організацій².

Реалізацію основних завдань Уряду України у сфері електронної демократії й електронного урядування покладено на Міністерство цифрової трансформації України, яке відповідає за розвиток електронної демократії, електронного урядування; цифрову трансформацію; впровадження національних електронних інформаційних ресурсів та забезпечення їх інтероперабельності; зниження цифрового розриву та ін., що відповідає «Принципам Торонто»³. Відповідно до Плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 рр.⁴, затвердженого розпорядженням КМУ від 12 червня

12 червня 2019 р. № 405-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%80#Text>.

¹ План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 роки: схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%80#Text>.

² Там само.

³ Принципи Торонто. Ключові пріоритети проведення реформ в Україні на 2019-2023 р. <https://dejure.foundation/library/prynsyryu-toronto>.

⁴ План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 роки: схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від

2019 року № 405-р. реалізовано такі заходи: 1) ухвалено постанову КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо функціонування офіційних вебсайтів органів виконавчої влади» від 12 червня 2019 року № 493, яка стосується вимог до створення (модернізації) офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади; 2) започатковано залучення громадян до конкурсу проектів Державного фонду регіонального розвитку (далі – ДФРР) під назвою Всеукраїнський громадський бюджет (далі – ВГБ) на обласному рівні (пілоти в Полтавській, Львівській, Чернігівській областях). Міністерством розвитку громад і територій України запроваджено нову інформаційну систему для ДФРР¹. Крім того, стартувало навчання для підвищення цифрової грамотності населення та представників державної влади й місцевого самоврядування².

Отже, цифровізація не обмежується виключним використанням технологій; вона характеризується зміною культури, інтегрованою в усі сфери роботи, та трансформацією в управлінні різними командами.

Та попри ряд позитивів, які породжує цифровізація, їй притаманний ряд викликів, до яких може бути не готове і суспільство, і бізнес. Прогресивна автоматизація та використання робототехніки матиме наслідком порушення ринку праці, що характеризуватиметься безробіттям та нерівністю доходів. Через відсутність довіри до цифрових технологій, доступу до них та навичок до їх використання може збільшитися цифровий «розрив»³. Серед інших викликів – проблема

12 червня 2019 р. № 405-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%80#Text>.

¹ Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо функціонування офіційних вебсайтів органів виконавчої влади» від 12 червня 2019 року № 493 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2019-%D0%BF#Text>.

² Міністерство та Комітет цифрової трансформації України /URL: https://thedigital.gov.ua/news/rozpochalisya-elektronni-konsultatsii-z-gromadskisty-shchodoproektu-natsionalnoi-strategii-zakhistu-ditey-v-tsifrovomu-seredovishchi-na-2021-2026-roki?fbclid=IwAR0tM_rD2il3ioyRTwkgCHzCVH9ko-WSavFiGwXc6oDThRmRwQn8yGsfU.

³ DQ Global Standards Report. Common Framework for Digital Literacy, Skills and Readiness. DQ Institute. 2019. URL: <https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/DQGlobalStandardsReport2019.pdf>.

безпеки та порушення конфіденційності, поглиблення соціальної відчуженості, стирання етичних меж (неможливість контролювати у майбутньому штучний інтелект), зниження культурного розвитку¹.

Для подолання викликів у сфері цифровізації та посилення сильних сторін на міжнародному та національному рівнях доцільно:

1. Сприяти формуванню цифрової сумісності між країнами світу. Створення набору глобальних правил з огляду на економічні, політичні та культурні відмінності країн. Ключовий набір правил передбачає розробку глобального документу для визначення доведених міжнародною практикою принципів та пріоритетів поширення цифрових технологій, з метою забезпечення їх інтероперабельності, запобігання фрагментації глобального простору та утворення цифрових «островів».

2. Нівелювання цифрового «розриву» у спосіб посилення цифрового розвитку для всіх. Світові лідери повинні подолати цифровий розрив між країнами, що розвиваються, та розвинутими країнами, а також між різними соціальними та расовими групами в будь-якій країні.

3. Створення надійних технологій для всіх. Цифрові технології мають охоплювати більше людей, знизити витрати та зменшити неефективність, особливо для малого та середнього бізнесу. Цифрові технології мають надійно впроваджуватися для всіх учасників, включаючи посилений захист конфіденційності даних, кращі системи онлайн-суперечок та алгоритми, які не дискримінують жодного з «гравців». Це вимагає розвитку державно-приватного партнерства за людиноцентричного підходу.

4. Створення міжнародної платформи, що матиме ціллю сприяння вирішенню негативних впливів цифрових технологій (зокрема, подолання цифрової нерівності у суспільстві з-поміж країн) та подоланню викликів у сфері безпеки та порушенні конфіденційності.

¹ Опис цифрової компетентності для громадян України: Міністерство цифрової трансформації України, 2021. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf.

5. Підвищення рівня статистичних систем для адекватного та безперервного відстеження процесів впровадження цифрових технологій та їх соціально-економічних наслідків у динаміці, з кардинальним удосконаленням статистичного нагляду на мікрорівні (підприємства, домогосподарства, фізичні особи-підприємці).

6. Створення фонду підтримки, кошти якого мають спрямовуватися на розбудову цифрової інфраструктури та поширення технічної освіти у менш розвинутих країнах світу, зважаючи на недостатність внутрішніх інвестиційних ресурсів та з метою нівелювання/скорочення цифрового «розриву»¹.

Отже, для державного регулювання розвитку сектора цифровізації суспільства необхідним є формування та дії інституційно-правового, економічного, організаційного, соціально-психологічного та техніко-технологічного механізмів з широким переліком методичного інструментарію за кожним із них, комплексне та системне застосування яких дасть можливість зростання рівня якості, конкурентоспроможності, технологічності продукції, оптимізує процеси виробництва та збуту продукції; активує реалізацію цифрової трансформації існуючих та формування й активний розвиток нових високотехнологічних галузей, що в комплексі забезпечить динамічний ефективний розвиток сектору цифрового суспільства в Україні.

¹ Шматков Д. І. Правові аспекти змісту цифрової компетентності: систематичний огляд літератури. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 169-176.

2.2. Аналіз національних програм та стратегій з цифровізації окремих країн

В розбудові економічного механізму державного регулювання розвитку цифрової економіки провідними країнами світу ініціюється та здійснюється внесення змін до економічної (інвестиційної, податкової, інноваційної, промислової) політики; впровадження економічного стимулювання процесів цифровізації економіки із застосуванням інструментів фондування, створенням спеціальних фондів спільного венчурного інвестування, із лібералізацією фінансових операцій¹. Відтак, у країнах ЄС та США, Китаї активно розробляються та реалізуються програми фінансування, кредитування, субсидювання діяльності із впровадження електронних систем, продуктів.

Досвід успішних країн засвідчує доцільність ініціювання та впровадження спільних державно-приватних інвестиційних проектів спрямованих на розвиток цифрової економіки, розбудову цифрової інфраструктури та необхідність державного контролю та посилення впливу держави на процеси відбору інвестиційних проектів, пошуку та залучення інвесторів і відповідно цифровізація цих процесів та зростання їх прозорості та надійності, сприятиме, що заростанню притоку зовнішніх та внутрішніх інвестицій та активуватиме інвестиційні процеси.

Отже, державна підтримка та використання стимулюючих заходів з метою заохочення бізнесу та громадян до використання цифрових технологій, підвищення рівня їхньої доступності та безпечності є одним із пріоритетних напрямів цифрової трансформації економіки та суспільства практично у всіх країнах світу. Для цього уряди вживають різноманітні заходи фінансової та нефінансової підтримки, а також нормативно-правового та адміністративного регулювання².

¹ Сенкевич О. Ф. (2018). Методичні підходи щодо моделей трансформації цифрової економіки та суспільства. *Економічні горизонти*. 2021. № (4(7)). С. 146–154. (С. 148).

² Гриценко А. А., Ліпов В. В. Інформаційні платформи як інституційна мережева трансформація. *Journal of Institutional Studies*. 2020. №12(2). С. 132-148. (С. 133). DOI: 10.17835/2076-6297.2020.12.2.132-148.

Головними об'єктами державної підтримки та стимулювання є підприємства, стартапи, інноваційні фірми, університети, наукові установи, громадські організації, домашні господарства та окремі фізичні особи. Основні завдання такої підтримки підприємств, установ і організацій передбачають сприяння освоєнню ними цифрових технологій з метою розроблення інноваційних продуктів і послуг, зниження витрат, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності на ринку, а ключовими напрямками є розвиток нових технологій, е-комерції, підвищення рівня кваліфікації працівників, їх поінформованості про цифрову безпеку та конфіденційність інформації, захист даних, кібербезпека, обмін досвідом, запровадження нових бізнес-моделей тощо. У світовій практиці найбільшу увагу державні органи приділяють підтримці МСП, стартапів і молодих інноваційних фірм шляхом: 1) підтримки використання нових технологій та інструментів; 2) захисту інтелектуальної власності; 3) підтримки добросовісної конкуренції; 4) впровадження виключень із певних правил з метою дотримання підприємствами нормативних вимог; 5) розроблення програми, які сприяють підвищенню рівня обізнаності та створюють можливості для партнерських відносин між МСП та великими фірмами у галузі виробництва цифрових товарів і послуг¹.

Найбільш поширеними заходами підтримки цифровізації діяльності підприємств та установ у світовій практиці є їх фінансова та нефінансова підтримка, а також прийняття необхідних нормативно-правових актів з метою ефективного регулювання процесів цифровізації.

Пряма фінансова підтримка передбачає державне фінансування (повне або часткове) освоєння підприємствами цифрових технологій та проведення наукових досліджень і виконання НДДКР (Данія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Сінгапур, США, Франція), а також надання грантів на покриття витрат, пов'язаних з використанням нових

¹ Naumenkova S., Mishchenko S., Dorofeiev D. Digital financial inclusion: evidence from Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. № 16(3). P. 194-205.

технологій. Наприклад, у Великобританії створено фонд спільного фінансування інноваційних компаній, а у Франції – спеціальний фонд для підтримки ліквідності стартапів у сумі 4 млрд. євро. Крім того, уряд Великобританії направляє значні обсяги державних інвестицій на розвиток цифрової інфраструктури (волоконно-оптичні лінії зв'язку, технології 5G). У Чехії існують спеціальні інвестиційні програми для надання субсидій МСП та інноваційним фірмам. Німеччина запровадила спеціальні програми для фінансування венчурного капіталу. Часто уряди надають підтримку малим інноваційним фірмам і стартапам у разі потреби в зовнішньому фінансуванні, невпевненості в прибутковості діяльності на початкових етапах тощо. Уряд Португалії пропонує підприємствам гранти на розроблення й обслуговування веб-сайтів, розвиток е-комерції, онлайн-маркетингу та великих даних, а уряд Кореї – на хмарні сервіси. У Данії, Словенії та Німеччині за рахунок державного фінансування розробляються стратегії цифровізації підприємств, розширюються цифрові можливості та навички працівників, надаються консультації з впровадження цифрових технологій. Гранти або ваучери надаються також для підтримки наукових досліджень і виконання НДДКР. Так, у Німеччині гранти надаються на проекти НДДКР, що стосуються великих даних, автономних систем, інформаційної безпеки та сервісних платформ, а стартапи можуть отримувати ноу-хау, обладнання, стартове фінансування для тестування та масштабування нових цифрових технологій. Європейська комісія фінансує інновації, пов'язані з використанням і обміном даними шляхом підтримки загальноєвропейських агрегаторів інформації про державний сектор (розроблення каталогів метаданих державного сектора, опублікованих в країнах ЄС), інкубаторів інновацій, а також із впровадженням технологій, що підвищують конфіденційність¹.

Непряма фінансова підтримка передбачає надання податкових або інвестиційних пільг підприємствам для впровадження цифро-

¹ Mishchenko S., Naumenkova S., Mishchenko V., Ivanov V., Lysenko R. Growing discoordination between monetary and fiscal policies in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. № 14(2). P. 40-49.

вих технологій і виконання НДДКР (Бразилія, Великобританія, Мальта, Японія)¹. Уряди багатьох країн стимулюють цифровізацію бізнесу шляхом спрощення доступу інноваційних підприємств до джерел фінансування за допомогою поєднання венчурного капіталу, боргового та акціонерного фінансування, субсидювання кредитних установ, які потім надають цільові пільгові кредити для впровадження цифрових продуктів, а також підтримки нових рішень для платформного фінансування, зокрема, використання такого джерела як ICO (або СТО – регульована версія ICO, в якій випуск токенів підпадає під традиційні правила безпеки та оподаткування) – еквівалента початкового публічного розміщення часток в капіталі на основі випуску стартапами та інноваційними фірмами криптовалютних токенів².

Уряд Японії надає підприємствам субсидії для прийняття ІТ-рішень і розвитку е-комерції. Французький уряд на основі програми “France Num” допомагає МСП перейти на онлайніві бізнес-моделі, а уряд Кореї стимулює магазини відкривати філії в Інтернеті. Схожі програми реалізують Мексика і Туреччина.

У Німеччині підтримка малих і середніх підприємств та стартапів здійснюється через регіональні кластери шляхом підготовки інструкторів у Центрах передового досвіду «Mittelstand 4.0». У багатьох країнах створено державні центри, діяльність яких спрямована на підвищення рівня поінформованості підприємств про цифрові технології шляхом надання їм консультацій щодо використання нормативно-правових актів, які стосуються впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій та розроблення цифрових бізнесмоделей діяльності (Австралія, Литва, Німеччина, Сінгапур, Туреччина, Швеція); організацію професійного навчання та підвищення кваліфікації працівників (Великобританія,

¹ 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. EC. Brussels, 9.3.2021 COM (2021) 118 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-digital-compass2030_en.pdf.

² Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. Cybersecurity. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2020>.

Ізраїль, Латвія, Норвегія) або надання цільових ваучерів на навчання та підвищення кваліфікації (Словенія); сприяння у обміні досвідом шляхом демонстрації «цифрових чемпіонів», проведення конкурсів з аналізу даних, семінарів тощо (Естонія, Китай, Португалія, Словенія)¹.

Уряди багатьох країн активно підтримують дослідження провідних університетів і науково-дослідних центрів у сфері розробки нових цифрових технологій шляхом прийняття відповідних національних стратегій, прямого фінансування, надання грантів, інноваційних ваучерів та субсидій на проведення НДДКР, стимулювання інвестицій із приватних джерел, створення центрів передового досвіду, міждисциплінарних дослідницьких товариств тощо. Так, з метою підтримки досліджень у галузі штучного інтелекту наукові центри створено в Італії, Канаді, Німеччині, Росії, США, Франції, Японії, а також на міжнародному рівні (проект Європейської Комісії AI4EU). Пряме фінансування проектів штучного інтелекту надають Данія, Італія, ЄС (програма “Horizon”), Канада, Китай, Німеччина, Сінгапур, США, Фінляндія, Франція. Наприклад, уряд Італії надав фінансування Telecom Italia для масштабування кількох рішень щодо розвитку штучного інтелекту, зокрема, у сфері розмовних віртуальних помічників, виявлення аномалій у системах сигналізації та прогнозного обслуговування. Великобританія з метою стимулювання використання штучного інтелекту надає податковий кредит на НДДКР в розмірі 12%, а Мальта – податкові пільги інноваційним фірмам. У Сінгапурі, Канаді та Словенії при урядах створено консультативні ради та дослідницькі центри з питань штучного інтелекту. Широкий доступ до даних штучного інтелекту надають Австралія, Данія, Великобританія, Канада, Корея, Німеччина, Норвегія, ОАЕ, Португалія, США, Угорщина та Фінляндія. В Австралії, Великобританії, Сінгапурі, США розроблено державні програми стимулювання науковців до проведення досліджень у цій галузі, більшість країн ЄС, Великобританія

¹ Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. Cybersecurity. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2020>.

та США реалізують програми залучення іноземних фахівців у сфері штучного інтелекту та інших цифрових технологій¹.

Активні дослідження у галузі квантових технологій підтримують уряди Ізраїлю, Індії, Китаю, Німеччини, Кореї, Франції, Японії. Наприклад, США фінансують близько 50 компаній і стартапів у галузі квантових технологій і послуг. Активно розвивається програма квантових технологій ЄС (Quantum Flagship)². Уряди кількох країн підтримали ініціативу компанії IBM щодо стимулювання талантів у галузі квантових обчислень. У зв'язку з пандемією COVID-19 значна увага приділяється питанням наукових досліджень щодо використання цифрових технологій для відстеження поширення та боротьби з вірусом (Китай, Німеччина, Сінгапур).

Пряма фінансова підтримка надається домашнім господарствам і фізичним особам у більшості країн у незначному обсязі через установи, створені для управління програмами для надання позик, субсидій і ваучерів з метою підвищення рівня доступності та використання цифрових технологій, зокрема, підключення до мереж зв'язку (Австралія, Естонія, Сінгапур, США, Фінляндія, Швеція) та підвищення цифрових навичок, компетентності громадян і зменшення «цифрової нерівності» (Ізраїль, Коста-Рика, Португалія, Японія)³.

Непряма фінансова підтримка надається, переважно, у сфері освіти та включає вдосконалення загальноосвітніх систем (Австралія, Чехія, Португалія, Франція), поліпшення цифрових навичок студентів і викладачів (Данія, Німеччина), надання безоплатних послуг електронних бібліотек і державних е-послуг широкому колу громадян (Естонія, Коста-Рика, США). Останнім часом у зв'язку з поширенням

¹ Ivanov V.V., Lvova N.A., Pokrovskaia N.V., Naumenkova S.V. Determinants of tax incentives for investment activity of enterprises. *Journal of Tax Reform*. 2018. № 4(2). P. 125-141.

² Paris Call for Trust and Security in Cyberspace. 12, November 2018. URL: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2018/11/paris_call_text_-_en_cle06f918.pdf.

³ Convention 108 +. Convention for the protection of individuals with regard to the processing of personal data. Council of Europe, June 2018. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEE_ES/LIBE/DV/2018/09-10/Convention_108_EN.pdf.

дистанційних форм роботи та навчання уряди багатьох країни розширили фінансування професійної підготовки та підвищення кваліфікації для самозайнятих осіб і працівників платформ (Австрія, Фінляндія, Люксембург), збільшили обсяги надання ваучерів і субсидій (Австралія, Бельгія, Корея, Франція), організують безкоштовні навчальні курси (Великобританія, Ірландія). Більшість країн вже адаптували шкільні програми до вимог, які потрібні учням для опанування цифрових технологій. Так, в Австралії діє програма «Розвиток потенціалу в галузі ІКТ», спрямована на формування у школярів цифрових навичок. У Чехії «Стратегія цифрової освіти» передбачає підвищення навичок учнів на основі використання цифрових навчальних технологій¹. У старших класах середніх шкіл Франції в 2019 р. запроваджено обов'язковий курс з інформаційно-комунікаційних технологій, після освоєння якого здійснюється сертифікація цифрових навичок і компетенцій учнів. Схожі підходи реалізують Ізраїль, Канада, Колумбія, Португалія, Чехія, Швеція².

Одним із інструментів підтримки та стимулювання використання нових технологій є державне регулювання процесу цифровізації, об'єктами якого мають бути умови запровадження цифрових технологій, наслідки їх використання та діяльність суб'єктів цифрових відносин. Головними напрямками державного регулювання систем зв'язку є використання гігабітних мереж, розгортання мереж 5G, підтримка угод між операторами про спільне використання інфраструктури з метою зниження витрат на розгортання мережі 5G (Австралія, Бельгія, Великобританія, Іспанія, Італія, Колумбія, Корея, Німеччина, Франція, Швейцарія, Швеція); нормативні послаблення для операторів, які здійснюють угоди зі спільного інвестування (Великобританія, Німеччина, Японія); підтримка конкуренції (Нова

¹ Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment. 4 July 2018. URL: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/political_declarations/recomendation_of_the_committee_of_ministers_of_the_council_of_europe_to_member_states_on_guidelines_to_respect_protect_and_fulfil_the_rights_of_the_child_in_the_digital_environment.pdf.

² Там само.

Зеландія, Сінгапур, Фінляндія) та інші. Важливим напрямом регулювання процесів цифровізації є забезпечення гарантій конфіденційності та захист даних, а також розширення доступу до даних і обмін ними, які знайшли відображення у законодавстві багатьох країн.

Прикладами можуть бути австралійське законодавство про обмін даними (законодавство DS&R) та ініціатива Естонії з обміну даними (X-Road) щодо об'єднання окремих національних баз на основі принципу «лише один раз», згідно з яким державні установи мають право збирати лише ті дані, яких раніше не було в державних базах. На національному рівні більшість країн адаптують своє законодавство до міжнародних вимог щодо конфіденційності відповідно до Конвенції 108+ Ради Європи про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних (набере чинності в 2023 р.)¹. Розробляються стандарти використання окремих інформаційно-комунікаційних технологій та нові підходи до регулювання соціальних мереж, онлайн-платформ, цільової реклами тощо.

Так, Каліфорнійський закон про конфіденційність споживачів (CCPA), прийнятий у 2018 р., захищає права споживачів на збір, оброблення, зберігання та спільне використання персональних даних. У Великобританії створено Центр з етики даних та інновацій. У 2018 р. Комітет Міністрів Ради Європи затвердив Керівні принципи щодо поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі².

Уряди багатьох країн посилили відповідальність контролерів даних за дотримання правил щодо конфіденційності, а їхня підзвітність реалізується на засадах ризик-орієнтованого підходу. Останнім часом з'явилась концепція «підзвітність 2.0» («етична підзвітність»), відповідно до якої контролери несуть відповідальність за соціальні

¹ Paris Call for Trust and Security in Cyberspace. 12, November 2018. URL: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2018/11/paris_call_text_-_en_cle06f918.pdf.

² Convention 108 +. Convention for the protection of individuals with regard to the processing of personal data. Council of Europe, June 2018. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEE_ES/LIBE/DV/2018/09-10/Convention_108_EN.pdf.

наслідки оброблення даних. З метою захисту даних і посилення відповідальності за порушення конфіденційності більшість країн розробила правові документи, які передбачають кримінальну відповідальність, штрафні санкції, повідомлення про примусове виконання вимог щодо захисту даних та інші заходи.

Одним із напрямів посилення механізмів державного регулювання є створення нормативних «пісочниць», діяльність яких дозволяє підприємствам використовувати можливості регулятора для підтримки інновацій, а регулятор має повну інформацію про особливості генерування даних і в разі необхідності може вжити заходів для вдосконалення відповідної нормативно-правової бази (Сінгапур, Малайзія). Для забезпечення цифрової безпеки в багатьох країнах створено відповідні установи, наприклад, Australian Cyber Security, центр цифрової безпеки CyberSpark в Ізраїлі, National Cybersecurity Center у Великобританії, Cyber Security Agency в Сінгапурі, Nationales Cyber-Abwehrzentrum у Німеччині, Cyber Campus France, European Union Agency for Cybersecurity. З метою підвищення рівня безпеки продуктів IoT Великобританія, Німеччина, Фінляндія, Японія реалізують схеми їх маркування¹.

Уряд Нідерландів здійснює моніторинг безпеки вже підключених пристроїв. У США Національне агентство з телекомунікацій та інформації стимулює розробників надавати «специфікацію матеріалів з програмного забезпечення». Під егідою Франції розроблено Паризький заклик до довіри та безпеки в кіберпросторі².

На важливості формування та реалізації інвестиційних механізмів та першочерговості формування та реалізації власних національних стратегій цифрового розвитку як комплексного бачення узагальнених концептів цифрового розвитку, методів та шляхів їх досягнення наголошує генеральний секретар ЮНКТАД Мукіса Кітуйош зазначаючи, що діджіталізація економічних процесів має значні пере-

¹ OECD Digital Economy Outlook 2020. November 27, 2020. URL: <https://doi.org/10.1787/bb167041-en>.

² Paris Call for Trust and Security in Cyberspace. 12, November 2018. URL: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2018/11/paris_call_text_-_en_cle06f918.pdf.

ваги які із використанням механізмів стимулювання інвестиційної активності повинні полегшити компаніям доступ на світові економічні ринки¹.

Водночас, наголошується на необхідності активізації інвестиційних, економічних, фінансових механізмів в впровадженні процесів цифровізації економіки, реалізація яких неможлива без розбудови інфраструктури, що має ключове значення в розвитку цифрової економіки. Формування та розбудова соціально-психологічного механізму державного регулювання процесів впровадження цифровізації в країнах Євросоюзу, Великобританії та США побудовані на усвідомленні необхідності формування у основної частини населення базових знань та навичок, так званих навичок STEM (Science-Technology-EngineeringMathematics), що перекладається як – «НаукаТехнології-Інженерія-Математика».

США, Сингапур, Швейцарія, країни Скандинавії — лідери цифрової економіки 2019 року за даними The IMD World Digital Competitiveness Ranking. Згідно з рейтингом, Україна опустилася на 2 позиції, посівши 60 місце, між Перу й Аргентиною².

Задля подальшого розвитку та вдосконалення рівня цифровізації українського суспільства, від вересня 2019 року почало діяти Міністерство цифрової трансформації, яке реалізує державну політику у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян.

Відповідно до розробленої 3 березня 2021 року Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку цифрових компетентностей і затвердженого плану заходів щодо її реалізації визначається, що першим кроком у розвитку цифрових технологій та розбудові цифрової економіки є зростання рівня елементарної загальної цифрової гра-

¹ Sirugue, C. (2017). Industry 4.0: An opportunity to re-industrialize Europe. The European files, Industry 4.0: The New Industrial Revolution for Europe, 45. Retrieved from URL:<https://www.europeanfiles.eu/wpcontent/uploads/2017/05/The-European-FilesIndustry-4.0-Issue-45-january-2017.pdf>.

² Там само.

мотності та формування у основної маси населення навичок необхідних для користування пристроями, механізмами і програмами та професійних навичок їх використання у здійсненні виробничих операцій¹.

Важливим є фактор формування нових моделей цифрової культури, моделей поведінки та спілкування людей пов'язаних із змінами та впровадженням цифрових технологій. Користування технікою та технологіями потребує знань та навичок, зростає потреба у фахівцях, що володіють основними знаннями, здатні до виконання складних завдань та мають відповідні компетенції². Це дає можливість констатувати, що в умовах цифрової економіки якість людського капіталу та розвиненість, доступність інформаційних технологій мають важливе значення для її подальшого розвитку³.

Таким чином, соціально-психологічний механізм та його інструменти спрямовані на формування та впровадження цифровізації як невід'ємної складової життєдіяльності людини у всіх сферах.

В умовах глобальної цифрової економіки, що бурхливо розвивається, Україні важливо вибрати свій унікальний шлях розвитку, що враховує найкращі міжнародні практики. Також важливо відповісти на запитання, чи повною мірою реалізовано потенціал української ІКТ-сфери як основного цифрового драйвера.

Крім того, з метою побудови конкурентоспроможної цифрової економіки в Україні, доцільно окремо проаналізувати якісні характеристики моделей цифрової трансформації країн, які також продемонстрували високий рівень ефективності в одержанні «цифрових дивідендів» для

¹ Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с. (С. 85).

² Сенкевич О. Ф. Методичні підходи щодо моделей трансформації цифрової економіки та суспільства. *Економічні горизонти*. 2021. № (4(7)). С. 146–154.

³ Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с. (С. 85).

суспільства під час проведення заходів інформатизації суспільства. Серед таких країн можна виділити Ірландію, Ізраїль та Швецію.

Ірландія. Країна знаходиться на 25 місці за рейтингом мережевої готовності (NRI) 2016 року, Ірландія на 7 місці у глобальному індексі інновацій (GII), у 2016 році країна посіла 26 позицію у рейтингу розвитку електронного уряду (EGDI). Близько 40% ВВП Ірландії забезпечується технологічними галузями, зокрема ІКТ-сектором. На думку Forbes, Ірландія є найкращою країною для ведення бізнесу, крім того, країна є центром тяжіння ІТ-компаній та технологічних стартапів. Присутність титанів інновацій у бізнес-просторі країни призвела до інтенсивного розвитку цифрової екосистеми країни, а також постійного припливу венчурних інвестицій.

Присутність великих ІТ-компаній відкриває можливості для стартапів з інтернаціоналізації та комерціалізації бізнесу та виходу на глобальні ринки. Активна участь ТНК у формуванні цифрової екосистеми країни, а також орієнтація всіх продуктів на ринки з широким охопленням – спільні риси Ірландії та Ізраїлю¹.

Важливою особливістю Ірландських компаній є доступ до американських та європейських ринків. В Ірландії, країні з населенням 4,77 мільйона, щорічно відкривається 14 тисяч компаній, що є дуже високим показником. Ірландія також зарекомендувала себе як країна з ефективною податково-правовою системою, а також добрим майданчиком для ведення глобального бізнесу. Державне агентство Enterprise Ireland є найбільшим інвестором у ірландські стартапи. Добре розвинена урядова програма з фінансування стартапів підтримується усталеним менторським середовищем, яке включає безліч акселераторів і інкубаторів. Також за сприяння Enterprise Ireland та Science Foundation Ireland створюються науково-промислові партнерства з проектування та розробки продуктів.

Ірландія також має широкий спектр переваг, пов'язаних з регулюванням інвестиційної діяльності: її можна назвати однією з най-

¹ Сенкевич О. Ф. Методичні підходи щодо моделей трансформації цифрової економіки та суспільства. *Економічні горизонти*. 2021. № (4(7)). С. 146–154.

кращих у світі за інвестиційними пільгами, за доступністю кваліфікованих кадрів, а також за простотою оподаткування бізнесу.

Також Ірландія дуже приваблива з погляду управління інтелектуальною власністю.

Enterprise Ireland (далі EI) – державне відомство, яке відповідає за розвиток ірландського підприємництва на світових ринках та підтримує канали експорту, а також розвиток інновацій. Крім того, EI володіє портфелем, в який входять інвестиції більш ніж 2000 компаній із високим потенціалом. Також EI відповідає за комерціалізацію досліджень, при цьому бере участь у залученні підприємців у цьому процесі. Важливою рисою Ірландської бізнес-екосистеми є надання грантів для всіх стадій розвитку продукту: від розгляду перспектив бізнес-ідеї до масштабування на світовий ринок.

Резюмуючи, можна впевнено сказати, що поставлена урядом Ірландії мета організації у країні всесвітнього технологічного хаба успішно реалізована¹.

Таким чином, Україна може запозичити в Ірландії механізми державної підтримки R&D та інноваційної діяльності, а також способи ведення бізнесу на світовому ринку. Крім того, цінним можна визнати досвід Ірландії в організації цілісної системи партнерств ІКТ-екосистеми, що об'єднує бізнес, наукові центри, адміністративні ресурси держави, а також допомагає взаємодіяти з іноземними агентами. Також держава виступає у ролі головного інтересанта розвитку ІКТ-сфери та наукомісткої продукції, оскільки має економічний інтерес у їх розвитку. Правильно побудована система інституційних стимулів сприяє функціонуванню саморегулюючої гнучкої системи з максимальною віддачею та результативністю². Для України Ірландська модель є більш високим ступенем розвитку, ніж ті, що доступні

¹ Штець Т.Ф. Світовий досвід впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 1 (53). С. 84-89.

² Чепелюк М. І. Інструментарій стратегічного управління в контексті сучасних концепцій та трендів світового економічного розвитку : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. 396 с. (С. 47).

для досягнення у найближчому майбутньому. Ірландія має добре налагоджену систему фінансування та є важливим інвестиційним хабом Європи, що контрастує із фінансовими можливостями України на поточний момент. Однак за умови реалокатії економічних ресурсів з інших сфер, залучення прямих іноземних інвестицій та постановки процесів розвитку R&D, за ефективністю порівнянних з ірландськими, очікується швидкого зростання української ІКТ-індустрії та виходу в регіональні лідери¹.

Великі корпорації, що беруть участь у формуванні ірландської цифрової екосистеми, вибрали цю юрисдикцію як плацдарм для розвитку бізнесу з кількох причин: зрозумілі правила гри та сформована правозастосовна практика, налагоджене бізнес-середовище, а також доступні фінансові та трудові ресурси.

Залучення в Україну великих ТНК дозволить використати міжнародний досвід та виходити на нові ринки, проте для цього потрібно виконання вищевикладених вимог до інституційного середовища.

Ізраїль. За Ізраїлем міцно закріпився титул «Стартап-нації»: країна протягом понад 20 років розвиває стартап-рух і досягла у цьому значних успіхів. Ізраїль зміг побудувати лідируючу економіку знань, засновану на інтелекті, інноваціях та підприємництві, фактично з нуля. У рейтингу, складеному на базі індексу інновацій, у 2016 році Ізраїль посів 17 місце, у рейтингу розвитку електронного уряду (EGDI) у 2016 році 20-е місце.

Формулу успіху Ізраїлю можна розкласти на такі компоненти:

Орієнтація на експорт та великі ринки;

Сильний зв'язок освіти та бізнесу;

Всебічне співробітництво університетів та бізнесу;

Постійний зворотний зв'язок та актуалізація навчальних програм;

Сильна підтримка держави хайтек-індустрії;

У країні діє система урядових грантів та субсидій для інноваційних стартапів;

¹ Штець Т.Ф. Світовий досвід впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 1 (53). С. 84-89.

У країні діє мережа інкубаторів «Технологічні теплиці», які надають проектам раннє фінансування¹.

Швеція. Після завершення глибокої політичної трансформації початку 2000-х та досягнення сталого економічного зростання, Швеція спромоглася сконцентруватися на впровадженні передових технологій в економічну сферу. За індексом цифрової конкурентоспроможності (IMD) у 2017 році Швеція посіла друге місце, країна займає 6-е місце в рейтингу розвитку електронного уряду 2016 року (EGDI), також Швеція займає 3 місце за індексом мережевої готовності (NRI). Вклад ІКТ у ВВП Швеції сягає 16%, а 5% працездатного населення зайняті у ІТ-сфері. Запорукою розвитку інноваційних секторів економіки для Швеції послужили виважена фінансова політика королівства, відкритість для зарубіжних ринків, розвиток конкурентного середовища та інновацій. Таким чином, Швеція може стати хорошим прикладом для України в процесі реалізації продуманої державної стратегії цифровізації суспільства. Швеція має розвинену цифрову економіку, але втрачає динаміку розвитку.

Важливими етапами при створенні сприятливого бізнес-клімату країні стали усунення бюрократичних бар'єрів у країні для ІТ-підприємців, демонополізація сфери інформаційних послуг, а також надання субсидій для оперативного розвитку ІКТ-інфраструктури. Крім того, не можна не згадати високий рівень електронної участі громадян у процесі прийняття рішень, що є швидше збігом як соціальних, так і технологічних чинників.

У Швеції серйозну підтримку розвитку інновацій надають численні державні структури, серед яких ключовими є: Міністерство підприємництва та інновацій (Näringsdepartementet), Шведське агентство публічного менеджменту (Statskontoret).

У Швеції існує безліч міністерств, у зону відповідальності яких входять різні аспекти цифровізації економіки. Найважливіше місце у цифровій стратегії трансформації Швеції приділяється утворенню

¹ Штець Т.Ф. Світовий досвід впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 1 (53). С. 84-89.

та розвитку необхідних ІТ-компетенцій. Адміністрація ІКТ-сфери у Швеції має неієрархічну систему, робота якої ґрунтується на делегуванні повноважень та атмосфері обміну знаннями.

Українська економічна модель має багато спільного зі шведською. Схожість за такими параметрами, як: соціальна орієнтованість та висока частка участі держави в економіці обох країн дозволяє стверджувати, що розвиток ІКТ сфери в Україні може відбуватися за шведським сценарієм з найменшими необхідними трансформаціями.

Проте ефективність регулювання ІКТ-сфери у Швеції контрастує з українською. Джерелом ідей для подальшої ефективної роботи Міністерства цифрової трансформації України може бути функціонуюча в Швеції – система «цифрових» відомств. Це в перспективі забезпечить ефективність адміністрування ІКТ-сфери та глибоку інтеграцію інноваційних технологій у різні сфери економіки. Акцент Швеції на забезпечення необхідними ІТ-компетенціями професіоналів та населення при формуванні цифрової екосистеми – досвід, який безперечно необхідний для розгляду особами, що визначають інноваційну політику України. Так, людський капітал України, не дивлячись на його високу якість, потребує значного масштабування. Також запорукою швидкого розвитку ІКТ-сфери Швеції є її значні інфраструктурні можливості (дата-центри, комунікаційна інфраструктура, R&D центри тощо), тому для України також перспективним є нарощування ІТ-інфраструктури¹.

Драйвером цього процесу можуть стати українські технопарки.

Розглянуті приклади розвинених цифрових екосистем демонструють перспективи отримання цифрових дивідендів України. Кожна із розглянутих країн пройшла свій шлях. Проте успіх розвитку цих країн має спільні риси, такі як: - відкритість економіки; - помірна допомога держави; орієнтація ІКТ-сектору на глобальні ринки; - переважання продуктових підприємств; - ефективне інституційне серед-

¹ Attrey A., Leshner M., Lomax C. The role of sandboxes in promoting flexibility and innovation in the digital age. Going Digital Toolkit Policy Note. OECD. 2020. URL: <https://goingdigital.oecd.org/toolkitnotes/therole-of-sandboxes-in-promoting-flexibility-and-innovation-in-the-digitalage.pdf>.

овище, привабливе для міжнародного бізнесу; -відомий бренд країни та чітке позиціонування.

Також участь держави у розвитку цифрової економіки та подальшої цифровізації не має обмежуватися створенням лише сприятливих умов, а й має виражатися в активній підтримці шляхом надання грантів, субсидування та забезпечення компетенціями проектів з високим потенціалом. Для побудови єдиної цифрової екосистеми важливо досягти високого рівня консолідації ресурсів державних структур, бізнес-спільноти та суспільства загалом. Лише глибоке усвідомлення суспільством цілей цифрової трансформації здатне призвести до досягнення ефективної траєкторії цифрового процесу. Формування ідеологічних основ та постановка перед усіма учасниками цифрової трансформації в Україні єдиних та чітких цілей, що піддаються тимчасовій, кількісній та якісній оцінці, здатне підвищити ефективність взаємної співпраці на шляху до «цифрового суспільства для всіх».

Україні як країні з порівняно високим ресурсним потенціалом не можна відмовлятися від участі у світовій конкуренції на ІКТринку, оскільки вона має низку конкурентних переваг. Динамічне зростання цифровізації суспільства, а також експортних можливостей країни, має високий потенціал підвищення конкурентних можливостей України на світовій арені.

Пряме проектування міжнародного досвіду в Україну неможливо, оскільки українська держава має ряд важливих історично економічних передумов, що склалися: динамічна нестабільна ефективність промислових підприємств, корупційна складова, дефіцит бюджету, а також необхідність рефінансування як внутрішнього, так і зовнішнього боргу. Всі ці чинники негативно впливають на розвиток інновацій в Україні, відповідно і на перспективи розвитку цифровізації українського суспільства. Тому запорукою позитивної динаміки цифрової сфери країни є її фінансова стабільність¹.

¹ Attrey A., Leshner M., Lomax C. The role of sandboxes in promoting flexibility and innovation in the digital age. Going Digital Toolkit Policy Note. OECD. 2020. URL: <https://goingdigital.oecd.org/toolkitnotes/therole-of-sandboxes-in-promoting-flexibility-and-innovation-in-the-digitalage.pdf>

Україні є доцільним запозичити позитивний правовий досвід Ірландії, Ізраїлю та Швеції, а також правові інновації Європейського Союзу, та інших країн світу в сфері подальшої цифровізації суспільства, у розбудові привабливого бренду країни для потенційних іноземних партнерів та з метою залучення прямих іноземних інвестицій¹.

Таким чином, як свідчить проведений аналіз, уряди більшості країн світу та зарубіжні регулятори цифрового ринку активно працюють у сфері підтримки та стимулювання використання цифрових технологій, а їхній досвід може бути успішно використаний в Україні. З урахуванням умов і особливостей української економіки головними формами підтримки та стимулювання використання цифрових технологій на вітчизняних підприємствах повинні бути непряма фінансова підтримка, нефінансова підтримка та вдосконалення нормативно-правових актів. Серед них першочергову увагу варто зосередити на: збільшенні обсягів державного фінансування та наданні грантів на проведення наукових досліджень і виконання НДДКР; наданні пільг підприємствам для залучення інвестицій в ІТ сектор; вдосконаленні систем спеціальної професійної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу підприємств; наданні підприємствам консультацій щодо використання цифрових технологій та запровадження цифрових бізнес-моделей; забезпеченні захисту даних і кібербезпеки; створенні та організації діяльності «нормативних пісочниць», а також на встановленні нормативних значень індикаторів цифрового забезпечення та розвитку цифрової інфраструктури. Головними формами стимулювання використання цифрових технологій домашніми господарствами та фізичними особами в Україні можуть бути нефінансова підтримка та вдосконалення законодавчих і нормативних актів². Зокрема, це стосується впровадження освітніх програм з освоєння цифрових технологій у навчальних закладах; розвитку системи дер-

¹ Міщенко В. І. Світовий досвід державної підтримки використання цифрових технологій та можливості його адаптації в умовах України/ International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences" <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1.30> с.

² Там само.

жавних е-послуг; підвищення цифрової грамотності, навичок і компетенцій та зменшення «цифрової нерівності»; організації просвітницьких заходів для інформування громадян про захист персональних даних, а також розроблення нормативно-правових документів, які сприятимуть підвищенню довіри населення до цифрових технологій та забезпеченню високого рівня цифрової безпеки громадян.

З метою зниження рівня «цифрової нерівності» в умовах України доцільно звернути увагу на захист окремих соціально вразливих груп населення, зокрема, таких як: люди похилого віку, діти, особи з обмеженими можливостями, безробітні, вчителі та лікарі. Подальші дослідження проблеми повинні сприяти виявленню та аналізу нових форм, методів та інструментів підтримки та стимулювання процесів цифровізації, які використовуються в зарубіжній практиці, а також обґрунтуванню можливості та доцільності їх використання в Україні.

2. 3. Розвиток державної політики в умовах цифровізації суспільства

Проникнення цифрових технологій, автоматизації та ІТ на всі рівні життя і сфери політики та економіки почалась ще в минулому столітті та триває й досі.

Загалом, цей процес цифровізації має об'єктивний характер, залежить від глобалізаційних процесів. Однак цьому процесу, як і політичним, так і ринковим відносинам загалом, властиві певні особливості, вади і провали ринку, що потребують державного регулювання та втручання. Окрім загальновідомих «провалів» ринку, як-от безробіття, монополізація, циклічність, соціальна нерівність¹, цифровій економіці властиві і специфічні «провали». Поряд з необхідністю стимулювання економічного зростання, вони є причиною вива-

¹ Криниця С. О. Державна політика цифровізації економіки України. *Фінансовий простір*. 2018. № 3(31). С. 50-57.

женої державної політики і державного втручання у процеси цифровізації політики України¹.

В більшості країн сучасного світу одним з пріоритетних стратегічних завдань та загальнонаціональних пріоритетів розглядається впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та розвиток елементів цифрового суспільства. Цифрові технології, а також пов'язана з ними громадська та людська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, яка в сучасних умовах визначає інноваційний та економічний та потенціал держави, обумовлює соціальний прогрес, рівень освіти та людського розвитку, ефективність державного управління та здійснення демократичних процедур².

Розвиток принципів цифрового суспільства стимулює вдосконалення способів і методів взаємодії в рамках соціально-економічних відносин. Застосування інформаційних технологій дозволяє розширювати комунікаційні процеси, змінює склад і статус їх учасників, принципи просторової взаємодії шляхом мережевого спілкування, підвищує децентралізацію прийняття управлінських рішень в державному і приватному секторі.

Отже, в світі склалася нова реальність, яка спонукає уряди всіх країн до проведення політики системної цифрової економіки за допомогою цифрової трансформації шляхом вдосконалення відповідних галузей національного законодавства, розробки та реалізації масштабних державних стратегій³, проектів та програм, зокрема – повне переведення сфери публічного управління на цифрові технології⁴.

¹ Криниця С. О. Державна політика цифровізації економіки України. *Фінансовий простір*. 2018. № 3(31). С. 50-57.

² Міщенко В. І. Світовий досвід державної підтримки використання цифрових технологій та можливості його адаптації в умовах України. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1.30c>.

³ Скорик О. О., Рябоконь Н. П. Цифрова трансформація моделі публічного управління: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Електронне «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2020. N7. С. 3-17. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/52.pdf.

⁴ Криниця С. О. Державна політика цифровізації економіки України. *Фінансовий простір*. 2018. № 3(31). С. 50-57.

Порівняння різних моделей розвитку цифрового суспільства, що склалися в даний час в світі, дозволяє констатувати значну варіативність в концептуальних підходах, пріоритетах, механізмах і шляхах їх реалізації. При цьому ефективність їх застосування залежить головним чином від культурно-цивілізаційного середовища країни, в якій реалізується та чи інша модель, відповідно, не існує універсальних моделей публічного управління за допомогою механізмів цифрової трансформації, багато аспектів залежать від рівня розвитку інституційного середовища країни¹.

Продовж декількох останніх років в Україні на державному рівні плануються заходи щодо інтенсивного впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільного життя. Починаючи від Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»², яка серед інших реформ та програм розвитку держави визначала Програму електронного урядування, у державі ухвалено низку відповідних концепцій, планів, стратегій, законів та інших нормативно-правових актів.

На сучасному політико-правовому етапі процес упровадження цифрових технологій здійснюється в контексті так званої цифрової трансформації. Організаційно цей процес підкріплено створенням Комітету з питань цифрової трансформації у складі Верховної Ради України та Міністерства цифрової трансформації на урядовому рівні. Останнє було створене урядом через реорганізацію Державного агентства з питань електронного урядування шляхом перетворення³.

Цифровізація політики є наслідком глобалізації та полягає в тому, що вона змінює сучасні політичні процеси, функціональне призначення політичних інститутів, суспільні інтеракції та сценарії майбутнього. Цифрові технології обумовлюють результати виборів, форму-

¹ Скорик О. О., Рябокони Н. П. Цифрова трансформація моделі публічного управління: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Електронне «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2020. №7. С. 3-17. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7_2020/52.pdf.

² Стратегія сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

³ Криниця С. О. Державна політика цифровізації економіки України. *Фінансовий простір*. 2018. № 3(31). С. 50-57.

ють і модерують громадянську активність, впливають на зовнішній імідж держави, виступають каталізатором гібридності політичних режимів, роблять впізнаваними і легітимними публічних персон, політичні кампанії, доленосні рішення. Потреба систематизувати світовий досвід та пострадянську практику цифровізації політики дозволяє зрозуміти призначення нового політичного актора/цифрового політичного суб'єкта, який змінює процеси підготовки прийняття та впровадження політичних рішень відповідно до алгоритмів формування смислів у цифровому середовищі¹.

У вересні 2017 р. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні², яка визначила Електронне урядування як форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно- телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. В основу реалізації системи електронного урядування було покладено такі принципи: цифровий за замовчуванням; одноразове введення інформації; сумісність за замовчуванням; доступність і залучення громадян; відкритість та прозорість; довіра та безпека. Досягнення мети Концепції забезпечувалось виконанням комплексних заходів за такими напрямками, як: модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; управління розвитком електронного урядування. Варто відзначити, що дана Концепція відрізняється від аналогічних попередніх документів вищим рівнем деталізації та комплексним характером.

¹ Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

² Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження КМУ від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>.

Для її впровадження був ухвалений План заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні¹, де визначались завдання для відповідних міністерств і відомств, терміни та форми контролю їх виконання.

У листопаді 2017 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації², відповідно до якої електронна демократія визначена як форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно- комунікаційних технологій у демократичних процесах.

Реалізація Концепції передбачена у два етапи на період до 2020 р. Серед заходів електронної демократії передбачено, зокрема, удосконалення механізму подання та розгляду електронних петицій; формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів і електронних плебісцитів; запровадження мережевих сервісів у сфері електронної демократії; забезпечення розвитку відкритих даних тощо. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні включає завдання щодо нормативно-правового та ресурсного забезпечення розвитку електронної демократії в Україні, що покладаються на державні інституції із залученням низки громадських організацій.

Цифровізація політики дає змогу новим політичним акторам ставати центрами прийняття рішень через мобілізацію численних мереж прихильників, а також породжує низку загроз для держав, що не підтримують відповідний інструментарій, для протидії асиметричним інформаційним атакам.

¹ Розпорядження КМУ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні : від 22 серпня 2018 р. No 617-р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/617-2018-p.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/617-2018-p)

² Розпорядження КМУ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : від 8 листопада 2017 р. No 797-р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/797-2017-p.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/797-2017-p)

Трансформація політики у цифровому середовищі має свої особливості для кожної окремої держави, кожного політичного режиму, окремого проекту. Гібридність політичних режимів сучасності робить процес цифровізації політики більш фрагментарним, тому за деякими показниками авторитарні режими можуть навіть випереджати імплементацію процесів цифровізації політики в демократичних державах. За цих умов необхідно визначати характер адаптації державної політики до тренду цифровізації, здатність політичних акторів використовувати цифровий інструментарій, виробляти та поширювати контент для миттєвої мобілізації низки мережевих аудиторій, наявність у політичних інститутів цифрової інфраструктури для розбудови мереж прямої взаємодії із суспільством, а не опосередкованої через ЗМІ.

Цифрове поле, як складова цифрової політики, визначає процедуру формування цифрових політичних суб'єктів, утворення цифрової інфраструктури та механізми інтеграції фрагментованих спільнот. Цифровізація політики є валентним, нестійким, незавершеним процесом. Це можна пояснити самою природою глобальної цифровізації, що постійно самовдосконалюється та самооновлюється. І, як наслідок, формуються цифрові політичні суб'єкти, здатні до самоорганізації, постійного вдосконалення інструментарію через утворення все більш масштабних спільнот. Тож баланс сил у цифровому світі залежить від миттєвої інтеграції цих спільнот цифровими політичними суб'єктами. Політичні інтеракції стають цифровими, мережевими, що підштовхує усіх учасників політичних процесів сучасності до розбудови мереж і до утворення цифрових політичних рішень. Відповідно, актуальним для політичної науки сучасності є дослідження процесів формування нових цифрових політичних суб'єктів у новому мережевому середовищі цифрової політики, особливості розбудови мереж суб'єктами цифрової політики для боротьби за владу, застосування влади та впливу на владу, складові цифровізації державної політики¹.

¹ Стеблина Н. О. Складові Цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 5. С. 126-131.

Необхідно виокремити різні підходи до визначення цифрової політики. Цифрова політика у вузькому значенні розуміється як інтенсифікація використання цифрових технологій у політичних процесах. Таке розуміння не дає змоги пояснити процеси, що викликані цифровізацією політики, оскільки базові цифрові можливості наявні у більшості держав світу. Цифровізація політики у широкому значенні – формування цифрової політичної інфраструктури під впливом дискурсу глобальної цифровізації, що детермінує способи взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цією інфраструктурою та зумовлює специфіку утворення мереж для здійснення політики. Цифровізація у цьому широкому значенні призводить до формування політики нового типу – цифрової політики.

Цифрову політику визначають як процес упорядкування політичного дискурсу під впливом цифрового поля, що визначає способи використання цифрової інфраструктури. Цю політику здійснюють цифрові політичні суб'єкти, використовуючи потенціал фрагментованих мереж, інтегруючи їх (утворюючи спільноти із слабкими горизонтальними зв'язками) для впливу на процеси визначення та ухвалення політичних рішень. Особливості трансформації політики під впливом цифровізації необхідно визначати через цифрові політичні практики – процес перетворення/перекодування смислів на текст, що у свою чергу породжує нові тексти і нові смисли.

Серед основних факторів, що впливають на процес цифровізації державної політики в зарубіжних країнах, можна виділити:

- активне впровадження нових знань та глобальних інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя;
- розвиток громадського суспільства та соціального партнерства в цифровому середовищі;
- особливості створеної у країні моделі ринкової економіки, які виражаються у стимулюванні свободи підприємництва, вільного руху робочої сили, конкурентності ринків;
- ступінь децентралізації влади та ефективність проведення структурної та регіональної політики для поліпшення соціально-економічних умов життя громадян;

– ступінь розвитку економіки країни, який визначає матеріальні можливості людей щодо використання сучасних інформаційних технічних засобів;

– реалізація соціально значущих проектів, що сприяють дотриманню принципів соціальної рівності та справедливості в цифровій економіці¹.

Особливості цифрових моделей публічного управління в значній мірі пов'язані з характером економічних відносин. Сьогодні існують кілька економічних моделей з різними варіантами співвідношення держави та

Виокремлюються наступні моделі цифрової політики. У моделі NeMT (Дж. Хоф, К. Шилі) закріплюється наявність взаємовпливів між політичним дискурсом, практикою та технологіями та, внаслідок цього, зафіксовано постійну інтенсивну модифікацію дискурсу та технологій. В окремих теоретичних моделях визначається вплив цифрових технологій на формування публічної сфери, передвиборчу комунікацію та політичну участь, використання цифрового інструментарію для взаємодії громадян та політичних сил (Р. Гібсон, Р. Косіара-Педерсен, А. Фанг, А. Фланагін, М. Хансен,). Важливі зміни, що відбуваються із політичними акторами під впливом цифровізації відзначено у моделі кібер-партії (Х.Маджетс), де окреслено формування сучасної мережевої структури партій. А також в оновленій каскадній моделі (Р. Ентман, Н. Ушер) окреслено процес фрагментації аудиторії та процес розбудови аудиторій довкола політичних еліт під впливом цифровізації.

Корисним для України є досвід Великобританії та Канади – ці країни здійснили повну модернізацію системи державного управління з метою приведення її у відповідність до вимог цифрової економіки. Так, у Великобританії була розроблена стратегія модернізації уряду, особливе значення в якій відігравала програма заходів зі створення системи електронних державних послуг «Електронні гро-

¹ Стеблина Н. О. Складові Цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 5. С. 126-131.

мадяни, електронний бізнес, електронний уряд». У контексті публічного управління та структурування даної системи була розроблена концепція надання публічних послуг в інформаційному середовищі, що передбачає розвиток всіх електронних видів сервісу за допомогою мережі Інтернет, мобільного зв'язку, цифрового телебачення або центрів обслуговування. Створення у Великобританії системи «Електронний уряд» (E-government) дозволило їй стати одним з лідерів серед інших європейських країн в цьому напрямку. Мета масштабної програми модернізації та реконструкції публічного управління з використанням інформаційних технологій полягає в тому, щоб проекти «електронного уряду» не тільки включали надання інформації громадянам, а й сприяли підвищенню ефективності та оперативності роботи державного апарату в цілому.

Результатом ефективного впровадження електронного урядування в Канаді стало надання послуг, здійснення розрахункових операцій та взаємодія з громадянами та представниками бізнесу в електронному форматі через так звані «електронні кіоски» або через інтернет. Такий спосіб надання послуг користується попитом у 95% канадців. При цьому позиція уряду Канади полягає в тому, що надання послуг через електронні засоби зв'язку має доповнювати, а не замінювати традиційні засоби комунікації. Впровадження електронного уряду в Канаді забезпечило більш щільне співробітництво між федеральним рівнем влади та місцевими органами влади провінцій у сфері публічного управління, збільшила ступінь відкритості та прозорості для громадян за рахунок можливості ознайомлення зі звітами та планами будь-якого канадського державного органу на його офіційному сайті. Електронне урядування дозволило громадянам Канади брати активнішу участь у державних справах та контролювати дії уряду, що позитивно вплинуло на розвиток громадянського суспільства.

На основі аналізу сучасних теоретичних моделей можливо окреслити модель цифрової політики. Елементами моделі є цифрове поле, що впливає на використання певних способів взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цифровою інфраструктурою; цифрова інфраструктура – низка технологій/інструментів для інтеграції мереж;

мережі користувачів – спільноти громадян, що опановують та застосовують цифрові технології/інструменти для досягнення спільних цілей, самоврядування; цифрові політичні суб'єкти, що інтегрують ці мережі для здійснення політики¹.

В офлайнному середовищі політичні еліти взаємодіють зі ЗМІ, оскільки ті мають цінний ресурс – масову аудиторію. Цифровізація призводить до того, що масова аудиторія поступово фрагментаризується, адже потенційно кожен може створювати свою персональну мережу і долучати до неї інші мережі (із допомогою цифрової інфраструктури). Відповідно, цифрові політичні суб'єкти для боротьби за владу, для впливу на ухвалення рішень мають використовувати цифрові технології вже не для взаємодії із масовою аудиторією, а для охоплення все більшої кількості мереж.

Цифрове поле держав впливає на процеси розбудови мереж. Відповідно, важливо розмежовувати цифрову політику із значним цифровим розривом (базові цифрові можливості наявні, однак немає прикладів їхнього використання для розбудови децентралізованих мереж), і з незначним цифровим розривом (наявне активне інноваційне використання технологій для розбудови децентралізованих мереж). У зв'язку із цим необхідно типологізувати цифрову політику та виділити два типи держав. Перший із розбудовою розгалуженої цифрової інфраструктури, яка охоплює значну кількість мереж (мережами об'єднані і політичні антагоністи, влада і опозиція, політичні еліти та активісти, тобто усі політичні актори намагаються використовувати мережі одне одного).

У державах першого типу спостерігатиметься швидка змінність цифрових політичних суб'єктів. А також із часом можливе використання цифрової інфраструктури зарубіжними цифровими гейткіперами.

І другий тип держав із конструюванням цифрової інфраструктури іншого типу, де склад мереж та їхня структура різнитиметься.

¹ Стеблина Н. О. Складові Цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 5. С. 126-131. (С. 129).

Зокрема, утворюватимуться переважно централізовані мережі, де незначна кількість цифрових політичних суб'єктів може інтегрувати спільноти, а політичні інтеракції вибудовуються довкола лідера держави/лідера опозиції. Або ж розірвані мережі, які мають два чи три вузли, а решта цифрових політичних суб'єктів не пов'язані між собою. При цьому через наявність цифрового розриву буде неможливим або ж утрудненим використання цифровими політичними суб'єктами мереж один одного.

У державах другого типу змінності цифрових політичних суб'єктів не спостерігатиметься, а репрезентація зарубіжних цифрових гейткіперів використовуватиметься для імітування політичної взаємодії¹.

Окрім суспільства, що вміє використовувати цифрові технології для участі в політиці, важливі конкретні політичні актори, які роблять те саме, їхня мотивація, боротьба за «цифровий капітал» та ін. Адже «цифрова політика конструюється акторами, які мотивовані до взаємодії через низку значень та практик, що конкурують між собою»².

Тому важливим є використання політичними акторами цифрових технологій для конструювання «значень» через різноманітні «практики» для впливу в межах «цифрової агори». Тут необхідно скористатися поняттям «структура цифрових можливостей». Згідно із Д. Крейсом, ці структури визначають звернення політиків до тих або інших технологій для досягнення стратегічних цілей, при цьому важливою є множинність інструментів та форматів, які застосовуються. «Ці можливості реалізуються тільки тоді, коли кандидат і його помічники сприймають їх, а також мають навички роботи у мережевому, гібридному медіа середовищі»³.

¹ Стеблина Н. О. Цифровізація державної політики як дискурс сучасності: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Вінниця. 2021. 36 с.

² Coleman, S., Freelon, D. Introduction: Conceptualizing Digital Politics. In Handbook of Digital Politics / S. Coleman, D. Freelon – editors. Cheltenham : Edward Elgar, 2015. P. 1–16.

³ Kreiss, D. Digital Opportunity Structures: Explaining Variation in Digital Mobilization during the 2016 Democratic Primaries. In Carpini, Digital Media and Democratic Futures / M. Delli – editor. Philadelphia: University of Pennsylvania. 2019. P. 42–68.

Ці ж множинні канали, інструменти та формати необхідні і для того, щоб «збільшувати канали впливу в межах швидкозмінної, складної комунікаційної агори»¹.

Хоча, звісно, консерватизм та традиційні погляди на політичну комунікацію можуть ставати викликом для деяких політичних акторів. Структури цифрових можливостей є унікальними для кожного політичного актора, а також визначаються політичним середовищем та символічними, матеріальними позиціями та позиціями взаємин, які формують можливості для використання цифрових медіа у стратегічних цілях².

Говорячи про застосування технологій політичними акторами, Дж. Хофф та К. Шилі наголошують на динамічних взаєминах між дискурсами, що створюють «острівці порядку в соціальному хаосі голосів різних акторів, припиняючи потік відмінностей і конструюючи центр», цифровими практиками, що утворюються внаслідок використання цифрових технологій у тих або інших ситуаціях, та політичними силами³. Політичні еліти, що, на думку П. Бурдьє, ведуть боротьбу за «символічне панування» (Бурдьє, 2002), породжують «дискурси, що спираються на практики, які створюють нові вимоги для нових поколінь програмного забезпечення (hardware, software)». Політична боротьба призводить не тільки до використання різноманітного інструментарію, але й до постійного вдосконалення технологій⁴.

На матеріалі президентських виборів у Франції у 2012 році дослідники детальніше розкривають взаємодію між політичними пар-

¹ Кос-Michalska, K., Lilleker, D. Digital Politics: Mobilization, Engagement, and Participation. *Political Communication*. 2017. Vol. 34. No 1. P. 1–5. DOI:10.1080/10584609.2016.1243178.

² Kreiss, D. Digital Opportunity Structures: Explaining Variation in Digital Mobilization during the 2016 Democratic Primaries. In Carpinì, Digital Media and Democratic Futures / M. Delli – editor. Philadelphia: University of Pennsylvania. 2019. P. 42–68.

³ Стеблина Н. О. Цифровізація державної політики як дискурс сучасності: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Вінниця. 2021. 36 с.

⁴ Hoff J., Scheele C. Theoretical Approaches to Digital Services and Digital Democracy: The Merits of the Contextual New Medium Theory Model. *Policy & Internet*. 2014. Vol. 6. No 3. P. 241–267. DOI: 10.1002/1944-2866. POI368.

тіями та виборцями, визначаючи три ролі, які останні можуть відігравати у цифровому середовищі: 1) аудиторія (у традиційному, офлайнному смислі – пасивна, без значної взаємодії, яка просто отримує інформацію і не формує ніяких мережевих спільнот); 2) прихильники або друзі, що якраз об'єднуються у спільноту і допомагають просувати партію через лайки чи поширення (зрозуміло, що ані перші, ані другі жодним чином не впливають на політику партії); 3) це цифрові активісти, які якраз є активними і можуть претендувати на роль співробітників, беручи участь у політичній комунікації. Тим не менш, на думку дослідників, цифровий активізм не є провідним каналом взаємодії партії та громадян, хоча потенційно через нього все ж може здійснюватися вплив на політику¹. Сама наявність/відсутність «цифрового активізму» може свідчити про більшу/меншу відкритість політичних сил.

Важливими є не тільки цифрові навички, політична компетентність, ресурси та ін., які мають громадяни для того, щоб забезпечувати присутність у цифровому форумі, але й мотивація політичних еліт долучати громадян до участі в політиці, роблячи їх співвиробниками політики. А існування каналів для взаємодії громадян та еліт є важливим для цифрової політики та цифрової демократії². Повертаючись до важливості існування горизонтальних шляхів для політичної взаємодії, варто зазначити, що розробляти їх мають як самі громадяни, що мають відповідні цифрові ресурси, так і політичні еліти, хоча останнє, звісно, ідеалізує картину, адже, як правило, впровадження політичними інституціями горизонтальних шляхів політичної взаємодії є «косметичним».

Так, з метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнер-

¹ Gibson R., Grefet F., Cantijoch M. Friend or Foe? Digital Technologies and the Changing Nature of Party Membership. *Political Communication*. 2017. Vol. 31. No 4. P. 89–111. DOI: 10.1080/10584609.2016.1221011.

² Coleman, S., Freelon, D. Introduction: Conceptualizing Digital Politics. In *Handbook of Digital Politics* / S. Coleman, D. Freelon – editors. Cheltenham : Edward Elgar, 2015. P. 1–16.

ської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування 27 вересня 2021 року Президент України видав Указ, яким затвердив Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки № 487/2021. Серед основних завдань Національної стратегії визначені:

- створення сприятливих умов для реалізації громадянами права на об'єднання, підвищення рівня залученості громадян до діяльності інститутів громадянського суспільства, у тому числі шляхом:

- забезпечення функціонування цілісної системи громадянської освіти та моніторингу її ефективності;

- популяризації переваг створення інститутів громадянського суспільства для спільного вирішення громадянами проблемних питань, захисту прав та інтересів, реалізації суспільно корисної діяльності, а також роз'яснення реєстраційних процедур;

- спрощення і скорочення строків реєстрації, створення і припинення інститутів громадянського суспільства, удосконалення інструментів подання документів в електронній формі, розширення кола суб'єктів реєстрації;

- запровадження єдиного підходу до встановлення кінцевого бенефіціарного власника для інститутів громадянського суспільства;

- реалізація проектів, спрямованих на розвиток інфраструктури, у тому числі цифрової, яка створює умови для ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства, сприяє поліпшенню доступу таких інститутів до навчання, комунікації, мережування, обміну ресурсами¹.

Також, 21 липня 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 роки, у якій визначено, що належне врядування є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави, розвитку її економіки та передумовою європейської інтеграції. Для забезпечення

¹ Указ Президента України Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки/ від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>.

ефективної діяльності Кабінету Міністрів України щодо формування державної політики у різних сферах необхідно створити професійну, результативну, ефективну та підзвітну систему центральних органів виконавчої влади.

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), ця Стратегія ґрунтується на спільних цінностях, а саме: дотриманні демократичних принципів, верховенстві права, належному врядуванні. У статті 3 Угоди про асоціацію належне врядування визначається як один з основних принципів для посилення відносин між сторонами. Україна продовжуватиме політичні, соціально-економічні, законодавчі та інституційні реформи, необхідні для ефективного реалізації Угоди про асоціацію.

Крім того, в документі зазначено, що Метою цієї Стратегії є побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду.

Реформування системи державного управління здійснюється з урахуванням Європейських стандартів належного адміністрування, розроблених Програмою підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (Програма SIGMA) та викладених у документі «Принципи державного управління»¹.

На сучасному етапі Україна має певний потенціал для прискорення цифрових трансформацій. Проте зазначимо, що, відкриваючи нові можливості та виступаючи джерелом економічного розвитку, ці процеси супроводжується значними викликами, які потребують реагування інструментами державного регулювання. Міністерством та Комітетом цифрової трансформації України була розроблена програма Дія, один із найкращих державних застосунків у світі. Понад 17,4 мільйонів українців користуються ним зараз: сплатити податки

¹ Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.

за декілька кліків, подивитися ТБ та задонатити на армію, поселитися в готель, отримати довідку, нову картку в банку, електронний підпис, яким користується на сьогодні близько 8 мільйонів українців та ін¹. Були розроблені не тільки цифрові документи, а й можливість зручно ділитися ними через QR-код. Вже у жовтні 2022 року в Дії можна буде купити військові облигації, а це можливість підтримати українську економіку, армію та зробити так, щоб гроші українських громадян працювали. Також у роботі Міністерства цифрової трансформації подальша розробка процедури пільгової іпотеки та розмитнення авто, крім цього підготовка до запуску отримання дозволу на виїзд дитини за кордон. Завдяки цій послугі можна не звертатися до нотаріуса. Один із батьків за згодою іншого зможе просто безоплатно оформити його в Дії. До того ж Міністерство цифрової трансформації України працює над антикорупційною послугою — реєстрацією та переєстрацією авто без походу до центру МВС. В роботі центрального органу виконавчої влади в сфері цифрової трансформації також проект щодо цифрових судів і продовження цифровізації соціальної сфери².

Пандемія коронавірусу підштовхнула до розробки «Підтримки, за допомогою якої українці мають можливість швидко отримувати фінансову допомогу. Була запроваджена мережа швидкісного інтернету – більше мільйона людей у 3000 сіл по всій Україні змогли нормальньо навчатися, вести бізнес та просто спілкуватися.

У 2021 році відповідно до спеціальної програми Міністерства цифрової трансформації України проведено навчання понад 1 млн українців базовим цифровим навичкам у форматі освітніх мінісеріалів. Була трансформована українська економіка. Легалізовані віртуальні активи. Розпочалося реформування ІТ-освіти в Україні. Був

¹ Федоров М. Цифровізація України: до, підчас та після повномасштабної війни. *Українська правда*. 27.травня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/27/7348844/>.

² Федоров М. Військові облигації, пільгова іпотека: Михайло Федоров розповів про нові послуги, які з'являються в Дії. 22 вересня 2022 р. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/viyskovi-obligatsii-pilgova-ipoteka-mikhaylo-fedorov-rozpoviv-pro-novi-poslugi-yaki-z'yavlyatsya-v-dii>.

запущений спеціальний правовий і податковий режим для технологічних компаній – Diia City. Це найкращі податкові умови для ІТ-компаній у Європі. До Diia City вже приєдналися сотні компаній.

Вперше в історії люди воюють не тільки у фізичній площині, а й у цифровій. Кібератаки на держустанови. Інформаційно-психологічний тиск на суспільство. Фронт у наших ноутбуках став майже таким же важливим, як і на Сході країни. Останні два з половиною роки ми створювали цифрову країну. І виявилось, що її продукти та підходи можна легко адаптувати до сучасних реалій. Була створена сильна ІТ-армія, що об'єднує як українських, так і міжнародних ІТ-професіоналів. Зараз там близько 300 тисяч учасників. Усі кіберсолдати приєдналися на добровільних засадах.

Організований запуск чатботу – eVoroq, який збирає інформацію про пересування російських солдатів. Авторизація в Дії допомагає відсіяти диверсантів, які можуть повідомити неправдиву інформацію та загнати наших військових у потенційну пастку. Завдяки даним від українців біля ЗСУ виконали кілька десятків важливих операцій.

Також Україна отримала унікальний досвід використання технологій під час повномасштабної війни. На сьогоднішній день активно використовуються штучний інтелект, щоб розпізнавати загиблих росіян за фото. А за допомогою соціальної інженерії знаходять їхніх близьких у соцмережах, які оповіщуються про це. Крім цього, розробляються нові рішення для роботи важливих об'єктів за допомогою технології Starlink. Зараз Україна має понад десять тисяч станцій, що роздають супутниковий інтернет, які використовуються для підтримки та відновлення критичної інфраструктури. Крім цього був започаткований перший державний криптофонд. Він зібрав вже понад 60 мільйонів доларів. Усі кошти йдуть на військову та гуманітарну допомогу¹.

Попереду для України спільне мирне та безпечне цифрове майбутнє. Міністерства цифрової трансформації України вже прогнозує

¹ Федоров М. Цифровізація України: до, під час та після повномасштабної війни. *Українська правда*. 27. травня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/27/7348844/>.

шляхи роботи післявоєнного уряду, який повинен бути гнучким та мобільним. Де всі функції та послуги автоматизовані, кількість аналогових чиновників скорочена, а державні установи ефективно працюють на аутсорсингу. Лише такий уряд здатен проводити швидкі та сміливі реформи для відновлення країни і швидкого розвитку.

Крім цього, на сьогоднішній день проводяться активні розробки програм кібербезпеки. Отже, повинні і надалі формуватися заходи, які забезпечать Україні безпечне цифрове майбутнє за активним залученням науковців а практиків, ІТ-спеціалістів та представників органів державної влади. Що безумовно стане нагодою для відновлення країни в післявоєнний період.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення та відповідної інфраструктури створює певні передумови для формування державної політики цифрового розвитку, заснованої на комплексному підході до вирішення проблем та подолання наявних перешкод (з урахуванням передових світових практик). Однак її реалізація можлива за умов розробки відповідних механізмів за кожним із напрямів, що є перспективами подальших досліджень.

2.4. Ключові сектори розвитку: стан та перспективи розвитку

Сучасний світ дуже стрімко розвивається під впливом інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Управління державами, містами і громадами, комунікація влади і мешканців все більше здійснюється з використанням цих технологій. Відкритість, прозорість, підзвітність влади та участь в управлінні громадян стають основою для належного врядування, а технології забезпечують доступність та простоту цих процесів. Сучасна політика України у сфері е-демократії перебуває на етапі становлення, оскільки відбувається формування законодавчої бази.

Перший закон, що стосувався регламентації е-демократії було підписано у 2013 році «Про електронні документи та електронний документообіг», а також «Про електронний цифровий підпис». Розвиток електронної демократії в Україні був спричинений зростаючим доступом населення до мережі Інтернету та швидкий розвиток ІТ-сектору¹. Між провідними дослідниками існує дві моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно розвитку: «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування). У «демократичній» моделі (е-демократія) домінують комунікації знизу вгору, тобто громадяни певним чином впливають на функціонування держави, отримують інформацію від державних службовців, контролюють відповідність пріоритетів державної політики власним пріоритетам і на основі цього беруть участь у прийнятті політичних рішень².

Навпаки, «адміністративна» модель (е-урядування) стосується відносин зверху вниз, до неї відноситься надання державних послуг та здійснення управлінської діяльності. Головна мета електронного уряду — підвищити ефективність виконавчих функцій держави (особливо надання державних послуг), зробити уряд більш прозорим та підзвітним громадянам і бізнесу. Однак електронний уряд не обмежується взаємовідносинами держави з громадянами (або бізнесом). Він також має і внутрішній прояв: всередині системи влади різні рівні (центральний, регіональний та місцевий) та різні гілки (виконавча, законодавча, судова) також повинні взаємодіяти з використанням електронних технологій в рамках процесу надання державних послуг³.

Функціонально діяльність електронного уряду можна розподілити на чотири складові:

– G2G (government to government), держава для держави: надання держорганом послуг для інших адміністративних органів (проекти

¹ Закон України Про електронні документи та електронний документообіг. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

² Форми взаємодії електронного урядування. URL: https://http://eu.infocity.kharkov.ua/?page_id=1530.

³ Там само.

створення міжвідомчих мереж, корпоративних і державних баз даних, реєстрів введення електронного документообігу)

– G2C (government to citizens), держава для громадян: надання державних послуг для населення (проекти надання відомостей про вільні робочі місця, видача свідоцтв про народження, реєстрацію та голосування виборців, референдуми, медична інформація)

– G2B (government to business), держава для бізнесу: надання державних послуг для господарюючих суб'єктів (проекти проведення державних закупівель, видача ліцензій і дозволів)

– G2E (government-to-employees), держава для державних службовців: надання державних послуг для держслужбовців¹.

Загалом можна виділити чотири сфери прояву електронного урядування:

1. Електронні послуги (e-services). Під даним терміном мається на увазі надання в електронній формі урядової інформації, програм, стратегій і послуг. Вони повинні бути доступні 24 години на добу і сім днів на тиждень. Сюди також додається надання послуг в електронній формі, електронна адміністрація та такі нововведення, як універсальне бюро послуг і доступ різноманітним службам «через єдине вікно»².

2. Електронне управління (e-management). Воно стосується внутрішніх інформаційних систем, що підтримують управлінсько-адміністративні функції державних установ, в тому числі керування даними та інформацією, ведення електронних записів та потоки інформації між департаментами. Електронне управління ускладнене тоді, коли уряд упоряджено за принципом розподілу роботи за різними галузевим сферам відповідальності.

3. Електронна демократія (e-democracy). Електронна демократія – це використання інформаційно-комунікаційних технологій в якості інструменту, що допомагає встановлювати порядок денний та прію-

¹ Форми взаємодії електронного урядування. URL: https://http://eu.infocity.kharkov.ua/?page_id=1530.

² Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015. С. 66.

ритети державної політики, виробляти політичні заходи та брати участь у їх впровадженні в консультативній формі (наприклад, шляхом електронних консультацій або електронного голосування). Це стосується заходів, що підвищують ступінь участі громадян, у тому числі віртуальних міських зборів, відкритих нарад, збору відгуків, опитувань громадської думки й форумів громад. Зазвичай, після успішного впровадження електронного урядування на місцевому рівні громадяни можуть формувати в Інтернеті альянси на підставі того чи іншого ставлення до певної проблеми.

4. Електронна комерція (e-commerce). Це та частина взаємодії уряду з зовнішнім світом, яка безпосередньо стосується бізнесу. Електронна комерція припускає обмін грошей на урядові товари або послуги через інтернет. Наприклад, громадяни можуть сплачувати податки або рахунки за житлово-комунальні послуги, продовжувати реєстрацію транспортних засобів або платити за програми відпочинку, а уряд може закупити канцелярське приладдя (через електронні державні закупівлі). На думку зарубіжних політологів, *електронний уряд* — це використання інформаційно-комунікаційних технологій для перебудови уряду з метою зробити його більш доступним для громадян, більш ефективним та більш підзвітним. Відповідно до цього визначенню, воно містить:

- забезпечення більш повного доступу до інформації через Інтернет: закони, законопроекти, інші нормативно-правові акти, зразки необхідних документів, а також економічні та наукові дані;
- сприяння причетності громадськості до державних процесів за допомогою створення можливостей для більш зручної взаємодії з чиновниками через електронні канали, наприклад, забезпечення можливості заповнювати необхідні документи в електронному вигляді;¹
- покращення підзвітності уряду через прозорість його операцій, що знижує ризики корупції;

¹ Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015. С. 66.

• підтримку виконання цілей розвитку у спосіб зменшення часу та матеріальних витрат, які суб'єкти малого бізнесу несуть у зв'язку зі спілкуванням з державними структурами, а також шляхом забезпечення сільських та інших периферійних громад інформаційно-комунікаційною інфраструктурою¹.

Таким чином, електронне урядування передбачає стимулювання взаємодії між громадянами, урядовими організаціями та обраними чиновниками, враховуючи процеси державного управління та вироблення державної політики. Особливу увагу при його розвитку необхідно приділяти розвитку електронної демократії — підвищенню ступеня громадської участі, он-лайн голосуванням, питанням етики, безпеки та недоторканності приватного життя, нерозповсюдження персональних даних, а також підвищенню рівня прозорості діяльності органів влади. Традиційно дослідники значну увагу приділяють е-демократії, яка є більш яскравою науковою і політичною конструкцією².

З наукової точки зору існує декілька підходів до розуміння поняття «е-демократія»: вузьке та широке. У вузькому розумінні під терміном «електронна демократія» розуміють застосування ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян. У цьому разі змінюється лише інструмент подання заяв, звернень, запитів органам влади від імені громадян. Тобто, для використання свого законного права на отримання певної довідки, громадянин може звернутися до інстанції письмово, а може, наприклад, користуючись електронною поштою чи спеціально створеним порталом. Таким чином, електронна демократія є лише формою участі в управлінні державними справами, здійснення державних закупівель, підвищення контролю за статками державних службовців відповідно до отриманих доходів, реалізації громадських обговорень, відкритих бюджетів, проведення громадських бюджетів участі тощо³.

¹ Форми взаємодії електронного урядування. URL: http://eu.infocity.kharkov.ua/?page_id=1530.

² Там само.

³ Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред.

Е-демократія у широкому розумінні передбачає залучення громади за допомогою сучасних інформаційних технологій до вирішення різноманітних суспільнополітичних завдань. Саме в цьому розрізі ми й розглядатимемо електронну демократію. Прикладом може бути інтерактивна участь місцевих жителів у засіданні місцевої ради. Під час транслявання засідання в Інтернеті кожен зацікавлений може висловити своє ставлення до рішень ради, виступів депутатів, і відтак – вплинути на позицію органу влади чи місцевого самоврядування¹. Висловити своє ставлення, зазвичай, можливо через сервіс чату (коротких повідомлень), з якого потім відповідальною особою зачитуються запитання до депутатів та посадових осіб.

Отже, *«електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій»*². Це поняття визначене поряд із поняттями електронної економіки, е-комерції, е-послуг, е-культури, е-освіти, е-медицини.

Рада Європи визначає е-демократію як використання ІКТ урядами, політичними партіями, громадянами та іншими учасниками політичних процесів на місцях, у регіонах, на національному або міжнародному рівнях з метою розширення участі громадян у процесах прийняття державних рішень. ІКТ можуть використовуватися в різних формах, а не тільки для голосування. У рамках підходів за принципом «знизу-вгору» громадяни та організації можуть використовувати їх як засоби для того, щоб їх голоси були почуті, політики та партії – для проведення кампаній, а публічні органи – для вдосконалення послуг, що надаються громадянам, шляхом впровадження електронних методів подачі звернень чи проведення консультацій.

д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ: НАДУ, 2015. URL: <http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/455b986a-6273-409a-bb70-b391d5c660a3.pdf>.

¹ Там само.

² Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. Частина 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. С. 84.

Тобто, під терміном «електронна демократія» розуміється така політична система, в якій ІКТ використовуються для забезпечення виконання основних функцій демократичного процесу, зокрема: вільного доступу до суспільно важливої інформації, свободи слова, участі в публічному управлінні (як шляхом вільного обговорення, так й участі у виборах, референдумах тощо)¹.

Можна виділити такі основні переваги е-демократії як форми реалізації демократичних процедур:

- зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії з громадянами, що дозволяє органам державної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень та на здійснення демократичних процедур;

- залучення суспільних груп громадян з обмеженими можливостями, яким складно забезпечувати свої громадські права за «традиційними» формами демократичної участі та запрошення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі²;

- зміцнення довіри громадян до держави за рахунок іміджевих функцій нових комунікаційних каналів, створення у громадян ілюзії участі в прийнятті рішень. Однак, необхідно відзначити і ряд факторів та обставин, що обмежують реалізацію позитивного потенціалу е-демократії, зокрема:- недосконалість демократичних інститутів країни; тенденції зниження рівня політичної участі громадян, що пов'язані по-перше, з низьким рівнем довіри до публічної влади, по-друге, зі зниженням ефективності такої участі³;

- низький рівень партнерства між інституціями громадянського суспільства та урядом. Проведене фахівцями Всесвітнього банку при підготовці Доповіді про світовий розвиток-2016 «Цифрові дивіденди» вивчення ініціатив із залучення громадян до процесів державного

¹ Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015. С. 66. URL: <http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/455b986a-6273-409a-bb70-b391d5c660a3.pdf>.

² Там само.

³ Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. Частина 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. С. 79.

управління з використанням цифрових технологій показало, що з 9 спроб залучення громадян, які спиралися на партнерство між організаціями громадянського суспільства та урядом, вдалими були тільки три. З 8 спроб вирішити це завдання, не створюючи партнерства, більшість провалилось. Хоча співробітництво з урядом і не є достатньою умовою успіху, воно є однією з необхідних умов. Ще одна складова успіху – ефективна мобілізація громадян поза мережею, через те, що в більшості випадків показники використання громадянами цифрових каналів є незначними.

- цифрова нерівність громадян, що обмежує можливості розвитку нових форм представництва інтересів всіх прошарків громадян¹;
- низькі показники участі малозабезпечених в політичному житті та їх включенню в процеси державного управління;
- посиленням залежності чиновників від публічного е-волевиявлення громадян, що призводить до популізму, втрати як самостійності чиновників при прийнятті рішень, так й відповідальності за вже прийняті рішення².

Активну участь у становленні електронної демократії в Україні бере громадянське суспільство. Стрімкий розвиток електронної демократії в Україні визнаний ООН: з 2015 року держава суттєво підвищила позиції у рейтингу розвитку електронної демократії та нині займає 32-те місце. У листопаді 2017 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року. Згідно концепції, до 2020 року в Україні має бути завершено формування нормативно-правової бази для формування е-демократії³. Незважаючи на те, що в Україні ще не впроваджені такі інновації, як електронне голосування або цифровий паспорт, українські громадя-

¹ Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. Частина 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. С. 79.

² Електронна демократія : навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ. НАДУ, 2015. С. 66.

³ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/797-2017-p>.

ни вже можуть скористатися багатьма інструментами електронної демократії¹. Варто зауважити, що «Концепції е-демократії» розроблена спільно з громадянським суспільством та представниками влади є показником успішного розвитку демократії в цілому та е-демократії зокрема.

Ефективність електронної демократії полягає в тому, що на перше місце виходить швидкий доступ до інформації, можливість комунікації великої кількості людей та можливість швидко об'єднуватися та приймати рішення. Загалом у Рекомендаціях Ради Європи визначаються наступні сектори чи напрямки е-демократії: е-парламент, е-законотворення, е-голосування, е-правосуддя, е-медіація (досудове вирішення спорів), е-навколишнє середовище (екологія), е-вибори, е-референдум, е-ініціативи, е-голосування, е-консультації, е-петиції, е-політичні компанії, е-опитування.² Серед основних інструментів е-демократії, які увійшли в українське суспільство, варто виокремити: громадські бюджети участі, електронні петиції, відкриті дані, електронний цифровий підпис, електронні декларації, система державних закупівель Prozzorro.

Метою державної політики е-демократії має бути забезпечення багатовекторних інтерактивних потоків комунікації, покликаних поєднувати громадян, обраних ними депутатів усіх рівнів та виконавчу гілку влади.

Ця політика має вирішувати такі завдання:

- постійно створювати нові публічні простори для політичної взаємодії та обговорення, насамперед – онлайн середовище, яке має значні переваги для сприяння ефективному спілкуванню влади та громадян, публічним дискусіям та обговоренням;
- зробити взаємодію між громадянами, парламентарями та урядом змістовною;

¹ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження КМУ від 22 серпня 2018 р. № 617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/617-2018-p>.

² Recommendation CM/Rec (2009)1. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf.

- створити механізми, які надавали б можливість представникам представницьких та виконавчих органів влади вчитися та оволодівати інструментами е-демократії;

- забезпечити наявність достатньої якісної онлайн інформації. Така інформація повинна бути доступною, чіткою та зрозумілою, але не надмірно великою за обсягом та складною за змістом;

- докладати якомога більше зусиль для залучення якнайширшого кола громадськості до демократичного діалогу, зокрема і тих груп, які є традиційно маргінальними, соціально знедоленими, мають обмежені можливості або позбавленими можливості висловлюватися.

Е-демократія не може вважатися панацеєю від усіх проблем демократії або суспільних комунікацій, але вона, безсумнівно, сприяє розвитку двох, на сучасному етапі нероздільних історичних проєктів – демократії та Інтернету¹.

Цілі е-демократії аналогічні цілям ефективного управління – це прозорість, підзвітність, відповідальність, включення, проведення дискусій, інклюзивність, доступність, участь, субсидіарність, довіра до демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів, соціальне згуртування.

Отже, е-демократія повинна посісти гідне місце та увійти до змісту політичних реформ та стати головним елементом державного управління.

Поняття «електронна демократія» за класичним визначенням включає три сектори: електронний парламент, електронне законодавство, електронне правосуддя, а також інструменти, зокрема: електронне посередництво, електронну ініціативу, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні консультації, електронні звернення, електронну агітацію, електронний підрахунок голосів та електронні опитування. Електронна демократія використовує позитивні риси електронної участі, електронної дискусії.

¹ Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. С. 84.

1. *Е-парламент* – це використання ІКТ зібраннями вибраних представників (депутатів), а також політичними та публічними службовцями з метою активізації залучення громадян до законотворчої діяльності. Е-парламент відноситься до законодавчих, дорадчих і дискусійних зібрань на міжнародному, державному, регіональному і місцевому рівнях; існує багато зацікавлених сторін: парламентарів, політичних діячів та державних службовців, виборців (громадян) та ЗМІ тощо. Епарламент, окрім іншого, активізує розвиток е-законодавства, е-голосування, е-звернень і е-консультацій; він забезпечує кращу інформованість і здійснення комунікацій всіх учасників законотворчої діяльності, а також контакт парламентаріїв з громадянами¹.

2. *Е-законодавство* – це використання ІКТ для коментування, обговорення, складання, структурування, форматування, виправлення, голосування та видання законів та нормативно-правових актів, прийнятих представницькими органами. Езаконодавство робить законодавчі процедури більш прозорими, покращує зміст й розуміння законодавства, пропонує покращений доступ до нього, цим вдосконалюючи розуміння законів громадянами².

3. *Е-правосуддя* – це використання ІКТ в реалізації правосуддя всіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема, для приватних осіб і підприємств. Воно включає в себе електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до інформації судового характеру. Враховуючи, що судова влада є ключовим компонентом демократії, е-правосуддя є важливою складовою е-демократії. Його головною метою є підвищення ефективності судової системи та якості правосуддя шляхом запровадження нових ІКТ. Важливим аспектом є покращення для громадян доступу до правосуддя³.

¹ Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. Частина 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. С. 86.

² Проект електронної демократії. Government On line International Network. URL: <http://www.governments-online.org/projects/edemocracy>.

³ Там само.

4. *Е-посередництво* – це використання ІКТ з метою пошуку засобів вирішення суперечок без фізичної присутності сторін, що сперечаються: посередниками можуть служити електронні інструменти.

5. *Е-ініціативи* дозволяють громадянам розробляти та висувати політичні пропозиції за допомогою засобів ІКТ й, тим самим, брати участь у складанні політичного порядку денного.

6. *Е-середовище* – це використання ІКТ для впровадження або розширення участі громадськості вдосконалює демократичне управління в екологічній сфері.

7. *Е-вибори, е-референдуми та е-ініціативи* є політичними виборами, референдумами та ініціативами, в яких на одному або декількох етапах для здійснення комунікацій використовуються електронні засоби¹.

8. *Е-голосування* – це вибори або референдум, які передбачають використання електронних засобів як мінімум безпосередньо при проведенні голосування.

9. *Е-консультація* – це засіб збору поглядів визначених осіб або широкої громадськості з конкретного політичного питання без необхідності зобов'язувати їх діяти відповідно з його результатом. Існують різні форми е-консультацій: формальні та неформальні, регульовані та нерегульовані державою. У процесі е-консультацій можуть залучатися та збиратися різні погляди громадян; при цьому передбачається інклюзивний простір для дискусії чи продовження дебатів; дозволяється здійснення прямого або опосередкованого впливу на прийняття рішень².

10. *Е-ініціативи* дозволяють громадянам розробляти та висувати політичні пропозиції за допомогою засобів ІКТ й, тим самим, брати участь у складанні політичного порядку денного³.

¹ Рекомендації Комітета міністрів Совета Європи CM/ Rec (2009)1 государствам-участникам Совета Европы по электронной демократии и пояснительная записка. URL: <http://idemocracy.ru/projects/стандарты/42-ec2009edem.html>.

² Проект електронної демократії. Government On line International Network URL: <http://www.governments-online.org/projects/edemocracy>.

³ Там само.

11. *Е-звернення* – це електронна доставка зауважень чи рекомендацій: громадяни, формуючи та підписуючи звернення, можуть брати участь в обговоренні важливої суспільної теми в режимі онлайн. Е-звернення можуть мати різні форми, спрямовуються на полегшення контакту громадян з органами державної влади, іншими демократичними інститутами, стимулюють громадську дискусію¹. Усе більшої популярності в українському суспільстві набирає порівняно нова форма е-демократії – електронна петиція.

12. *Е-агітація* – це цілеспрямований вплив на переконання громадян за допомогою електронних засобів, а також їх безпосереднє залучення у виборчі та інші політичні кампанії, спрямовані на формування або реалізацію суспільної стратегії (наприклад, е-агітація, пов'язана з виборами, або з іншими політичними питаннями).

Таким чином, запровадження е-демократії в Україні сприяє залученню громадянського суспільства до прийнятті участі у політичному житті. Відносно не довге функціонування інструментів е-демократії показує зміну ролі держави у інтегрованому та глобалізованому світі, яке потребує подальшого вдосконалення із залученням міжнародного позитивного правового державного досвіду.

¹ Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання. Київ, 2014. 212 с.

3. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМАХ

3.1. Процедури «повідомлення та видалення» в Україні, Іспанії, Китаї та США

Перехід людської діяльності в цифровий простір зумовив трансформацію регулювання правових відносин. Технології визначають нових учасників різноманітних процесів в Інтернеті, а закони описують їхні права та обов'язки.

Глобалізація та спрощення доступу до Інтернету дозволяє більшій кількості людей ділитися контентом, ніж будь-коли¹. Інтернет, з одного боку, став інструментом для створення та використання багатьох об'єктів інтелектуальної власності,² а з іншого, – сприяє масштабному порушенню прав інтелектуальної власності.³

Першим документом, який враховує особливості порушення прав інтелектуальної власності в Інтернеті, став Закон про захист авторських прав у цифрову епоху (DMCA) – закон США про авторське

¹ Guzman, F. (2015). The Tensions between Derivative Works Online Protected by Fair Use and the Takedown Provisions of the Online Copyright Infringement Liability Limitation Act. *Nw. J. Tech. & Intell. Prop.*, 13(2), 181–196.

² Shmatkov, D. (2021). Copyright Issues in Digital Society: Sports Video Games. In *International Intellectual Systems and Information Technologies, 2021 (ISIT 2021)* (pp. 291–297).

³ Kreiken, F. H. (2017). *Large-scale copyright enforcement and human rights safeguards in online markets: A comparative study of 22 sanctioning mechanisms from eight enforcement strategies in six countries between 2004 and 2014*. <https://doi.org/10.4233/uuid:be493008-78cc-46fa-937e-ee7de4559d98>.

право 1998 року. Далі Сполучені Штати почали «експортувати» цей документ в інші країни¹, положення закону почали «добровільно» з'являтися в різних юрисдикціях. Одними з найпоширеніших таких положень у світі є процедури повідомлення та видалення – наприклад, Директива ЄС про електронну комерцію (Директива 2000/31/ЄС), опублікована в 2000 році, згадує процедуру повідомлення та видалення, яка народилася в ДМСА.

Загалом, ідея повідомлення та видалення полягає у створенні інструментарію для швидкого видалення контенту, що порушує права сторін, та зняття відповідальності з посередників. Гнучкість процедур відображає швидку трансформацію Інтернету². Метою впровадження процедур є формальне набуття юридичної³ та психологічної⁴ відповідальності Інтернет-провайдерів, а також розширення можливостей захисту прав власників в Інтернеті⁵. Досягнутий компроміс полягає в тому, що посередники користуватимуться імунітетом, якщо вони виконують свій обов'язок блокувати або видаляти будь-які незаконні чи шкідливі матеріали⁶.

Протягом останніх десятиліть режим повідомлення та видалення став повсюдним і вбудованим у структуру системи всіх основних посередників⁷. ДМСА створив важливий стимул для провайдерів Інтернет-послуг виконувати запити на видалення, подані власниками

¹ Gibson, J. (2011). Notice and Takedown, Here and Abroad. *The Media Institute*. Retrieved from <http://www.mediainstitute.org/IPI/2011/091511.php>.

² Wang, J. (2021). How to utilize notice-and-takedown procedures in IP enforcement on e-commerce platforms – a lesson from China. *Asia Pacific Law Review*, 29(2), 243–263.

³ Gibson, J. (2011). Notice and Takedown, Here and Abroad. *The Media Institute*. Retrieved from <http://www.mediainstitute.org/IPI/2011/091511.php>.

⁴ Penney, J. W. (2017). Internet surveillance, regulation, and chilling effects online: a comparative case study. *Internet Policy Review*, 6(2), 1–39. <https://doi.org/10.14763/2017.2.692>.

⁵ Schonauer, M. (2011). Let the Babies Dance: Strengthening Fair Use and Stifling Abuse in DMCA Notice and Takedown Procedures. *ISJLP*, 7, 135–169.

⁶ Azmi, I. M. A. G., Ismail, S. F., & Daud, M. (2017). Internet service providers liability for third party content: Freedom to operate?. In *2017 5th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM)* (pp. 1–5). IEEE.

⁷ Perel, M., & Elkin-Koren, N. (2015). Accountability in algorithmic copyright enforcement. *Stan. Tech. L. Rev.*, 19, 473–533.

прав інтелектуальної власності.¹ Зараз зацікавлені сторони отримують вигоду від простоти та низької вартості процесу².

Інтенсивність і масштабність розповсюдження процедур, що розглядаються, зумовлюють необхідність вивчення критики та кращих практик їх впровадження з урахуванням такої критики.

Іноді процедури повідомлення та видалення називають збалансованими та справедливими³, але набагато частіше вчені схильні критикувати цю практику в різному масштабі. Існує кілька напрямів такої критики:

- Швидкість прийняття рішень щодо блокування доступу до контенту, що порушує права⁴
- Надмірне дотримання запитів на видалення⁵
- Ігнорування прав сторони, контент якої блокується⁶

¹ Loren, L. P. (2011). Deterring Abuse of the Copyright Takedown Regime by Taking Misrepresentation Claims Seriously. *Wake Forest L. Rev.*, 46, 745–782.

² Urban, J. M. & Quilter, L. (2006). Efficient process or chilling effects-takedown notices under Section 512 of the Digital Millennium Copyright Act. *Santa Clara Computer & High Tech. LJ*, 22(4), 621–693.

³ Feng, S., Wan, Y., & Fang, F. (2019). Notice and Take Down: How the Shift from Copyright Law to Chinese E-Commerce Law Poses an Unnecessary Disturbance to E-Commerce. *IIC-International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 50(9), 1082–1100.

⁴ Dong, H. (2020). Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest J. Bus. & Intell. Prop. L.* 22(3), 371–398; Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>.

⁵ Guzman, F. (2015). The Tensions between Derivative Works Online Protected by Fair Use and the Takedown Provisions of the Online Copyright Infringement Liability Limitation Act. *Nw. J. Tech. & Intell. Prop.*, 13(2), 181–196; Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>; Tarkiainen, R. (2021). A comparison of the legitimacy of recent legislative and non-legislative pressures exerted on the EU intermediary liability framework. Retrieved from <https://digilabs.global/wp-content/uploads/2021/07/Acomparisonofthelegitimacyofrecentlegislativeandnon-legislativepressuresexertedontheEUintermediaryliabilityframework.pdf>.

⁶ Frosio, G. F. (2017). From horizontal to vertical: an intermediary liability earthquake in Europe. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 12(7), 565–575; Gibson, J. (2011). Notice and Takedown, Here and Abroad. *The Media Institute*. Retrieved from <http://www.mediainstitute.org/IPI/2011/091511.php>; Kreiken, F. H. (2017). *Large-scale copyright enforcement and human rights safeguards in online markets: A comparative study of 22*

- Проблеми з використанням автоматизованих засобів контролю та відсутністю алгоритмів виявлення добросовісного використання¹
- Використання процедур як засобу недобросовісної конкуренції²
- Недостатня відповідальність за неправдиві повідомлення³

sanctioning mechanisms from eight enforcement strategies in six countries between 2004 and 2014. <https://doi.org/10.4233/uuid:be493008-78cc-46fa-937e-ee7de4559d98>; Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). *NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain.* <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>; Schonauer, M. (2011). Let the Babies Dance: Strengthening Fair Use and Stifling Abuse in DMCA Notice and Takedown Procedures. *ISJLP*, 7, 135–169; Urban, J. M. & Quilter, L. (2006). Efficient process or chilling effects-takedown notices under Section 512 of the Digital Millennium Copyright Act. *Santa Clara Computer & High Tech. LJ*, 22(4), 621–693.

¹ Cobia, J. (2008). The digital millennium copyright act takedown notice procedure: Misuses, abuses, and shortcomings of the process. *Minn. JL Sci. & Tech.*, 10(1), 387–411; Guzman, F. (2015). The Tensions between Derivative Works Online Protected by Fair Use and the Takedown Provisions of the Online Copyright Infringement Liability Limitation Act. *Nw. J. Tech. & Intell. Prop.*, 13(2), 181–196; Hazelwood Jr, C. W. (2009). Fair Use and the Takedown/Put Back Provisions of the Digital Millennium Copyright Act. *Idea*, 50, 307–334; Neill, A. H., Karobonik, T., & Balderas, M. (2014). Comments of New Media Rights to the Request for Comments on Department of Commerce Green Paper, Copyright Policy, Creativity, and Innovation in the Digital Economy. *Copyright Policy, Creativity, and Innovation in the Digital Economy*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2480677>; Perel, M., & Elkin-Koren, N. (2015). Accountability in algorithmic copyright enforcement. *Stan. Tech. L. Rev.*, 19, 473–533; Urban, J. M. & Quilter, L. (2006). Efficient process or chilling effects-takedown notices under Section 512 of the Digital Millennium Copyright Act. *Santa Clara Computer & High Tech. LJ*, 22(4), 621–693.

² Cobia, J. (2008). The digital millennium copyright act takedown notice procedure: Misuses, abuses, and shortcomings of the process. *Minn. JL Sci. & Tech.*, 10(1), 387–411; Ido, V. (2019). Intellectual Property and Electronic Commerce: Proposals in the WTO and Policy Implications for Developing Countries. *Policy Brief*, (62), 1–8; Schonauer, M. (2011). Let the Babies Dance: Strengthening Fair Use and Stifling Abuse in DMCA Notice and Takedown Procedures. *ISJLP*, 7, 135–169; Wang, J. (2018). Notice-and-Takedown Procedures in the US, the EU and China. In *Regulating Hosting ISPs' Responsibilities for Copyright Infringement* (pp. 141–178).

³ Bar-Ziv, S. & Elkin-Koren, N. (2018). Behind the scenes of online copyright enforcement: Empirical evidence on notice & takedown. *Conn. L. Rev.*, 50(2), 339–385; Cobia, J. (2008). The digital millennium copyright act takedown notice procedure: Misuses, abuses, and shortcomings of the process. *Minn. JL Sci. & Tech.*, 10(1), 387–411; Loren, L. P. (2011). Deterring Abuse of the Copyright Takedown Regime by Taking Misrepresentation Claims Seriously. *Wake Forest L. Rev.*, 46, 745–782.

Крім того, питання інтерполяції практик ДМСА в закони за межами Сполучених Штатів¹, а також застосування положень процедури, що виходять за межі авторського права (як це встановлено в ДМСА)² залишаються дискусійними.

Для розробки пропозицій щодо вдосконалення існуючих правових режимів багато з наведених досліджень ґрунтуються на порівнянні підходів, описаних у законодавстві різних країн. Науковці вважають Закон про захист авторських прав у цифрову епоху основним законом, закони європейських країн, де запроваджено процедури повідомлення та видалення, також Китай часто згадується як країна, яка значно розвинула процедури в контексті величезного стрибка електронної комерції. Україна в цьому контексті майже не згадується; поодинокі згадки³ не розкривають статус та конкретні кроки щодо впровадження процедур.

¹ European Commission (2012). *Commission Staff Working Document Online services, including e-commerce, in the Single Market*. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2d17d3dd-4f00-4e3c-b75c-98c03b135047/language-en>; Commission of the European Communities (2003). *First Report on the application of Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce)*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0702:FIN:EN:PDF>; Lisovyi, A. & Dmytruk, O. (2020). International Experience in the Prevention of Copyrights Crimes on the Internet. *European Political and Law Discourse*, 7(6), 103–108; Wang, J. (2018). Notice-and-Takedown Procedures in the US, the EU and China. In *Regulating Hosting ISPs' Responsibilities for Copyright Infringement* (pp. 141–178).

² Dong, H. (2020). Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest J. Bus. & Intell. Prop. L.* 22(3), 371–398; Feng, S., Wan, Y., & Fang, F. (2019). Notice and Take Down: How the Shift from Copyright Law to Chinese E-Commerce Law Poses an Unnecessary Disturbance to E-Commerce. *IIC-International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 50(9), 1082–1100; He, H. (2020). The mechanism for intellectual property protection under Chinese e-commerce law: more powerful than necessary. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 10(2), 217–237; Wu, X. (2019). Discussion on the Liability of Patent Indirect Infringement on the Network Trading Platform. In *4th International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities (ICCESSH 2019)* (pp. 1870–1874).

³ Lisovyi, A. & Dmytruk, O. (2020). International Experience in the Prevention of Copyrights Crimes on the Internet. *European Political and Law Discourse*, 7(6), 103–108.

Отже, метою представлено дослідження є розгляд процедур повідомлення та видалення, представлених у законодавстві різних країн, у проекції дискусії щодо їх застосування в українських реаліях.

Для досягнення мети цього дослідження ми проаналізували такі документи (станом на червень 2022 року):

- Закон України «Про авторське право і суміжні права» (Закон України) (Україна)

- Королівський указ № 1889/2011 від 30 грудня 2011 р. про діяльність Комісії з питань інтелектуальної власності (зі змінами, внесеними до Королівського указу № 1023/2015 від 13 листопада 2015 р.) (Королівський указ) (Іспанія)

- Закон про електронну комерцію Китайської Народної Республіки (прийнятий на п'ятій сесії Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників 13-го скликання 31 серпня 2018 р.) (Закон про електронну комерцію) (Китай)

- Положення про захист права на розповсюдження через інформаційну мережу (2013) (Положення) (Китай)

- DMCA (США)

Для досягнення мети дослідження було обрано Закон України для аналізу. Королівський указ тут розглядається як практика країни ЄС, яка однією з перших запровадила процедури повідомлення та видалення¹. Практика Китаю є цікавою з точки зору масштабу ринків електронної комерції у країні, де процедури дуже поширені.² Закон про захист авторських прав у цифрову епоху є основним документом, тому його не можна було виключити з цього аналізу.

На основі огляду літератури було вирішено зосередити увагу на змісті таких пунктів у документах:

¹ Commission of the European Communities (2003). *First Report on the application of Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce)*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0702:FIN:EN:PDF>.

² Kwak, J., Zhang, Y., & Yu, J. (2019). Legitimacy building and e-commerce platform development in China: The experience of Alibaba. *Technological Forecasting and Social Change*, 139, 115–124.

- Об'єкти інтелектуальної власності
- Суб'єкти правозастосування
- Структура повідомлення
- Заходи в рамках Інтернет-платформи
- Представлення суб'єктів
- Час обробки повідомлення
- Час обробки зустрічного повідомлення
- Термін автоматичного відновлення контенту
- Відповідальність за неправдиве повідомлення
- Відповідальність оператора платформи

Об'єкти інтелектуальної власності. У той час як DMCA розглядає лише авторське право, у Королівському указі та Законі про електронну комерцію об'єкти інтелектуальної власності визначаються як інтелектуальна власність. В Іспанії це питання входить до сфери відповідальності Комісії з інтелектуальної власності. Стаття 52¹ Закону України, у свою чергу, звужує об'єкти до аудіовізуальних творів, музичних творів, комп'ютерних програм, відеограм, фонограм, передач (програм) організацій мовлення.

Хоча DMCA охоплює лише сферу дії авторського права, згідно з визначеннями, які пропонують китайські та іспанські документи, вони охоплюють всю інтелектуальну власність. Процедури повідомлення та видалення Закону про електронну комерцію застосовуються до всіх порушень усіх категорій інтелектуальної власності під час продажу всіх видів товарів на електронних платформах, навіть до тих, які не можуть бути визначені з достатньою точністю за наявними доказами електронною платформою.¹ Авторське право справді охоплює багато різних сфер,² але багато об'єктів, які раніше захищалися

¹ Feng, S., Wan, Y., & Fang, F. (2019). Notice and Take Down: How the Shift from Copyright Law to Chinese E-Commerce Law Poses an Unnecessary Disturbance to E-Commerce. *IIC-International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 50(9), 1082–1100.

² Shmatkov, D. (2020). Does Copyright Only Serve the Creative Industries? *International Conference on Business Management, Innovation, and Sustainability (ICBMIS)*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3709072>; Shmatkov, D., Hlibko, S., Tokarieva, K., & Zagalaz, J. C. (2021). On the Question of Why Copyright Cannot Be Synonymous with

авторським правом, тепер переходять у сферу інших видів інтелектуальної власності (наприклад, реалізація програмного коду)¹. Критики кажуть, що процедури повідомлення та видалення не можна просто перенести на інші об'єкти інтелектуальної власності², не створюючи непотрібного тягаря для постачальників Інтернет-послуг³, але у менш трудомісткому процесі, такому як порівняння торговельних марок, є чіткі можливості для передачі цих практик⁴.

На жаль, Закон України відображає дуже обмежене застосування навіть у сфері авторського права, а саме до аудіовізуальних творів, музичних творів, комп'ютерних програм, відеограм, фонограм, передач (програм) організацій мовлення. Головною причиною такого обмеження, очевидно, є те, що вся процедура перекочувала із Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні». Але важливими є не причини, а результат – українські продавці на ринках, які продовжують працювати в умовах війни, не можуть скористатися цією процедурою, наприклад, якщо хтось вкрав у них фотографію або опис товару. Мінімально необхідним вдосконаленням на сьогодні є розширення сфери дії Закону України на всі об'єкти авторського права.

Суб'єкти правозастосування. DMCA надає широкий спектр таких суб'єктів, серед яких варто виокремити постачальника послуг,

Intellectual Property within Digital Competence Frameworks. *Revista La Propiedad Inmaterial*, 32, 215–231. doi: <https://doi.org/10.18601/16571959.n32.07>.

¹ Shmatkov, D., Hlibko, S., & Georgiievskiy, I. (2021). Approaches to Intellectual Property of Robotics Industry. In *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)* (pp. 125–128). IEEE. DOI: 10.1109/PICST54195.2021.9772146.

² Feng, S., Wan, Y., & Fang, F. (2019). Notice and Take Down: How the Shift from Copyright Law to Chinese E-Commerce Law Poses an Unnecessary Disturbance to E-Commerce. *IIC-International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 50(9), 1082–1100; Wu, X. (2019). Discussion on the Liability of Patent Indirect Infringement on the Network Trading Platform. In *4th International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities (ICCESSH 2019)* (pp. 1870–1874).

³ Zhang, X., & Zhu, X. (2018). A pioneering undertaking to be optimized: legal transplantation and practice of the notice and takedown regime under China's Patent Law. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 8(3), 191–208.

⁴ Dong, H. (2020). Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest J. Bus. & Intell. Prop. L.* 22(3), 371–398.

підписника або власника облікового запису системи провайдера, користувача системи, користувача матеріалів, які містяться в системі чи мережі, контрольовані чи керовані постачальником послуг або від його імені, особу, уповноважену діяти від імені власника ексклюзивних прав, власника авторських прав, особу, уповноважену власником авторських прав, особу, яка надає доступ до матеріалу в Інтернеті, особу, яка свідомо суттєво надає неправдиву інформацію про особу хто надіслав повідомлення, призначений агент постачальника послуг тощо.

Закон про електронну комерцію визначає таких суб'єктів, як оператори платформи електронної комерції та власники прав інтелектуальної власності; у Регламенті також згадується провайдер веб-сервісу. Королівський указ визначає наступних суб'єктів: власники прав інтелектуальної власності, представники правовласників, особи, які вважають, що їхні права інтелектуальної власності або їхніх представників були порушені, особи, відповідальні за послуги інформаційного суспільства, постачальники посередницьких послуг інформаційного суспільства та Друге відділення Комісії з питань інтелектуальної власності. Закон України визначає таких суб'єктів, як правовласник, адвокат, власник веб-сайту, власник веб-сторінки, хостинг-провайдер, порушник авторського права.

У той час як DMCA описує всі можливі типи суб'єктів, зосереджених на постачальниках Інтернет-послуг та власниках авторських прав, у китайських документах згадуються оператори платформи електронної комерції (або постачальники веб-сервісів) і правовласники інтелектуальної власності, розробники Закону України, окрім вже відомих, власника прав інтелектуальної власності та порушника інтелектуальної власності розробив такі терміни, як власник веб-сторінки поруч із власником веб-сайту, а також виділив постачальника послуг хостингу:

- постачальник послуг хостингу – особа, яка надає власникам веб-сайтів послуги і (або) ресурси для розміщення веб-сайтів або їх частин у мережі Інтернет та із забезпечення доступу до них через мережу Інтернет. Власник веб-сайту, який розміщує свій веб-сайт або

його частину в мережі Інтернет на власних ресурсах і (або) самостійно забезпечує доступ до нього з використанням мережі Інтернет, одночасно є постачальником послуг хостингу;

- власник веб-сайту – особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання веб-сайту. За відсутності доказів іншого власником веб-сайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до веб-сайту, і (або) отримувач послуг хостингу;

- власник веб-сторінки – особа, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення веб-сторінки на веб-сайті, та яка управляє і (або) розміщує електронну (цифрову) інформацію в межах такої веб-сторінки. Власник веб-сайту не є власником веб-сторінки, якщо останній володіє обліковим записом, що дозволяє йому самостійно, незалежно від власника веб-сайту, розміщувати інформацію на веб-сторінці та управляти нею.

Загалом наведені пояснення досить зрозумілі, але навряд чи можна погодитися з поширеністю поділу між власниками веб-сторінки та веб-сайту у цифровому світі. Крім того, DMCA стверджує, що після завантаження матеріалу кожен постачальник послуг хостингу стає постачальником послуг (17 U.S.C. § 512(c)(1)). Ми припускаємо, що об'єкти слід описувати або гнучко (DMCA), або в загальному вигляді (іспанський або китайський формат), але створення концепцій, які важко пояснити на перший погляд у загальних процедурах, є спірним.

Структура повідомлення. DMCA описує таку структуру повідомлення про порушення авторських прав:

- Фізичний або електронний підпис особи, уповноваженої діяти від імені власника ексклюзивного права, яке ймовірно було порушено

- Ідентифікація твору, захищеного авторським правом, який, як стверджується, було порушено, або, якщо кілька творів, захищених авторським правом, на одному веб-сайті охоплено одним повідомленням, репрезентативний список таких творів на цьому сайті

- Ідентифікація матеріалу, який, як стверджується, порушує права або є предметом правопорушної діяльності та який має бути видалено або доступ до якого має бути вимкнено, а також інформація, достатня для того, щоб постачальник послуг міг знайти матеріал

- Інформація, достатня для того, щоб постачальник послуг міг зв'язатися зі стороною, яка скаржиться, наприклад, адреса, номер телефону та, якщо доступна, адреса електронної пошти, за якою можна зв'язатися зі стороною, яка подає повідомлення

- Заява про те, що сторона, яка подає повідомлення, сумлінно вважає, що використання матеріалу у спосіб, про який повідомлено, не дозволено власником авторських прав, його агентом або законом

- Заява про те, що інформація в повідомленні є точною та під страхом покарання за неправдиві свідчення, що сторона, яка скаржиться, уповноважена діяти від імені власника ексклюзивного права, яке ймовірно було порушено

Повідомлення відповідно до Закону про електронну комерцію включає первинні докази про наявність порушення, а Регламент розкриває структуру за такими компонентами:

- Ім'я власника права, контактна інформація та адреса.
- Назва та веб-адреса контенту, що порушує права, виконання або звукового чи візуального запису, який потрібно видалити або на який потрібно вимкнути посилання.
- Попередні доказові матеріали, що підтверджують факт порушення.

Королівський указ регулює складання такого повідомлення:

- Ідентифікація об'єкта роботи або послуги запиту.
- Акредитація будь-яким способом доказу, допустимим законом, права власності на передбачуване право інтелектуальної власності та, у відповідних випадках, доручення управління ним або представництва власника. У разі прав з кількома власниками будуть включені ідентифікаційні дані інших власників, якщо вони відомі.

- Доказ будь-яким способом доказування, допустимим законом, того, що передбачувана робота чи забезпечення використовуються,

з метою отримання прибутку чи ні, через службу інформаційного суспільства об'єкта запиту, ідентифікуючи, описуючи та вказуючи місце зазначеної діяльності.

- Декларація про те, що дозвіл не було надано для використання, яке здійснюється в службі об'єкта інформаційного суспільства запиту.

- Обґрунтування збігу, прямого чи опосередкованого, у кожній із послуг, яких стосується запит, мети отримання прибутку чи збитків, заподіяних або які можуть бути заподіяні власникам.

- Дані, доступні заявнику, які дозволяють або допомагають ідентифікувати відповідальну особу шляхом визначення місцезнаходження служб інформаційного суспільства, проти яких спрямована процедура, і які дозволяють спілкуватися з веб-сторінками, які надають послуги, включаючи, у відповідних випадках, дані відповідного постачальника послуг інформаційного суспільства.

- Будь-які інші відповідні обставини в процедурі, початок якої вимагається, включаючи пропозицію щодо тестів або перевірок, які заявник вважає доцільними для захисту свого права.

Закон України вимагає надання такої інформації:

- Відомості про заявника, необхідні для його ідентифікації: ім'я (найменування); місце проживання (перебування) або місцезнаходження, адреса електронної пошти або поштова адреса, на яку власник веб-сайту або інші особи в передбачених цим Законом випадках мають направляти інформацію; для заявників – юридичних осіб – ідентифікаційні дані про реєстрацію юридичної особи у країні місцезнаходження, зокрема в торговельному, банківському, судовому або державному реєстрі, у тому числі реквізити реєстру, реєстраційний номер

- Вид і назву об'єкта (об'єктів) авторського права і (або) суміжних прав, про порушення права на який (які) йдеться у заяві

- Вмотивоване твердження про наявність у заявника майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт авторського права і (або) суміжних прав, зазначених у відповідній заяві, з посиланням на підстави виникнення таких прав та строк їх дії

- Гіперпосилання на електронну (цифрову) інформацію, розміщену або в інший спосіб використану на веб-сайті
- Вимогу про унеможливлення доступу до електронної (цифрової) інформації на веб-сайті
- Відомості про постачальника послуг хостингу, який надає послуги і (або) ресурси для розміщення відповідного веб-сайту, а саме: найменування; адреса електронної пошти або поштова адреса, на яку в передбачених цим Законом випадках власник веб-сайту або інші особи мають надсилати інформацію
- Твердження заявника, що наведена в заяві інформація є достовірною, а наявність у заявника прав, про порушення яких заявлено, перевірена адвокатом, за представництвом (посередництвом) якого подається заява
- До заяви додається копія одного з документів, що відповідно до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги заявнику

Найбільше вимог до складання повідомлення міститься у Законі України, найменше – у DMCA та Законі про електронну комерцію. Те, що DMCA наводить як приклад, Закон України робить обов'язковим. Щоб скористатися перевагами саморегулювання, такі процедури сповіщення та видалення мають бути швидкими та простими.¹

Заходи в рамках Інтернет-платформи. У DMCA згадується заборона доступу або видалення матеріалів або дій, які, як стверджується, порушують права або ґрунтуються на фактах чи обставинах, з яких очевидною є правопорушна діяльність; у Законі про електронну комерцію – видалення, блокування, відключення посилання, припинення транзакції та послуги, припинення порушення, усунення впливу, принесення вибачень, відшкодування збитків; у Королівському указі – припинення обслуговування або вилучення контенту; у Законі України дозволяється перешкоджати доступу лише до елек-

¹ Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). *NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>.

тронної (цифрової) інформації, зазначеної в заяві про припинення порушення; якщо доступу до електронної (цифрової) інформації неможливо запобігти з технічних причин, власник веб-сайту або хостинг-провайдер може заблокувати доступ до веб-сторінки, яка містить відповідну електронну (цифрову) інформацію.

Згідно з аналізом, китайські заходи в рамках інтернет-платформи є найширшими та найбільш відповідними вимогам Цифрової Епохи. Ці положення можуть бути корисними для законодавств усіх країн, що розглядаються.

Представлення суб'єктів. Відповідно до DMCA, щоб запобігти притягненню постачальників послуг до відповідальності за порушення авторських прав на контент, розміщений або збережений третіми особами, постачальник послуг повинен призначити агента. Китайські закони не вимагають представництва жодної зі сторін процесу.

В Іспанії було створено спеціальний відділ (Sección Segunda) Іспанської комісії з інтелектуальної власності, через який вона забезпечує функціонування процедур і спілкування між сторонами. В Україні особа подає заяву про припинення порушення лише через представництво (посередництво) адвоката.

Відповідно до DMCA, щоб зберегти статус безпечної гавані, постачальник Інтернет-послуг має бути представлений призначеним агентом; усі постачальники послуг із призначеними агентами, призначеними до 1 грудня 2016 року, повинні призначити або повторно призначити агента шляхом електронного подання до Бюро авторських прав США, інакше вони втратять статус безпечної гавані¹. Закон про електронну комерцію та Положення не передбачають жодних вимог щодо представництва. В Іспанії будь-яка взаємодія щодо процедур здійснюється через Sección Segunda.

Ще одне нововведення, запропоноване в Україні, – заявник подає заяву про припинення порушення лише через представництво (посередництво) адвоката – мотивація цього нововведення незрозуміла,

¹ Beck, S. E. (2018). Breakout Session: New and Notable in Copyright Law. Presented by Nathaniel Edwards, counsel, Lewis, Roca, Rothgerber, and Christie. *Journal of Copyright in Education and Librarianship*, 2(1), 1–7.

така процедура повністю суперечить ідеї створення простого, дешевого та швидкого процесу¹.

Беручи до уваги проаналізовані пропозиції та нашу думку, ідеальна модель лежить між іспанською (але участь держави затримує процедури) та американською (але немає вимог до кваліфікації та/або досвіду для призначеного агента Інтернет-провайдера) підходами з метою зменшення впливу правильної на сьогоднішній день думки про те, що закон є ефективнішим за саморегулювання². Цей підхід також посилює вимогу добросовісності при визначенні того, чи було використання справедливим³.

Незважаючи на домінування алгоритмічних рішень⁴, такий обов'язок не слід перекладати на машини⁵.

Час обробки повідомлення. DMCA встановлює, що постачальник послуг, отримавши такі відомості чи обізнаність, діє оперативно, щоб видалити матеріал або вимкнути доступ до нього. Регламент передбачає, що провайдер веб-сервісів повинен вжити заходів негайно після отримання повідомлення від правовласника. Українські та іспанські документи відводять на цей етап 48 годин. У той же час у Королівському указі зазначено, що відлік часу починається після видання наказу щодо запиту на судовий дозвіл на місцезнаходження. Якщо судове рішення відхиляє запитуваний дозвіл, його також буде передано постачальнику посередницьких послуг інформаційного суспільства.

¹ Dong, H. (2020). Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest J. Bus. & Intell. Prop. L.* 22(3), 371–398; Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). *NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>.

² Floridi, L. (2021). The End of an Era: from Self-Regulation to Hard Law for the Digital Industry. *Philosophy & Technology*, 34(4), 619–622.

³ Bleech, A. M. (2009). What's the Use—Good Faith Evaluations of Fair Use and Digital Millennium Copyright Act Takedown Notices. *CommLaw Conspectus*, 18, 241–268.

⁴ Perel, M., & Elkin-Koren, N. (2015). Accountability in algorithmic copyright enforcement. *Stan. Tech. L. Rev.*, 19, 473–533.

⁵ Neill, A. H., Karobonik, T., & Balderas, M. (2014). Comments of New Media Rights to the Request for Comments on Department of Commerce Green Paper, Copyright Policy, Creativity, and Innovation in the Digital Economy. *Copyright Policy, Creativity, and Innovation in the Digital Economy*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2480677>.

Загалом час обробки повідомлень збалансовано в усіх країнах, щоб врахувати можливості та навантаження сторони, яка розглядає таке повідомлення. Лише DMCA не вказує конкретних дат – це питання недостатньо висвітлено в літературі, але, очевидно, воно має перспективи для подальших досліджень.

Час обробки зустрічного повідомлення. Відповідно до DMCA, постачальник послуг замінює видалений матеріал і припиняє блокувати доступ до нього не пізніше ніж через 10 і не більше ніж через 14 робочих днів після отримання зустрічного повідомлення, якщо його призначений агент спочатку не отримає від особи, яка подала перше повідомлення, інформацію про те, що ця особа подала позов із вимогою отримати судовий наказ про заборону другій стороні брати участь у правопорушній діяльності, пов'язаній з матеріалами в системі чи мережі постачальника послуг.

Китайські документи детально не регулюють ці питання. Наприклад, у статті 16 Регламенту зазначено, що одержувач послуг може подати письмову заяву провайдеру веб-послуг із запитом про відновлення видаленої роботи; у статті 17 зазначено, що постачальник веб-послуг повинен відновити видалену роботу, виконання, звуковий чи візуальний запис або вимкнене посилання на них негайно після отримання ним письмової заяви від одержувача послуг.

Положення Королівського указу передбачають, що протягом згаданих раніше 48 годин постачальник посередницьких послуг інформаційного суспільства може висунути звинувачення та запропонувати докази, які він вважає доречними щодо наявності дозволу на використання або застосування обмеження до права інтелектуальної власності або будь-які інші обставини на його захист.

Стаття 52¹ Закону України передбачає кілька варіантів розвитку подій, тому час розгляду зустрічного повідомлення може становити 48–72 години з моменту отримання власником сайту скарги про припинення порушення.

Усі документи пропонують адекватні часові рамки для розгляду зустрічного сповіщення – зрозуміло, що ці часові рамки, якщо вони надто тривалі, негативно вплинуть на бізнес ймовірного порушника

(або сумлінного користувача) інтелектуальної власності. Все ще важливо, щоб процедури враховували права ймовірного порушника та забезпечували стимул для розгляду його аргументів¹. Інтернет-провайдери мають мотивацію прийняти рішення на користь заявника, оскільки інакше вони можуть втратити безпечну гавань². Крім того, збільшення відповідальності, покладеної на посередників, призводить до надмірного блокування контенту.³ Усі ці аргументи опосередковують необхідність розробки ефективних механізмів захисту відповідача.

Термін автоматичного відновлення контенту. Термін автоматичного відновлення контенту ймовірного порушника, згідно з ДМСА, описаний у попередньому підрозділі та не перевищує 14 днів. Закон про електронну комерцію встановлює, що якщо оператор платформи електронної комерції не отримав жодного повідомлення протягом п'ятнадцяти днів з моменту надходження надісланої заяви (заява від операторів на платформі повинна містити докази *prima facie* про відсутність будь-яких порушень) до правовласника про те, що правовлас-

¹ Frosio, G. F. (2017). From horizontal to vertical: an intermediary liability earthquake in Europe. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 12(7), 565–575; Gibson, J. (2011). Notice and Takedown, Here and Abroad. *The Media Institute*. Retrieved from <http://www.mediainstitute.org/IPI/2011/091511.php>; Kreiken, F. H. (2017). *Large-scale copyright enforcement and human rights safeguards in online markets: A comparative study of 22 sanctioning mechanisms from eight enforcement strategies in six countries between 2004 and 2014*. <https://doi.org/10.4233/uuid:be493008-78cc-46fa-937e-ee7de4559d98>; Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). *NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>; Schonauer, M. (2011). Let the Babies Dance: Strengthening Fair Use and Stifling Abuse in DMCA Notice and Takedown Procedures. *ISJLP*, 7, 135–169; Urban, J. M. & Quilter, L. (2006). Efficient process or chilling effects-taken down notices under Section 512 of the Digital Millennium Copyright Act. *Santa Clara Computer & High Tech. LJ*, 22(4), 621–693.

² Kreiken, F. H. (2017). *Large-scale copyright enforcement and human rights safeguards in online markets: A comparative study of 22 sanctioning mechanisms from eight enforcement strategies in six countries between 2004 and 2014*. <https://doi.org/10.4233/uuid:be493008-78cc-46fa-937e-ee7de4559d98>.

³ Tarkiainen, R. (2021). *A comparison of the legitimacy of recent legislative and non-legislative pressures exerted on the EU intermediary liability framework*. Retrieved from <https://digilabs.global/wp-content/uploads/2021/07/Acomparisonofthelegitimacyofrecentlegislativeandnon-legislativepressuresexertedontheEUintermediaryliabilityframework.pdf>.

ник подав скаргу або позов, він повинен негайно припинити вжиті заходи. Іспанські правила передбачають кілька випадків відновлення контенту, максимальний термін, протягом якого *Sección Segunda* має повідомити про рішення, становить три місяці. Відсутність повідомлення протягом цього періоду призведе до відхилення заявки.

Законом України встановлено, що власник веб-сайту має право звернутися до постачальника послуг хостингу, від якого він отримав інформацію про вжиті заходи, з повідомленням про відмову, вимагаючи відновлення доступу до електронної (цифрової) інформації. Якщо таке звернення відповідає вимогам, постачальник послуг хостингу повинен невідкладно, не пізніше як через 48 годин після його отримання, надіслати заявнику його копію. У разі якщо повідомлення не відповідає вимогам, постачальник послуг хостингу інформує про це власника веб-сайту. Постачальник послуг хостингу відновлює доступ до електронної (цифрової) інформації на десятій робочий день з дня надсилання заявнику копії повідомлення, передбаченого частиною дев'ятою цієї статті, якщо протягом цього часу заявник не надав йому підтвердження відкриття судового провадження про захист його прав на об'єкт (об'єкти) авторського права і (або) суміжних прав (електронної (цифрової) інформації), щодо якого (яких) подавалася заява про припинення порушення.

Це питання потребує подальших досліджень, оскільки пошук балансу між вартістю, швидкістю, простотою процедури¹ і перевагою закону над саморегулюванням вимагає пошуку правильних рішень. Малоімовірно, що власник однієї чи кількох фотографій, незаконно скопійованих його конкурентом на ринку, звернеться до суду. Цілком імовірно, що регулювання включення компетентних осіб (як описано в підрозділі «Представництво суб'єктів») та скасування автоматичного відновлення контенту у разі неподання скарги до суду допоможе вирішити проблему.

¹ Dong, H. (2020). Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest J. Bus. & Intell. Prop. L.* 22(3), 371–398; Kuczerawy, A. & Ausloos, J. (2015). *NoC online intermediaries case studies series: European Union and Google Spain*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2567183>.

Відповідальність за неправдиве повідомлення. Королівський указ не передбачає відповідальності за надсилання неправдивого повідомлення. ДМСА передбачає, що будь-яка особа, яка свідомо неправдиво стверджує, що матеріал чи діяльність є порушують права інтелектуальної власності, або що матеріал чи діяльність були видалені чи вимкнені через помилку чи неправильну ідентифікацію, несе відповідальність за будь-які збитки, включаючи витрати та гонорари адвокатів, понесені ймовірним порушником, будь-яким власником авторських прав або уповноваженим ліцензіатом власника авторських прав, або постачальником послуг, який постраждав від такого введення в оману внаслідок того, що постачальник послуг покладався на таке введення в оману, видаляючи або блокуючи доступ до матеріалу чи діяльності, які, як стверджується, порушують права інтелектуальної власності, або в заміні видаленого матеріалу або припиненні блокування доступу до нього.

Документи, запроваджені в Китаї, встановлюють, що кожен, хто спричиняє втрати операторів на платформі через зловмисно неправильне повідомлення, несе подвійну відповідальність за компенсацію (Закон про електронну комерцію); правовласник несе відповідальність за правдивість змісту повідомлення (Положення); якщо постачальник веб-послуг помилково видаляє або вимикає посилання на твір, виконання або звуковий чи візуальний запис через повідомлення власника прав, що спричиняє збитки для тих, хто отримує послуги від постачальника веб-послуг, власник прав повинен нести відповідальність за компенсацію (Положення).

Закон України встановлює абстрактний стандарт – заявник (посадова особа заявника) несе відповідальність за надання завідомо недостовірної інформації щодо наявності у нього майнових прав інтелектуальної власності, про порушення яких йдеться у заяві.

Процедури повідомлення та видалення часто призводять до помилкового видалення.¹ Розроблені засоби захисту змушують деяких

¹ Wang, J. (2018). Notice-and-Takedown Procedures in the US, the EU and China. In *Regulating Hosting ISPs' Responsibilities for Copyright Infringement* (pp. 141–178).

зловживати цими механізмами¹. За відсутності належного правового нагляду режим повідомлення та видалення є вразливим до зловживання². Хоча важливість цього питання підкреслюється в науковій літературі³, дивно, що Королівський Указ не передбачає відповідальності за надсилання неправдивого повідомлення. Закон України встановлює досить абстрактну відповідальність без конкретизації реальних наслідків. Можливо, законодавцям цих країн у контексті положення, що розглядається, доцільно звернутись до досвіду Китаю та США.

Одна з важливих пропозицій полягає в тому, щоб відкласти видалення спірного матеріалу, доки не буде запропонована можливість подати зустрічне повідомлення⁴ – ця пропозиція може цілком гармонійно вписатися в існуючі режими.

Відповідальність оператора платформи. DMCA встановлює, що постачальник послуг не несе відповідальності за грошову компенсацію або, за винятком випадків, передбачених в іншому розділі документа, за судову заборону чи іншу справедливу компенсацію за порушення авторських прав через проміжне чи тимчасове зберігання матеріалу у системі або мережі, якими керує або які контролює постачальник послуг, у випадку, коли (А) матеріал зроблений

¹ Schonauer, M. (2011). Let the Babies Dance: Strengthening Fair Use and Stifling Abuse in DMCA Notice and Takedown Procedures. *ISJLP*, 7, 135–169.

² Bar-Ziv, S. & Elkin-Koren, N. (2018). Behind the scenes of online copyright enforcement: Empirical evidence on notice & takedown. *Conn. L. Rev.*, 50(2), 339–385.

³ Bar-Ziv, S. & Elkin-Koren, N. (2018). Behind the scenes of online copyright enforcement: Empirical evidence on notice & takedown. *Conn. L. Rev.*, 50(2), 339–385; Cobia, J. (2008). The digital millennium copyright act takedown notice procedure: Misuses, abuses, and shortcomings of the process. *Minn. JL Sci. & Tech.*, 10(1), 387–411; Ido, V. (2019). Intellectual Property and Electronic Commerce: Proposals in the WTO and Policy Implications for Developing Countries. *Policy Brief*, (62), 1–8; Loren, L. P. (2011). Deterring Abuse of the Copyright Takedown Regime by Taking Misrepresentation Claims Seriously. *Wake Forest L. Rev.*, 46, 745–782; Schonauer, M. (2011). Let the Babies Dance: Strengthening Fair Use and Stifling Abuse in DMCA Notice and Takedown Procedures. *ISJLP*, 7, 135–169; Wang, J. (2018). Notice-and-Takedown Procedures in the US, the EU and China. In *Regulating Hosting ISPs' Responsibilities for Copyright Infringement* (pp. 141–178).

⁴ Urban, J. M. & Quilter, L. (2006). Efficient process or chilling effects-takedown notices under Section 512 of the Digital Millennium Copyright Act. *Santa Clara Computer & High Tech. LJ*, 22(4), 621–693.

доступним в Інтернеті особою, яка не є постачальником послуг; (В) матеріал переданий особою, описаною в підпункті (А), через систему або мережу особі, відмінній від особи, описаної в підпункті (А), за вказівкою цієї іншої особи; та (С) зберігання здійснюється за допомогою автоматичного технічного процесу з метою надання матеріалу доступним користувачам системи чи мережі, які після передачі матеріалу, як описано в підпункті (В), запитують доступ до матеріалу від особи, описаній в підпункті (А), якщо виконуються певні умови.

Стаття 20 Регламенту передбачає, що постачальник веб-послуг звільняється від відповідальності за компенсацію, якщо пропонує послугу автоматичного доступу згідно з інструкціями тих, хто отримує її послуги, або пропонує послугу автоматичної передачі щодо творів, виступів, звуку чи зображення, записів, наданих цими одержувачами послуг, за умови дотримання наступних умов: (1) у переданих творах, виконанні, а також звукових чи візуальних записах не зроблено ні вибору, ні змін; і (2) твори, виконання або звукові чи візуальні записи стають доступними для призначених одержувачів послуг, а доступ до них іншим особам заборонено.

Стаття 21 Регламенту передбачає, що постачальник веб-послуг звільняється від відповідальності за компенсацію, якщо автоматично зберігає твори, виконання або звукові чи візуальні записи, отримані від будь-якого іншого постачальника веб-послуг, і автоматично робить їх доступними для тих, хто отримує послуги відповідно до технічного механізму для підвищення ефективності передачі мережі за умови дотримання наступних умов: (1) не вносяться зміни в автоматично збережені твори, виконання або звукові чи візуальні записи; (2) вихідний постачальник веб-послуг, який надав твори, виконання або звукові чи візуальні записи, не впливає на його розуміння доступу одержувачів послуг до творів, виконання чи звукових чи візуальних записів; і (3) автоматична зміна, видалення або скрінінг творів, виконання або звукових чи візуальних записів відповідно до технічної домовленості, коли оригінальний постачальник веб-послуг змінив, видалив або екранізував їх.

Стаття 22 Регламенту передбачає, що постачальник веб-послуг звільняється від відповідальності за компенсацію, якщо надає тим, хто отримує його послуги, інформаційний простір для зберігання, щоб вони могли робити твори, виконання, звуки чи візуальні записи доступними для громадськості через інформаційну мережу, за умови дотримання наступних умов: (1) простір для зберігання інформації чітко вказано як наданий для користування тими, хто отримує послуги, що супроводжується оголошенням імені, контактної особи та веб-адреси провайдеру веб-сервісу; (2) він не змінював твори, виконання або звукові чи візуальні записи, надані тими, хто отримує його послуги; (3) він не знає та не має обґрунтованих причин знати про порушення авторських прав на твір, виконання чи звуковий чи візуальний запис, наданий будь-ким, хто отримує його послуги; (4) він не отримав економічної вигоди безпосередньо від творів, виступів або звукових чи візуальних записів, наданих тими, хто отримує його послуги; і (5) він, згідно з документом, видалив твір, виконання або звуковий чи візуальний запис, які правовласник вважав такими, що містять порушення, після отримання письмового повідомлення від власника прав.

Стаття 45 Закону про електронну комерцію регламентує, що оператор платформи електронної комерції несе солідарну відповідальність з порушником, якщо він не вживає необхідних заходів.

Королівський указ встановлює, що в будь-якому випадку припинення посередницької служби буде допоміжним щодо добровільного дотримання заходів, що містяться в нотифікованій резолюції, і припиниться після акредитації перед Sección Segunda відновлення законності службою інформаційного суспільства або, в будь-якому випадку, після закінчення одного року з моменту виконання заходу.

Закон України описує це питання так. Власник сайту, веб-сторінки не несе відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав, вчинені з використанням мережі Інтернет, якщо він вчасно вчинив передбачені законодавством дії. Норма цього положення не застосовуються, якщо а) власник веб-сайту впродовж трьох місяців, незважаючи на отримані та задоволені ним заяви про при-

пинення порушень, допустив не менше двох випадків використання на одній чи декількох веб-сторінках, власником яких він є, одного й того самого об'єкта авторського права і (або) суміжних прав на одному й тому самому веб-сайті; б) власник веб-сторінки, який не є власником веб-сайту, впродовж трьох місяців, незважаючи на отримані та задоволені ним заяви про припинення порушень, допустив не менше двох випадків використання одного й того самого об'єкта авторського права і (або) суміжних прав на одному й тому самому веб-сайті.

Всі країни, крім Іспанії, в документах, що розглядаються, досить чітко формулюють умови виключення відповідальності з боку постачальника послуг. У ЄС процедури повідомлення та видалення в основному базуються на тому факті, що повідомлення може призвести до того, що постачальник послуг дізнається про порушення¹.

Цілком очевидно, що метою створення процедур є зняття відповідальності з постачальника послуг разом з іншими перевагами. Але ми вважаємо, що постачальник послуг все ще недостатньо робить для зняття з себе відповідальності і продовжуємо наполягати на важливості залучення компетентних осіб до розгляду повідомлень за гроші цієї сторони, а також на більш прозорому та обов'язковому врахуванні думки ймовірного порушника.

Отже, представлений аналіз² показує, що багато дискусійних питань щодо процедур повідомлення та видалення досі не вирішені, хоча, наприклад, Китай зробив значний крок, можливо, занадто різкий, але такий, що дозволив іншим дізнатися про практику країни; Іспанія обрала власний шлях, як це передбачено, наприклад, Директивою ЄС про електронну комерцію, багато в чому позитивний та показовий, але в деяких аспектах незавершений; США отримали привілей піддатися критиці, як будь-яка країна, що породила новий

¹ Wang, J. (2018). Notice-and-Takedown Procedures in the US, the EU and China. In *Regulating Hosting ISPs' Responsibilities for Copyright Infringement* (pp. 141–178).

² Shmatkov, D., & Cabrera Zagalaz, A. (2022). Notice-and-Takedown Procedures in Ukraine, Spain, China and the US. *Law and innovative society*, 1 (18), 22–33. doi: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1\(18\)-2](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-2).

важливий підхід, але водночас рішення стало справжнім проривом, про що свідчить масштаб впровадження процедур за межами США; Україна перебуває на ембріональній стадії впровадження процедур, але досвід інших країн, безумовно, є корисним і застосовним для боротьби з недобросовісною конкуренцією та підтримки малого та середнього бізнесу у важкі економічні часи.

Удосконалення алгоритмів застосування законодавчих режимів недостатньо розкрито в цьому аналізі та потребує подальших досліджень.

3.2. Саморегулювання на платформах електронної комерції

Інтенсивний розвиток ІТ сьогодні впливає на всі сфери суспільних відносин. Електронна комерція є символом трансформації. Онлайн-платформи відіграють центральну роль у розвитку цифрової економіки та суспільства.¹ Розвиток електронної комерції сприяє зростанню МСП.² Галузь показує тенденції зростання продажів за доходом та іншими важливими змінними.³

Нова цифрова технологія може значно знизити багато типів витрат, таких як операційні витрати учасників.⁴ Онлайн-платформи також можуть збільшити ризики спотворення конкуренції.⁵ Вони

¹ OECD (2021). *The Digital Transformation of SMEs, OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en>.

² Hänel, Sara Melén, Emilia Rovira Nordman, Daniel Tolstoy, & Nurgül Özbek (2019). “It’s a new game out there”: e-commerce in internationalising retail SMEs. *International Marketing Review*, 37 (3), 515-531. <https://doi.org/10.1108/IMR-03-2018-0107>; Ojala, Arto, Natasha Evers & Alex Rialp (2018). Extending the international new venture phenomenon to digital platform providers: A longitudinal case study. *Journal of World Business*, 53 (5), 725-739. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2018.05.001>.

³ E-commerce worldwide – statistics & facts. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#dossier-chapter1>.

⁴ Goldfarb, Avi & Catherine Tucker (2019). Digital Economics. *Journal of Economic Literature*, 57 (1), 3-43.

⁵ Там само.

розширюють вибір споживачів та їх відчуття комфорту та безпеки, але водночас залучають недобросовісних учасників ринку¹. Масштаби цього бізнесу також вражають – наприклад, у 2020 фінансовому році роздрібна ціна вилучених контрафактних товарів у США, якби вони були справжніми, становила б понад 1,3 мільярда доларів США². «У 2016 році контрафактні та піратські товари становили аж 3,3% світової торгівлі»³.

Однією з найуспішніших компаній у світі є Amazon⁴, майже два мільйони малих і середніх підприємств активно продають на платформі⁵. Проте в деяких аспектах компанія оцінюється негативно – наприклад, значна кількість контрафактної продукції фіксується на таких сайтах, як amazon.co.uk, amazon.de, amazon.es, amazon.fr, amazon.it, amazon.ca та amazon.in⁶. Закиди компанії за недостатню боротьбу з контрафактом є досить довготривалою тенденцією. Зростання контрафактної продукції на платформі серед інших чинників пояснюється боротьбою за лідерство у сфері електронної комерції⁷.

¹ European Commission (2020). *Counterfeit and Piracy Watch List*. Commission Staff Working Document. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/december/tradoc_159183.pdf.

² U.S. Customs and Border Protection (2021). *Intellectual Property Rights Fiscal Year 2020 Seizure Statistics*. Retrieved from https://www.cbp.gov/sites/default/files/assets/documents/2021-Sep/101808%20FY%202020%20IPR%20Seizure%20Statistic%20Book%2017%20Final%20spreads%20ALT%20TEXT_FINAL%20%28508%29%20REVISED.pdf.

³ OECD/EUIPO (2019). *Trends in Trade in Counterfeit and Pirated Goods*. OECD Publishing.

⁴ Fortune Global 500 tally. Retrieved from <https://fortune.com/global500/list/>.

⁵ Amazon Publishes Comprehensive Brand Protection Report Demonstrating Progress Toward Driving Counterfeits to Zero. Retrieved from <https://press.aboutamazon.com/news-releases/news-release-details/amazon-publishes-comprehensive-brand-protection-report>.

⁶ USTR (2019). *2019 Review of Notorious Markets for Counterfeiting and Piracy*. Retrieved from https://ustr.gov/sites/default/files/2019_Review_of_Notorious_Markets_for_Counterfeiting_and_Piracy.pdf; USTR (2020). *2020 Review of Notorious Markets for Counterfeiting and Piracy*. Retrieved from [https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Releases/2020%20Review%20of%20Notorious%20Markets%20for%20Counterfeiting%20and%20Piracy%20\(final\).pdf](https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Releases/2020%20Review%20of%20Notorious%20Markets%20for%20Counterfeiting%20and%20Piracy%20(final).pdf).

⁷ Forgiione, Joseph M. (2017). Counterfeiting, Couture, and the Decline of Consumer Trust in Online Marketplace Platforms. *The New York Law School Law Review*, 61 (2), 195-207.

Гігантська компанія, у свою чергу, охарактеризувала включення своїх веб-сайтів до списку Офісу торгового представника США сумнозвісних ринків підробок і піратства як «помилкове»¹. На додаток до загальної незгоди, Amazon навів ряд політик, партнерств і програм (Project Zero, Transparency і Brand Registry), спрямованих на боротьбу з підробками. У 2019 році компанія просувала ці програми на конференції Всесвітньої організації інтелектуальної власності².

У своїй заяві перед Комітетом Палати представників Сполучених Штатів з питань енергетики та торгівлі підкомітетом із захисту прав споживачів і торгівлі, представленому 4 березня 2020 р., пан Дхармеш М. Мехта (віце-президент, Всесвітня довіра клієнтів і підтримка партнерів Amazon.com Services LLC), разом із згаданими програмами, вказує на Utility Patent Neutral Evaluation Process та IP Accelerator³. Project Zero, Transparency та Brand Registry будуть розглянуті більш детально в наступних параграфах. Процес нейтральної оцінки патентів на винаходи, хоча і містить ряд недоліків, сприймається як зрушення в правильному напрямку, оскільки створює механізм відстоювання прав малих і середніх підприємств, чий патенти на винаходи були порушені на платформі Amazon⁴. Наприклад, Amazon повідомив, що «спори щодо патентів на винаходи, які розглядалися через процес, вирішувалися в середньому за сім тижнів, що значно швидше, ніж

¹ Amazon's response to our wrongful inclusion on the Notorious Markets list. Retrieved from <https://www.aboutamazon.com/news/policy-news-views/amazons-response-to-our-wrongful-inclusion-on-the-notorious-markets-list>.

² Oldknow, Christopher (2019). Amazon's Initiatives to Prevent Counterfeiting. *WIPO/ACE/14/11*, 17-20. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_14/wipo_ace_14_11_rev.pdf.

³ Statement of Dharmesh M. Mehta Vice President, Worldwide Customer Trust and Partner Support Amazon.com Services LLC before the United States House of Representatives Committee on Energy and Commerce Subcommittee on Consumer Protection and Commerce. Retrieved from <https://docs.house.gov/meetings/IF/IF17/20200304/110634/HHRG-116-IF17-Wstate-MehtaD-20200304.pdf>.

⁴ Emerson, Kaity Y. (2019). From Amazon's Domination of E-Commerce to Its Foray into Patent Litigation: Will Amazon Succeed as the District of Amazon Federal Court. *North Carolina Journal of Law & Technology*, 21 (2), 71-112. Retrieved from <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1402&context=ncjolt>.

середній час судового розгляду в 2,4 роки для патентного позову в США»¹.

IP Accelerator можна розглядати як пул рекомендованих Amazon компаній інтелектуальної власності. Amazon оголосив, що IP Accelerator полегшує та здешевлює захист продуктів та інтелектуальної власності для МСП².

Крім зазначених програм, важливо також виокремити політику повернення товару протягом 30 днів з моменту отримання посилки, якщо покупець сумнівається в справжності придбаного товару; політика зв'язаності UPC/EAN/JAN та SKU зі стандартним ідентифікаційним номером Amazon (ASIN) і назвою бренду, а також зв'язок бренду, що продається, з виробником.³

Що стосується створення творів, захищених авторським правом, такі програми, як A+ Content і Merch від Amazon, також слід розглядати в контексті політики Amazon щодо управління інтелектуальною власністю. Amazon Kindle також стикається з авторським правом.

У своїй загальній політиці Amazon покладає на продавця та постачальника відповідальність за постачання, продаж і накопичення автентичних продуктів⁴. «Заборонені продукти включають бутлери, підробки або піратські копії продуктів або контенту; продукти, які були незаконно скопійовані, відтворені або виготовлені; і продукти, які порушують права інтелектуальної власності іншої сторони»⁵. У разі недотримання правил компанія погрожує призупиненням або припиненням дії та видаленням облікового запису, утилізацією неавтентичних продуктів, утриманням платежів, підтримкою судових позовів та іншими правовими наслідками⁶.

¹ Brand Protection Report. Retrieved from https://www.amazon-brand-registry.com/l/326621/2021-05-06/4s99x/326621/1620357443RZzIevCC/AMZ_BrandReport_EN.pdf?initialSessionID=138-9865382-9523016&ld=NSGoogle.

² Там само.

³ ASIN creation policy. Retrieved from https://sellercentral.amazon.com/gp/help/external/201844590?language=en_US&ref=efph_201844590_cont_201844590.

⁴ Amazon Anti-Counterfeiting Policy. Retrieved from <https://sellercentral.amazon.com/gp/help/external/201165970>.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

У 2020 році Amazon створив відділ боротьби зі злочинами, пов'язаними з контрафактом «для створення та передачі справ до правоохоронних органів, проведення незалежних розслідувань або спільних розслідувань з брендами та ведення цивільних судових процесів проти підроблювачів»¹.

Політика Amazon щодо захисту прав інтелектуальної власності для продавців на платформі містить детальні вказівки. Якщо продавець отримує кілька попереджень про порушення прав інтелектуальної власності та вважає, що продає продукти, які не порушують права, продавець може подати апеляцію зі списком ASIN, лістинги за якими ймовірно порушують права, і принаймні додати одне із наведеного нижче²:

- Рахунки-фактури, що підтверджують справжність продукції
- Ідентифікатори замовлень Amazon, що демонструють автентичність продукту
- Лист-дозвіл від правовласника
- Ухвала суду про те, що продукт не порушує заявлену інтелектуальну власність або що заявлена інтелектуальна власність є недійсною або не має позовної сили.

Якщо дію облікового запису продавця було призупинено через повідомлення про порушення прав інтелектуальної власності щодо його продуктів або вмісту, він може надати Amazon життєздатний план дій, який містить першопричину, що призвела до проблеми, дії, які продавець вживатиме для вирішення проблеми, і кроки, які продавець вживатиме для запобігання майбутнім проблемам. Такий підхід підкреслює певний досвід компанії у вирішенні суперечок і демонструє намір боротися з контрафактом. Для покупця, звичайно, важливо отримати якісний товар за хорошою ціною, але наскільки є ефективними згадані практики з політики Amazon? Як продавці ставляться до застосування цих практик?

¹ Brand Protection Report. Retrieved from https://www.amazon-brand-registry.com/l/326621/2021-05-06/4s99x/326621/1620357443RZzIevCC/AMZ_BrandReport_EN.pdf?initialSessionID=138-9865382-9523016&ld=NSGoogle.

² Intellectual Property Policy for Sellers. Retrieved from <https://sellercentral.amazon.com/gp/help/external/201361070>.

Загалом, управління інтелектуальною власністю на Amazon цікавить дослідників. Хоча більшість досліджень та аналітичних звітів розглядають питання, що піднімаються, з точки зору покупців (їх безпека, захист від підробок тощо), економічної безпеки та процвітання країн, специфіки взаємодії з інтелектуальною власністю іншої сторони, а саме продавців та інших стейкхолдерів, які займаються торгівлею на Amazon, залишається в тіні. Таким чином, мета цього дослідження полягає в тому, щоб вивчити взаємодію з інтелектуальною власністю загалом і ставлення до відповідної політики Amazon, зокрема, продавців та інших зацікавлених сторін, залучених до комерційної діяльності на Amazon. При цьому ми не применшуємо значення зростання ВВП країн¹ або світового добробуту та підвищення безпеки споживачів через боротьбу з контрафактом².

Це дослідження базується на якісно-інтерпретаційному аналізі даних³. Ефективним інструментом для проведення таких досліджень є Інтернет, оскільки текстові матеріали стають частиною простору якісних і демонстративних матеріалів⁴. Сьогодні Facebook є одним із найцінніших ресурсів для отримання інформації⁵.

Дані для цього дослідження були зібрані з публікацій у групах Facebook, де обговорювали різні професійні питання серед продавців

¹ OECD/EUIPO (2019). *Trends in Trade in Counterfeit and Pirated Goods*. OECD Publishing.

² U.S. Customs and Border Protection (2021). *Intellectual Property Rights Fiscal Year 2020 Seizure Statistics*. Retrieved from https://www.cbp.gov/sites/default/files/assets/documents/2021-Sep/101808%20FY%202020%20IPR%20Seizure%20Statistic%20Book%2017%20Final%20spreads%20ALT%20TEXT_FINAL%20%28508%29%20REVISED.pdf.

³ Herzog, Christian, Christian Handke, & Erik Hitters (2019). *Analyzing talk and text II: Thematic analysis*. In Hilde Van den Bulck, Manuel Puppis, Karen Donders, & Leo Van Audenhove (compiladores). *The Palgrave Handbook of Methods for Media Policy Research*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16065-4_22.

⁴ Ditchfield, Hannah & Joanne Meredith (2018). *Collecting qualitative data from Facebook: Approaches and methods*. En Uwe Flick (ed). *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection*. SAGE Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781526416070.n32>.

⁵ Shmatkov, Daniil, María Luisa Zagalaz-Sánchez, & Javier Cachón-Zagalaz (2021). *Analysis of Posters for Informing the Population via Social Media during Covid-19: Ukrainian Network*. *Psycholinguistics*, 30 (1), 249-273. doi: 10.31470/2309-1797-2021-30-1-249-273.

та інших зацікавлених сторін, залучених до комерційної діяльності на Amazon. У той час як інформована згода є бажаною для дослідження на людях, спостереження у каналі Facebook вважаються подібними до спостережних досліджень у публічному просторі, і, таким чином, відмова від інформованої згоди в цьому онлайн-середовищі може бути виправданою¹. У дослідженні також використовувалися методи описової статистики.

Оскільки багато вчених погоджуються, що не існує стандартизованих процедур для збору якісних даних в Інтернеті², представлене дослідження було структуроване для досягнення мети, зазначеної у вступному розділі, і містить такі кроки:

(1) Для ідентифікації постів у різних групах, визначення середньої кількості коментарів у вибірці;

(2) ручний вибір дописів, які містять проблеми інтелектуальної власності, визначення середньої кількості коментарів у вибірці та визначення частоти цих дописів у групі;

(3) первинний якісний аналіз вибраних дописів;

(4) детальний якісний аналіз вибраних дописів, який включає наступні етапи:

а) оригінальність вибірки (відсутність повторення постів);

б) пости, які містять опис процесу (чиясь скарга на автора / скарга автора на когось);

в) пости, де автори звертаються за платною допомогою до підрядників;

г) повідомлення, що відображають проблеми інтелектуальної власності, пов'язані виключно з технічними особливостями платформи Amazon;

е) дописи, які явно висловлюють невдоволення політикою Amazon щодо інтелектуальної власності;

¹ Willis, Roxana (2019). Observations online: Finding the ethical boundaries of Facebook research. *Research Ethics*, 15 (1), 1-17. <https://doi.org/10.1177/1747016117740176>.

² Hewson, Claire (2007). *Internet-mediated research as an emergent method and its potential role in facilitating mixed methods research*. In Sharlene Nagy Hesse-Biber & Patricia Leavy (eds). *Handbook of emergent methods*. Guilford Press, 2008.

f) питання інтелектуальної власності, відображені в повідомленнях залежно від тематики (патенти/торговельні марки/авторське право/ліцензії);

g) стратегії управління інтелектуальною власністю, виражені в дописах;

h) посилання на програми управління інтелектуальною власністю Amazon.

Аналіз коментарів проводився з огляду на те, що, очевидно, коментування є найбільш трудомістким видом взаємодії з постом (порівняно з лайками та репостами), що в контексті дослідження відображає обізнаність аудиторії з проблемою.

Вивчення оригінальності вибірки за пунктом «а» впливає на достовірність і репрезентативність результатів дослідження. Пункти «b», «c», «d», «e» з'явилися в результаті первинного якісного аналізу відібраних дописів і зумовлені можливістю об'єктивної інтерпретації переглянутих дописів за вказаними змінними. Дослідження пунктів «f», «g» і «h» чітко впливає з мети цього дослідження. Пункт «f» відображає політику як Amazon, так і національних і міжнародних організацій інтелектуальної власності.

Основу для класифікації стратегій управління інтелектуальною власністю, виражених у дописах під пунктом «g», було взято з добре відомих досліджень, де ієрархія управління включає такі рівні, як захисний, контроль витрат, центр прибутку, інтегрований і далекоглядний.

У результаті первинного якісного аналізу відібраних дописів було вирішено трансформувати рівні в цій класифікації таким чином: захисний (пошук торгових марок і патентів, реєстрація прав інтелектуальної власності), контроль витрат (в основному пов'язаний з фінансовими втратами від порушення права інтелектуальної власності), репутаційний (наприклад, отримання доступу до вмісту А+ контенту або брендуння списку на основі зареєстрованої торговельної марки як кінцевої мети), центр прибутку (наприклад, додана вартість від зареєстрованої торговельної марки під час продажу облікового запису або збільшення цінності запатентованого продукту для по-

купців), планування виходу на ринок і рівень довгострокового планування. Останні два рівні загалом формують згаданий раніше візійний підхід¹.

До відомої класифікації було додано рівень репутації², оскільки отримання прав на інтелектуальну власність цікавить користувача не лише з точки зору програм Amazon. Деякі просто хочуть показати свій зареєстрований бренд на лістингу товару, деякі хочуть вказати, що продукт запатентований, і цей факт, ймовірно, додає цінність продукту, який продається тощо.

У вступному розділі було обґрунтовано доцільність включення пункту «h».

Для більшої надійності та варіативності результатів цього дослідження було вирішено проаналізувати пости трьома мовами – англійською (en) (використовується на більшості сайтів Amazon), іспанською (es) (основна мова на amazon.es та amazon.mx), і російською (ru) (не є основною мовою на жодному з веб-сайтів).

Персональні дані авторів постів не збиралися та не аналізувалися.

Збір даних проводився вручну з 01 по 05 січня 2022 року за допомогою груп у Facebook (по дві групи з основною англійською, іспанською та російською мовами). Проаналізовано дописи, опубліковані лише у 2021 році.

Загальні вихідні дані наведені в таблиці 1. Далі сумарні середні для змінних інтелектуальної власності розраховуються як зважені середні з урахуванням кількості публікацій про інтелектуальну власність у кожній мовній вибірці.

¹ Davis, Julie L. & Suzanne S. Harrison (2002). *Edison in the Boardroom: How Leading Companies Realize Value from their Intellectual Assets*. Wiley; Eppinger, Elisabeth & Gergana Vladova (2013). Intellectual property management practices at small and medium-sized enterprises. *International Journal of Technology Management*, 61 (1), 64-81. DOI: 10.1504/IJTM.2013.050244.

² Там само.

Таблиця 1. Вихідні дані

Змінна	Мова			Усього
	en	ru	es	
Кількість підписників	126726	27860	19328	173914
Кількість проаналізованих дописів	2605	2474	1780	6859
Кількість дописів про інтелектуальну власність	166	96	143	405
Частота дописів про інтелектуальну власність	0.06	0.04	0.08	0.06
Кількість коментарів до дописів про інтелектуальну власність, середня	14.56		9.23	10.00
Кількість коментарів усього, середня		2.91	7.43	10.01
Оригінальність	0.97	0.95	0,99	0.97
Частина дописів про інтелектуальну власність від загальної кількості дописів	0.25	0.22	0,26	0.25

Дані про дописи із зверненнями про платну допомогу, обговорення скарг на порушення прав інтелектуальної власності та обговорювані питання інтелектуальної власності наведені в таблиці 2. Загалом у 12% випадків не вдалося чітко визначити об'єкт інтелектуальної власності, тому ці випадки були названі «Уся інтелектуальна власність».

Таблиця 2. Дані про дописи із зверненнями про платну допомогу, обговорення скарг на порушення прав інтелектуальної власності та обговорювані питання інтелектуальної власності

Змінна	Мова			Усього
	en	ru	en	
Зверненнями про платну допомогу	0.10	0.48	0.08	0.18
Торговельні марки	0.75	0.55	0.88	0.75
Авторське право	0.09	0.05	0.03	0.06
Патенти	0.05	0.04	0.01	0.03

Змінна	Мова			Усього
	en	ru	es	
Ліцензії	0.03	0.05	0.04	0.04
Уся інтелектуальна власність	0.08	0.31	0.04	0.12
Скарги, усього	0.45	0.53	0.13	0.36
Скарги на авторів дописів	0.66	0.69	0.61	0.65

Стратегії управління інтелектуальною власністю (табл. 3) були визначені в 38% розглянутих випадків. Захисний рівень включає частково незалежний рівень пошуку інтелектуальної власності (патентів і торгових марок) (0,07 для англомовних повідомлень, 0,04 для російськомовних повідомлень і 0,01 для іспаномовних повідомлень).

Таблиця 3. Дані про стратегії управління інтелектуальною власністю

Змінна	Мова			Усього
	en	ru	es	
Довгострокове планування	0.13	0.04	0.03	0.08
Планування виходу на ринок	0.28	0.09	0.32	0.25
Центр доходу	0.12	0.15	0.17	0.14
Репутаційний рівень	0.07	0.00	0.13	0.07
Контроль витрат	0.08	0.04	0.06	0.06
Захисний рівень	0.32	0.65	0.31	0.39

У 75% випадків користувачі обговорювали такі питання інтелектуальної власності, які є невід’ємними від політики Amazon (75% для англомовних повідомлень, 78% для російськомовних повідомлень, 74% для російськомовних повідомлень). Згадки про програми Amazon з управління інтелектуальною власністю та захисту прав інтелектуальної власності на платформі виявлено у 14% публікацій – у табл. 4 пропорції розподілено відносно цих чисел.

Таблиця 4. Дані про згадування програм управління інтелектуальною власністю Amazon

Змінні	Language			Усього
	en	ru	es	
A+ Content	0.06	0.00	0.04	0.04
Brand Registry	0.47	0.59	0.42	0.48
Amazon Transparency	0.00	0.00	0.00	0.00
Project Zero	0.00	0.00	0.00	0.00
Повернення у випадку сумнівів покупця в автентичності товару	0.05	0.07	0.04	0.05
Політика створення ASIN	0.38	0.30	0.40	0.37
Utility Patent Neutral Evaluation	0.00	0.00	0.00	0.00
Merch by Amazon	0.02	0.03	0.00	0.01
IP Accelerator	0.02	0.00	0.02	0.01
Загальна політика Amazon з питань інтелектуальної власності	0.03	0.03	0.09	0.05
Висловлення невдоволення політикою Amazon з питань інтелектуальної власності	0.17	0.09	0.06	0.11

Порівняння вибірок за мовою показало високі коефіцієнти кореляції:

- $r(\text{en/ru}) = 0,91$
- $r(\text{en/es}) = 0,96$
- $r(\text{es/ru}) = 0,89$

Ці коефіцієнти кореляції припускають певну однорідність групи незалежно від основної мови, яка використовується в групі.

Представлені результати розкривають кілька цікавих фактів. У цьому розділі ці факти обговорюються відповідно до порядку таблиць, представлених вище, з деякими перехресними посиланнями.

Загальна статистика.

Загалом у вибірці 405 ідентифікованих дописів майже не повторюються, загальна оригінальність склала 97% (табл. 1), що підтверджує достовірність результатів дослідження. Розкид кількості підписників не вплинув на частоту дописів про інтелектуальну власність у групах, але вплинув на кількість коментарів під цими дописами (у випадку порівняння англосовних та іспаномовних груп).

Аналіз показав, що учасники груп Facebook, присвячених веденню бізнесу на Amazon, згадували проблеми інтелектуальної власності у кожному 16-му дописі (таблиця 1). Такий інтерес до питання важко назвати великим. З огляду на те, що загальні теми з інтелектуальної власності, не пов'язані з Amazon, піднімалися лише в 25% випадків – цей інтерес можна назвати «примусовим». Крім того, є ще кілька аргументів на підтримку цієї тези.

Згадування інтелектуальної власності серед іспаномовної аудиторії перевищує російськомовну на 100%. Російськомовна аудиторія виявила найменший інтерес до обговорення питань інтелектуальної власності. Можливо, цей результат корелює з багаторічним постійним включенням України та Росії до Priority Watchlist у рамках Special 301 Report (United States Trade Representative). У 2022 році нехтування правами інтелектуальної власності на найвищому рівні в Росії було яскраво підтверджено під час українсько-російської війни¹. Можливо, цей результат також корелює з відсутністю веб-сайтів рідною мовою для цієї аудиторії.

Середня кількість коментарів під постами щодо інтелектуальної власності відповідає середній кількості коментарів на кожен пост (табл. 1). Водночас у п'яти групах Facebook із шести досліджених груп середня кількість коментарів до постів про інтелектуальну власність перевищує середню кількість коментарів у групі на 10%–25%. Цей факт можна інтерпретувати як бажання допомоги користувачам з питань інтелектуальної власності та / або знаннями інтелектуальної

¹ White, Josh (2022). This week in tax: Amazon to face shareholder GRI vote». International Tax Review. Retrieved from <https://www.internationaltaxreview.com/article/b1xj690clb5kf6/this-week-in-tax-amazon-to-face-shareholder-gri-vote>.

власності принаймні на тому ж рівні, що й інші теми дописів, пов'язані з бізнес-діяльністю на Amazon.

Обговорення скарг на порушення та питань інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність має вирішальне значення для створення конкурентних переваг для МСП¹. Нематеріальні активи розглядаються багатьма МСП як необхідні для виживання². Обговорення питань, пов'язаних з товарними знаками, безумовно лідирує серед інших об'єктів інтелектуальної власності. Якщо розглядати неідентифіковані об'єкти (всю інтелектуальну власність), то проблеми з торговельними марками згадувалися у 75–87% випадків (табл. 2). Іспаномовна аудиторія була найбільше залучена до обговорення торговельних марок. У третині випадків російськомовна аудиторія не змогла (або не захотіла) чітко сформулювати об'єкт інтелектуальної власності, про який йшлося в дописі. Переважання товарних знаків виявлено в усіх групах незалежно від мови. Багато політик Amazon передбачають реєстрацію торговельних марок (Brand Registry, Amazon Transparency та Project Zero), тому цей інтерес до торгових марок не є неочікуваним, а виживання, згадане раніше, більше схоже на отримання короткострокових вигод (наприклад, бути «менеджером» лістингу Amazon) і відповідність правилам, «обов'язкове управління», ніж побудова продуманих, індивідуальних бізнес-моделей на основі інтелектуальної власності.

У той час як стратегії управління інтелектуальною власністю часто підкреслюють важливість таких об'єктів, як патенти, комерційні таємниці, авторські права та права на дизайн³, з підходом,

¹ Hussain, Sairah & Milé Terziovski (2019). Appropriation of intellectual property: a multiple cross-case analysis of SME practices in technology-intensive industries. *Journal of Management Policy and Practice*, 20 (2), 121-134.

² Kitching, John & Robert Blackburn (1998). Intellectual property management in the small and medium enterprise (SME). *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 5 (4): 327-335. <https://doi.org/10.1108/EUM0000000006797>.

³ Wadsworth, Phil, Jennifer Brant, & Peter Brown (2021). Key IP considerations for smaller enterprises. *WIPO Magazine*, 2. Retrieved from https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2021/02/article_0008.html.

пов'язаним з політикою, і невеликим інтересом до інтелектуальної власності загалом, суб'єкти роблять те, що від них вимагається. Об'єкти, які є дорожчими для реєстрації (такі як патенти), з точки зору їх власників серед малих і середніх підприємств, повинні містити чіткі маркери прибутковості, тому ці компанії, якщо вони й покладаються, більше покладаються на прибуткову інтелектуальну власність на даний момент¹.

Авторське право отримало неочікувано низьку кількість згадок. Незважаючи на те, що Kindle піддається різкій критиці, оскільки «контроль, який здійснюється за поведінкою споживачів, спирається на захист, який підтримується авторським правом для управління цифровими правами, підриваючи авторське право в цілому, заперечуючи права споживача через програмні обмеження, що виходять за межі передбаченого авторським правом»², це питання не обговорювалося в проаналізованих даних. Крім Amazon Kindle, компанія впроваджує такі програми, як A+ Content і Merch by Amazon, які дозволяють користувачам створювати твори, захищені авторським правом. Авторське право може бути цінним активом на різних рівнях управління інтелектуальною власністю³. Загалом це питання потребує додаткового дослідження, але можна припустити, що торговельні марки позбавили певної частки посилення на авторські права, оскільки, наприклад, для доступу до вмісту A+ потрібен доступ зареєстрованого власнику бренду в Amazon Brand Registry. Крім того, продавці зазначають, що зловмисники крадуть товарні знаки перед тим, як викрасти зображення їхніх продуктів і захищений оригінальний контент,

¹ de Rassenfosse, Gaétan (2012). How SMEs exploit their intellectual property assets: evidence from survey data. *Small Business Economics*, 39, 437-452. <https://doi.org/10.1007/s11187-010-9313-4>.

² Kreutzmann-Gallasch, Antje & Simone Schroff (2022). A Case for Openness—Book Publishing and the Role of Amazon. *IIC-International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 53, 194-218. <https://doi.org/10.1007/s40319-022-01159-w>.

³ Shmatkov, Daniil (2020). Does Copyright Only Serve the Creative Industries? In *International Conference on Business Management, Innovation & Sustainability*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3709072>.

тому зловживання торговельною маркою є головною проблемою для постраждалої сторони.

Цікавим фактом є те, що в одному з трьох випадків дописи, пов'язані з інтелектуальною власністю, були викликані отриманням скарги (65%) або бажанням подати таку скаргу (35%). Це ще одне підтвердження короткострокового захисного планування та «примусового управління» інтелектуальною власністю на Amazon. Тим не менш, слід також зазначити, що іспаномовну аудиторію це питання майже не хвилює – лише в 13% випадків користувачі вирішували проблему подання скарги або відповіді на отриману скаргу про порушення прав інтелектуальної власності.

У разі скарги серед вибірки майже всі користувачі зверталися за допомогою чи підказкою і просили уточнити чи дозволить ця допомога чи підказка швидко розблокувати їхні облікові записи. Російськомовні користувачі шукають або пропонують послуги інсайдера (не спеціаліста з інтелектуальної власності) для вирішення проблеми блокування через пов'язані з інтелектуальною власністю причини. Крім того, російськомовні користувачі, які пропонували свої послуги в цьому питанні, в 100% випадків пропонували розблокування і жодного разу не пропонували скласти скаргу. Це ще раз підтверджує відсутність відповідальності чи знань інтелектуальної власності російськомовної спільноти.

В середньому лише в 18% випадків особи, які ведуть бізнес на Amazon, просили або пропонували платну допомогу, що вказує на надію отримати достатню ясність і зрозумілість алгоритмів для досягнення цілей авторів і впевненості в собі – витрати мають значення для продавців. При цьому російськомовна аудиторія в кожному другому випадку зверталася / пропонувала платну допомогу у вирішенні питання, пов'язаного з інтелектуальною власністю. На відміну від двох інших мов, російська не є основною мовою для жодного з веб-сайтів Amazon. Таким чином, мовний інтерфейс веб-сайту здається найбільш імовірним поясненням цього висновку. Це означає, що відсутність рідної мови для користувачів на веб-сайті збільшує їхні витрати, і, відповідно, зменшує прибуток.

Стратегії управління інтелектуальною власністю.

Трохи більше третини користувачів були стурбовані стратегіями управління ІВ (таблиця 3). Цей факт підтверджує відомі результати досліджень про те, що МСП рідко досягають навіть захисного рівня стратегій управління інтелектуальною власністю¹. Водночас важко погодитися з тим, що ці рівні мають вертикальну ієрархічну структуру. Досить часто продавці починали з далекоглядного рівня (планування виходу на ринок і рівня довгострокового планування), а потім переходили до рівня захисту або центру прибутку. Також були випадки, коли продавці задавали питання «Що таке інтелектуальна власність і як її захистити?» отримуючи скарги та оцінюючи фінансові втрати від можливих або реальних порушень (рівень контролю витрат).

Найпопулярнішими випадками інтересу до інтелектуальної власності стали захисний рівень (39%) (ще одне підтвердження підходу до розгляду інтелектуальної власності з точки зору вимушеності, а не з позиції продуманого незалежного рішення) та планування виходу на ринок (25%), що в сумі перевищує всі інші випадки. Враховуючи, наприклад, такі сторінки, як «Стати продавцем Amazon» або «Як почати продавати на Amazon»², ми бачимо багато згадок про Brand Registry та A+ Content і майже жодної згадки про різну інтелектуальну власність та її значення для МСП. Можливо, користувачам було б краще бачити відповідну інформацію прямо на сайті Amazon, а не на сторонньому ресурсі.

Довгострокові стратегії були розроблені користувачами лише в 8% випадків у вибірці або в 3% випадків від загальної кількості постів, присвячених інтелектуальній власності. Англomовна аудиторія веде дискусію про довгострокове планування. Іспаномовна аудиторія більше, ніж інші, звертає увагу на центр прибутку та рівень

¹ Davis, Julie L. & Suzanne S. Harrison (2002). *Edison in the Boardroom: How Leading Companies Realize Value from their Intellectual Assets*. Wiley.

² Become an Amazon seller. Retrieved from https://sell.amazon.com/?ref=scus_soa_wp_learnmore&initialSessionID=time%3D20827872011&ld=NSGoogle_LM_WP_H_NOIMG-T1.

How to start selling on Amazon. Retrieved from https://sell.amazon.com/sell?ref=scus_soa_hp_sell.

репутації. Російськомовні користувачі більше за інших обговорюють пошук і захист прав інтелектуальної власності.

Підхід невимагання професійного управління інтелектуальною власністю, якщо МСП не завдають значних перешкод своїм конкурентам¹, є дещо обмеженим. Він не враховує зростання цих компаній шляхом отримання платежів від використання їхньої інтелектуальної власності або більш гнучких моделей комерціалізації інтелектуальної власності, а також не враховує очікування покупців. Стратегії управління інтелектуальною власністю можна охарактеризувати своєю універсальністю². Таким чином, ті англійські та іспаномовні продавці, які почали використовувати більш складні стратегії управління, ніж захисний рівень, на правильному шляху. Водночас Amazon міг би посприяти розвитку цього напрямку.

Частота обговорення певних питань може бути наслідком рівня інтересу до проблеми або ступеня та якості розкриття інформації на спеціальному веб-сайті або обізнаності користувачів. Раніше згадано, що рівень досить детально описується в політиці Amazon щодо боротьби з підробками; і цікавим є факт, що згідно з дослідженням, це питання найменше обговорюється у Facebook. Таким чином, компанія могла б доповнити інформацію про інші аспекти управління інтелектуальною власністю: наприклад, про додану вартість від продажу бізнесу на Amazon (рівень центру прибутку), що є досить популярною угодою на платформі, або про правила, пов'язані з торговельними марками (наприклад, їх територіальний характер) для відповідної бізнес-діяльності (захисний рівень) тощо. Крім того, Amazon може сприяти ширшому застосуванню рівнів управління інтелектуальною власністю за допомогою спеціальних програм, що принесе двосторонню вигоду.

¹ Eppinger, Elisabeth & Gergana Vladova (2013). Intellectual property management practices at small and medium-sized enterprises. *International Journal of Technology Management*, 61 (1), 64-81. DOI: 10.1504/IJTM.2013.050244.

² Shmatkov, Daniil, Serhii Hlibko, Kateryna Tokarieva, & Javier Cachón Zagalaz (2021). On the question of why copyright cannot be synonymous with intellectual property within digital competence frameworks. *Revista de la propiedad inmaterial*, 32, 215-231. doi: <https://doi.org/10.18601/16571959.n32.07>.

Програми та політика Amazon щодо управління інтелектуальною власністю.

Transparency, Project Zero та Utility Patent Neutral Evaluation

Перший висновок з аналізу зацікавленості підприємців програмами Amazon для управління інтелектуальною власністю полягає в тому, що рекламовані Amazon Transparency, Project Zero та Utility Patent Neutral Evaluation взагалі не згадуються у Facebook (таблиця 4).

Пояснення відсутності інтересу до Utility Patent Neutral Evaluation може бути результатом загального низького інтересу до патентів. Програма цілком обґрунтовано критикується через необ'єктивність запропонованих особливостей залучення експертів із вирішення спорів¹. Крім того, вимоги щодо розкриття² можуть стати перешкодою для отримання патенту продавцями, які тривалий час сумнівалися в прибутковості продукту, що продається.

Відсутність інтересу до Transparency (присвоєння унікального безпечного буквено-цифрового коду кожній фірмовій одиниці продукту) і Project Zero (програма, яка дозволяє власникам торговельних марок брати участь у боротьбі з контрафактом) можна пояснити або ясністю та бездоганністю програм або недостатньою адекватністю програм користувачам, або великими витрати, відсутністю обізнаності, об'єктивної потреби та розуміння переваг програм більшістю продавців. Перший варіант навряд чи можна застосувати, оскільки обидві програми вимагають більше кроків, ніж додавання торгової марки до Brand Registry, що широко обговорюється користувачами, а також вимагають перевірки продавців як власників брендів для продуктів через реєстрацію в Amazon Brand Registry із зареєстрованою торговельною маркою. Другий варіант також викликає сумніви,

¹ Emerson, Kaity Y. (2019). From Amazon's Domination of E-Commerce to Its Foray into Patent Litigation: Will Amazon Succeed as the District of Amazon Federal Court. *North Carolina Journal of Law & Technology*, 21 (2), 71-112. Retrieved from <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1402&context=ncjolt>.

² Wong, Sulan & Michelle Salazar Mackenna (2020). ¿Publicar y patentar? La excepción de divulgación inocua como incentivo a la revelación temprana de los resultados de investigación en la academia. *Revista chilena de derecho y tecnología*, 9 (2), 131-152. <http://dx.doi.org/10.5354/0719-2584.2020.55928>.

оскільки компанія заявляє про понад 15000 брендів, які зареєструвалися в Transparency, і понад 18000 брендів, які зареєструвалися в Project Zero станом на травень 2021 року¹. Найбільш адекватним поясненням відсутності інтересу з боку розглянутих учасників ринку є третій варіант – великі витрати, відсутність обізнаності, об'єктивної потреби та розуміння переваги програм більшістю продавців. Ці програми, на відміну від Brand Registry (станом на травень 2021 року в програмі було зареєстровано понад 500000 брендів)², не демонструють такої ж очевидної кількості переваг (швидше за все через відсутність реклами) і не позиціонуються як обов'язкові. Крім того, відповідальність за боротьбу з контрафактом за цими програмами перекладається на (добросовісних) продавців, а програма Transparency навіть вимагає інвестицій продавців.

Brand Registry

Найбільш обговорюваною на всіх мовах є програма Brand Registry, запущена в 2017 році. Amazon розробив цю програму, участь у якій передбачає наявність зареєстрованих торговельних марок, приваблююю для продавців, розблокувавши набір корисних інструментів³. Крім того, через Brand Registry правовласникам, стурбованим можливим порушенням їхніх прав інтелектуальної власності, зручно скористатися функцією «Повідомити про порушення»⁴. «Brand Registry забезпечує автоматизований захист брендів, який використовує машинне навчання для прогнозування порушень і проактивного захисту інтелектуальної власності брендів»⁵.

¹ Brand Protection Report. Retrieved from https://www.amazon-brand-registry.com/l/326621/2021-05-06/4s99x/326621/1620357443RZzIevCC/AMZ_BrandReport_EN.pdf?initialSessionID=138-9865382-9523016&ld=NSGoogle.

² Там само.

³ Amazon Brand Registry. Build and protect your brand. Retrieved from <https://brand-services.amazon.com/>.

⁴ Oldknow, Christopher (2019). Amazon's Initiatives to Prevent Counterfeiting. *WIPO/ACE/14/11*, 17-20. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_14/wipo_ace_14_11_rev.pdf.

⁵ Statement of Dharmesh M. Mehta Vice President, Worldwide Customer Trust and Partner Support Amazon.com Services LLC before the United States House of Representatives Committee on Energy and Commerce Subcommittee on Consumer Protection and

Програма навіть згадується в контексті полегшення поточних перевірок різних платформ електронної комерції власниками інтелектуальної власності¹. Не применшуючи достоїнств програми, слід зазначити, що продавці не завжди отримують від неї те, що їм обіцяли. Наприклад, нещодавно суд постановив, що Maglula, Ltd. проти Amazon була «простою справою щодо підробок» – серед іншого було встановлено, що Amazon не припинив пропонувати, продавати та доставляти підробки навіть після того, як Maglula була зареєстрована в Brand Registry². Amazon навіть продавав продукт Maglula, доставлений в упаковці «склад Amazon», на якій був «X» і слово «CONTERFEIT»³.

Деякі продавці, дописи яких були проаналізовані в цьому дослідженні, скаржаться на довгі процедури розгляду справ. Тому слід погодитися з думкою, що процедури роботи з недобросовісними продавцями є надто складними, заплутаними та тривалими⁴. Незважаючи на популярність і корисність Brand Registry, важко погодитися з тим, що «Amazon зарекомендувала себе як золотий стандарт сучасного споживчого досвіду»⁵.

З одного боку, коли ринкові майданчики, такі як Amazon, вживають багато заходів із запобігання підробці на основі власних стимулів і вторинної відповідальності, це призводить до позитивних результатів.⁶ Але, з іншого боку, Грейс Маклафлін зробила цікавий висновок

Commerce. Retrieved from <https://docs.house.gov/meetings/IF/IF17/20200304/110634/HHRG-116-IF17-Wstate-MehtaD-20200304.pdf>.

¹ Dong, Haodi (2022). Balancing the Interests of Trademark Owners and E-Commerce Platforms During the Internet Age. *Wake Forest Journal of Business & Intellectual Property Law*, 22 (3), 371-398.

² *Maglula, Ltd. v. Amazon.Com, Inc. et al* [2019] (Virginia Eastern).

³ Berkowitz, Jeffrey A. & David K. Mroz (2021). *Maglula Beats Amazon in Counterfeit Claims*. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=358c657c-02cd-44c9-9e0d-2cc99a708605>.

⁴ Gibson, James (2011). Notice and Takedown, Here and Abroad. *The Media Institute*. Retrieved from <http://www.mediainstitute.org/IPI/2011/091511.php>.

⁵ Salyards, Neil A. (2021). *Protecting Your Online Brand on Amazon*. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1ba724fe-c38d-41f5-ab61-a496838d489a>.

⁶ Padilla, Jorge (2022). *Trademark Liability in Hybrid Marketplaces*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=4074076>.

про те, що Brand Registry створив «потужну мотивацію» для реєстрації торговельних марок, у тому числі «безглуздих марок», що ставить перед системою нові виклики.¹

Отже, чи є Brand Registry проривним інструментом для полегшення постійної перевірки різних платформ електронної комерції власниками інтелектуальної власності? Однозначно так. Чи популярна програма серед продавців? Однозначно так. Чи є Brand Registry потужним інструментом для боротьби з підробками? Скоріше так, ніж ні. Чи підвищує програма обізнаність продавців про переваги володіння інтелектуальною власністю та чи приносить таке володіння переваги за межами платформи? Наведені та представлені дослідження показують, що питання є дискусійним. Успіх політики управління інтелектуальною власністю Amazon можна оцінити за кількістю відповідей «так» на поставлені запитання.

Політика створення ASIN

Створення ASIN – це політика Amazon, яку компанія не рекламує активно в світі боротьби з контрафактною продукцією, але ця політика викликає інтерес і дискусію серед підприємців. Основною темою таких обговорень є отримання рахунків-фактур, ліцензій або дистриб'юторських угод від виробників, підтвердження зв'язку ASIN, UPC або EAN з торговельною маркою. Це дослідження не виявило жодних спроб посперечатися з Amazon або невдоволення продавців політикою, хоча це вимагає від них деяких витратних активностей. Слід зазначити, що підтвердження зв'язку з виробником може не вимагатися від продавця відразу під час створення ASIN, якщо продукт, що продається, не входить до списку Amazon категорій і продуктів, які потребують схвалення.

У США федеральні торговельні марки регулюються Законом Лангема, який забороняє неуповноваженим особам або організаціям використовувати зареєстровану торгову марку «у зв'язку з продажем, пропозицією до продажу, розповсюдженням або рекламою будь-яких

¹ McLaughlin, Grace (2021). Fanciful Failures: Keeping Nonsense Marks off the Trademark Register. *Harvard Law Review*, 134. Retrieved from <https://harvardlawreview.org/2021/03/fanciful-failures-keeping-nonsense-marks-off-the-trademark-register/>.

товарів чи послуг, у зв'язку з якими таке використання може спричинити плутанину, помилку чи обман»¹. Водночас факт першого продажу суттєво ускладнює подання позову про порушення прав на торговельну марку, за винятком випадків, коли це може ввести в оману чи оману споживачів². Кілька винятків можуть допомогти виробнику в цьому випадку, наприклад, продукти, що продаються неавторизованими продавцями, «суттєво відрізняються» від авторизованих продуктів компанії та відмінності у застосовному контролі якості продукції³.

В ЄС вичерпання прав, наданих торговельною маркою, описано в статті 15 Директиви (ЄС) 2015/2436. Директива встановила, що «торговельна марка не дає права власнику забороняти її використання стосовно товарів, які були випущені на ринок Союзу під цією торговельною маркою власником або за згодою власника»⁴. У той же час, це положення «не застосовується, якщо існують законні підстави для власника протидіяти подальшій комерціалізації товарів, особливо якщо стан товарів змінюється або погіршується після їх виведення на ринок»⁵.

Хоча принцип вичерпання прав, наданих торговельною маркою, є загальноприйнятим на національних рівнях, він викликає гострі дискусії на міжнародному рівні через значну зацікавленість транснаціональних корпорацій у запобіганні арбітражу споживчих товарів із країн з низькою та високою вартістю та отримання максимізації прибутку в окремих юрисдикціях⁶.

¹ 15 U.S. Code § 1114. Remedies; infringement; innocent infringement by printers and publishers.

² *Prestonettes, Inc. v. Coty* [1924] (U.S. Supreme Court).

³ Vorys Sater Seymour and Pease LLP (2019). The First Sale Doctrine: A Potential Defense to Lanham Act Claims. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=8dabcf9-596c-43c4-a2b5-3122cfbd8b2e>.

⁴ Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks OJ L 336.

⁵ Там само.

⁶ Calboli, Irene (2011). Market Integration and (the Limits of) the First Sale Rule in North American and European Trademark Law. *Santa Clara Law Review*, 51 (4), 1241-1282. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=1892351>.

Загалом, політика створення ASIN є корисним інструментом для боротьби з контрафактом. Однак цю політику дещо бентежить той факт, що коли власник бренду погоджується продавати свою продукцію на ринку електронної комерції Amazon, Amazon отримуватиме продукти не лише від власника бренду, а й від інших сторонніх постачальників, які продають брендovanі продукти¹.

Інші політики Amazon

Продовжуючи лейтмотив попередніх абзаців, важливо відзначити, що складність і тривалість, а також неіндивідуальний автоматичний підхід служби підтримки стали другою за популярністю причиною невдоволення, озвученої в проаналізованих постах. Перше місце посідає невдоволення політикою Amazon щодо запобігання порушенню прав інтелектуальної власності продавців. Загалом, з усіх причин, невдоволення політикою Amazon щодо інтелектуальної власності склало 11% з явною перевагою серед англомовної аудиторії (17%).

Політику щодо авторських прав у Facebook мало обговорювали. Ці обговорення в основному стосувалися доступу до A+ Content через реєстрацію торговельної марки та реєстрації у Brand Registry, надмірного часу обробки скарг і отримання неправдивих скарг на копіювання описів і зображень у списку з доступом до A+ Content. Незважаючи на те, що на Amazon існує велика кількість оригінальних об'єктів, які захищені авторським правом (а також запатентовані через патенти на дизайн), компанія не просуває програми з таким масштабом і зусиллями, як згадані програми, що просуваються у сфері торгових марок.

Послуги посередницьких організацій, які просуває Amazon через IP Accelerator, рідко обговорювалися у Facebook у 2021 році. У просуванні цих послуг Amazon зосереджується, з одного боку, на економічній ефективності, досвіді, експертних знаннях та обслуговуванні клієнтів юридичних фірм, а також, з іншого боку, щодо раннього

¹ Chow, Daniel C.K. (2019). Alibaba, Amazon, and Counterfeiting in the Age of the Internet. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 40 (2), 157-202. Retrieved from <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol40/iss2/1>.

доступу до Brand Registry¹. Важливо підкреслити, що на практиці ранній доступ до Brand Registry можна отримати без використання цих сервісів. Представлене дослідження не містить даних про економічну ефективність, досвід, експертизу та обслуговування клієнтів цих юридичних фірм, але можна припустити, що продавцю, який звертається до такої фірми, важко оцінити її експертизу, не будучи експертом у галузі. Практичний досвід спілкування з продавцями Amazon показує, що основною перешкодою для популярності таких сервісів є високі ціни та незнання продавцями англійської мови, але ці дані, звичайно, потребують статистичної перевірки.

Повернення, якщо клієнт сумнівається в автентичності, є середньо поширеним (5% згадок порівняно з іншими правилами Amazon). Amazon не активно просуває цю політику, ймовірно тому, що відповідальність за перевірку та підтвердження автентичності продукту перекладається на споживачів². Крім того, очевидно, цей інструмент може стати в нагоді в руках недобросовісних конкурентів. Але в цілому таку політику можна вважати кінцевою ланкою підтвердження автентичності продукції.

У контексті дослідження загалом можна сказати, що уряди хочуть забезпечити прозору економіку, інтереси споживачів, податкові надходження від добросовісних суб'єктів тощо. Покупці хочуть отримувати якісні справжні та безпечні товари, а також можливість вибирати. Продавці мають кінцеву мету максимізації доходу та прозорості правил для цього на платформах електронної комерції. Платформа, яка хоче отримати визнання на ринку, повинна більше зосереджуватися на створенні легітимності серед зацікавлених сторін, ніж на чомусь іншому³.

¹ Brand Protection Report. Retrieved from https://www.amazon-brand-registry.com/l/326621/2021-05-06/4s99x/326621/1620357443RzZlevCC/AMZ_BrandReport_EN.pdf?initialSessionID=138-9865382-9523016&ld=NSGoogle.

² Mussanova, Aneliya (2021). Reasons to counterfeit: Supply, demand and distribution of counterfeit goods. *Ekonomia* 27 (2), 89-104. <https://doi.org/10.19195/2658-1310.27.2.6>.

³ Kwak, Jooyoung, Yue Zhang, & Jiang Yu (2019). Legitimacy building and e-commerce platform development in China: The experience of Alibaba. *Technological Forecasting and Social Change*, 139, 115-124. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.06.038>.

Результати цього дослідження показують, що процедури прийняття рішень у сфері інтелектуальної власності недостатньо зрозумілі продавцям. Крім того, ці процедури можуть негативно вплинути на комерційну діяльність через несправедливі або поспішні рішення. Політика Amazon в цілому задовольняє бажання покупців. Однак процедури інтелектуальної власності можуть спричинити втрати доходів продавців, особливо у випадку несправедливих звинувачень і тривалих суперечок. Ці випадки пропорційно негативно впливають на надходження податків урядами. Загалом інтелектуальна власність на Amazon працює зі значним упередженням щодо правил і потреб платформи та її цілей продемонструвати прихильність урядам правам інтелектуальної власності.

З огляду на триваючу критику, Amazon демонструє спільнотам і урядам свою відданість законам про інтелектуальну власність. Незважаючи на всі недоліки, результати дослідження показують, що політика Amazon щодо інтелектуальної власності, безсумнівно, підвищує обізнаність серед продавців та інших зацікавлених сторін, залучених до комерційної діяльності на платформі, через її обов'язковий характер, а також через переваги, які компанія надає у зв'язку зі своєю відповідністю – це значна перевага програм Amazon і важливий внесок у формування поваги до інтелектуальної власності серед МСП. Політика інтелектуальної власності платформ електронної комерції формує моделі поведінки користувачів цих платформ¹. Зворотний бік медалі полягає в тому, що продавці вчаться керувати інтелектуальною власністю лише всередині платформи та для досягнення цілей успіху на Amazon – сьогодні такий підхід може формувати вдумливе ставлення до інтелектуальної власності лише фрагментарно і не завжди прихильно за межами платформа. Важливо уточнити кілька аспектів, які сьогодні знижують цінність цієї політики:

- Політика Amazon щодо інтелектуальної власності звучить у комунікаціях продавців, але все ще не займає там значного місця, тому

¹ Li, Ji, Chunming Xu & Lufei Huang (2022). Evolutionary Game Analysis of the Social Co-governance of E-Commerce Intellectual Property Protection. *Frontiers in Psychology*, 13, 832743. doi: 10.3389/fpsyg.2022.832743.

компанії слід продовжувати свій рух у векторі захисту прав інтелектуальної власності, і для цих цілей діючі програми (або нові програми) мають надавати швидший і чіткіший перехід від планування виходу на ринок і захисних рівнів стратегій інтелектуальної власності до рівня контролю витрат, довгострокового планування та рівня репутації – захист клієнтів та інтелектуальної власності правовласників слід розглядати в ширшому контексті, ніж захист на платформі (як це пропонують співробітники Amazon)¹, але бути реалізованим за допомогою інструментів платформи.

- Програми Amazon більшою мірою (і не завжди збалансовані за межами платформи) зосереджені на торговельних марках – захист і комерціалізація авторських прав і дизайнів, які представлені та/або створені у великих обсягах на платформі, можуть бути покращені подібними технічними методами «батоба і пряника».

- Більш складні програми, такі як Utility Patent Neutral Evaluation, повинні бути доступними для широкої громадськості та містити прозорі критерії прийнятності.

- Перспективні, але все ще недостатньо популярні програми, що вимагають значних інвестицій, такі як Amazon Transparency та IP Accelerator, повинні бути розглянуті в прогнозі оптимізації цих інвестицій (вартість активного захисту прав правовласників має бути зменшена, щоб підвищити їх готовність активно захищати свої права)² та адекватності інших параметрів, заявлених Amazon.

- Замість декларативної суми (блокування мільярдів підозрюваних «поганих лістингів») більш цінним є отримання кількісних показників на основі зважених рішень (швидке блокування перевірених «поганих лістингів», швидке блокування перевірених зловмисників тощо).

- Для того, щоб зберегти довіру користувачів до програм і їхню мотивацію відповідально поводитися з інтелектуальною власністю,

¹ Li, Ji, Chunming Xu & Lufei Huang (2022). Evolutionary Game Analysis of the Social Co-governance of E-Commerce Intellectual Property Protection. *Frontiers in Psychology*, 13, 832743. doi: 10.3389/fpsyg.2022.832743.

² Там само.

не можна допускати компрометації успішних програм (таких як Amazon Brand Registry), навіть у рідкісних випадках.

- Відсутність регіональних сайтів, представлених відповідними мовами різко збільшує витрати продавців на управління інтелектуальною власністю – наявність такого функціоналу зменшить витрати продавців.

Загалом, серед подібних онлайн-платформ, Amazon справді прагне стати стандартом для законного використання прав інтелектуальної власності¹, і багато імплементацій компанії є на правильному шляху. Однозначно «уряди повинні посилити переслідування фальсифікаторів, збільшити ресурси для правоохоронних органів, які борються з фальсифікаторами, і ув'язнити цих злочинців у всьому світі»². І без законодавчої підтримки, особливо щодо справедливого та оперативного розгляду справ про порушення прав інтелектуальної власності на платформах електронної комерції, з боку урядів і внутрішнього підходу, заснованого на високоякісному управлінні інтелектуальною власністю в рамках платформи, цей шлях буде довшим і тернистим.

¹ European Commission (2020). *Counterfeit and Piracy Watch List*. Commission Staff Working Document. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/december/tradoc_159183.pdf.

² Brand Protection Report. Retrieved from https://www.amazon-brand-registry.com/l/326621/2021-05-06/4s99x/326621/1620357443RZzIevCC/AMZ_BrandReport_EN.pdf?initialSessionID=138-9865382-9523016&ld=NSGoogle.

4. РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ПЛАТФОРМ В ІННОВАЦІЙНОМУ ТА ЦИФРОВОМУ РОЗВИТКУ ЄС НА ПРИКЛАДІ СПІЛЬНОТ ЗНАТЬ ТА ІННОВАЦІЙ (КІС)

Безпрецедентність сучасних викликів та складність інноваційних проєктів вимагають належного міжнародного співробітництва й кооперації наукових, освітніх та бізнес сфер. Дана робота аналізує сутність інноваційних платформ як ефективного утворення для міжнародного співробітництва та досліджує роль Спільнот знань та інновацій (далі – КІС) як прикладу інноваційних платформ в інноваційному та цифровому розвитку ЄС. Актуальність роботи додатково полягає у тому, що вона заповнює помітну прогалину в дослідженні КІС у вітчизняних наукових працях.

Тема інноваційного розвитку висвітлювалася в працях таких вітчизняних вчених як Андрощук Г., Клімова Г. П., Кохан В. П., Федулова Л. та ін. Натомість тема Спільнот знань та інновацій не знайшла широкого висвітлення серед українських дослідників. Не розглядался також й вплив КІС на процеси цифровізації. Серед іноземних дослідників дана тема була розглянута в роботах Adekunle A., Lundy M., Tu S. H.-K. та ін. Також тематики КІС торкалися деякі науковці, що безпосередньо приймають участь в одній з спільнот знань та інновацій – наприклад, Penić A., Kokot D., Pranjić A. та ін.

Метою роботи є розкриття сутності інноваційних платформ через окреслення їх природи, основної мети, типової діяльності та інших ключових характеристик з подальшим дослідження сутності та ролі

КІС як прикладу інноваційної платформи в інноваційному та цифровому розвитку ЄС. Виявлення аспектів, які роблять КІС ефективним засобом інноваційного та цифрового зростання, до якого активно звертаються у ЄС, повинно заповнити прогалину в дослідженні КІС у вітчизняних наукових працях.

Перед початком розгляду інноваційних платформ слід констатувати, що світ швидко змінюється, і ті, хто прагне зайняти гідне місце у ньому, мають бути налаштовані змінюватися разом із ним. Однією з глобальних характеристик сучасності є прийняття інноваційного розвитку як домінуючого способу оновлення та прогресу. Разом з тим інноваційність має бути обов'язковою рисою не лише задля того, щоб досягати нових висот, а й задля того, щоб втриматися на існуючому рівні. Справедливо стверджувати, що ті, хто наразі стоять на місці, насправді рухаються назад, оскільки інноваційно-активні суб'єкти вже займають вільні ніші, нарощують конкурентоспроможність та збільшують існуючий розрив. Безсумнівно, що наздоганяти лідерів стає складніше з кожним днем відставання, у зв'язку з чим це потрібно робити це якомога раніше та ефективніше.

Можна стверджувати, що за своєю універсальною природою інновації охоплюють увесь соціальний простір. Вони проявляються у кожній функціональній підсистемі суспільства: економічний, політичний, соціальний, духовний та культурний. Інновація як соціально-філософська категорія відображає динаміку сучасного життя у всьому різноманітті відносин, проникає в усі аспекти суспільства, допомагає розкрити логіку його розвитку та спряє висвітленню та синтезу філософсько-методологічних аспектів. Окрім того, це невід'ємна частина розуміння життя та досвіду людини, яка таким чином набуває онтологічного значення. Саме тому «інноваційність» охоплює весь спектр державного буття та визначає якість життя суспільства.

Безпрецедентність та складність існуючих викликів потребує зміцнення міжнародної співпраці у науково-технічній та інноваційній сфері для кращого розуміння можливостей використання переваг

нової реальності та пошуку нових способів вирішення проблем, які виникли перед людством. В цьому аспекті інтеграція України в Європейський дослідницький простір має розглядатися як потужне джерело стабілізації та ефективного розвитку національної економіки, зростання її наукового та інноваційного потенціалу. Використання максимуму від можливостей співробітництва, які відкриває євроінтеграційний шлях, є необхідною умовою для ефективного розвитку вітчизняної науки й економіки та підвищення загальної інноваційної конкурентоспроможності держави.

На сьогоднішній день ЄС є утворенням, що має потужний науково-дослідний потенціал та має змогу боротися за місце в авангарді інноваційного та цифрового розвитку. Ретроспективний погляд дозволяє побачити, що поштовхом до такого розвитку ЄС було відставання Західної Європи від двох технологічних центрів – США і Японії, що могло призвести до втрати ключових позицій у світовій економіці й загостренню проблем науково-технічного розвитку. За таких умов необхідність координації національних науково-дослідних політик та технологічних зав'язків постала особливо гостро. Як наслідок, наразі ми можемо бачити той прогрес, який принесло формування інтегрованого наукового простору.

Дослідження форм науково-дослідної та технологічної взаємодії держав-членів ЄС представляє великий інтерес для розуміння того, як ефективність інноваційного розвитку та подолання розриву залежить від тих чи інших форм міжнародної співпраці. Дана робота зосередиться на такій формі співпраці як інноваційні платформи.

Сутність інноваційних платформ

За загальним визначенням інноваційні платформи – це утворення, що дозволяють об'єднати різні зацікавлені сторони для розв'язання спільних проблем або досягнення спільних цілей. Такі платформи об'єднують групи осіб (зокрема юридичних) з різним досвідом та інтересами, що забезпечує комплексне діагностування проблемних аспектів, пошук можливостей та визначення оптимальних шляхів для

досягнення цілей. Таким чином, інноваційні платформи можна використовувати для напрацювання стратегій, які здатні підвищити продуктивність, раціоналізувати управління ресурсами, покращувати ланцюжки створення вартості, адаптуватися до кризових явищ (такі як епідемії, зміни клімату та ін.) тощо.

Інноваційні платформи виконують ряд важливих функцій. По-перше, вони сприяють розумінню та діалогу між зацікавленими сторонами та забезпечують їм простір для створення взаємної довіри та спільного бачення. По-друге, дають змогу партнерам визначити вузькі місця, які перешкоджають інноваціям, і розробити рішення, які виходять за межі того, що можуть досягти окремі особи. По-третє, інноваційні платформи створюють можливості для проведення досліджень, які керуються попитом; можливості активного поширення результатів досліджень; здатність виявляти критичні питання для дослідження. По-четверте, покращуючи ідеї, комунікацію, навчання та зв'язки з новими людьми, інноваційні платформи допомагають членам прояснити свої ролі, адаптуватися до непередбачених змін і самоорганізуватися. Окрім того, окремі види інноваційних платформ виконують додаткові функції: платформи соціальних інновацій пропонують нові ідеї, які задовольняють соціальні потреби, створюють соціальні стосунки та створюють нові види співпраці; рекламні платформи створюють мотивацію та відчуття причетності до рішень, які вони розробляють; платформи краудсорсингу пропонують ефективний спосіб збирання й висвітлення ідей та рішення від широкого кола осіб (співробітників, клієнтів і партнерів та ін.) тощо .

Зазвичай діяльність будь-яких інноваційних платформ можна окреслити за допомогою типових кроків:

- 1) Ініціювання. Теоретично започаткувати інноваційну платформу має право будь-яка зацікавлена сторона. Втім частіше за все ініціаторами виступають науково-дослідні установи чи урядові та неурядові організації. Цей крок відзначається організаторськими діями: окресленням сфери діяльності інноваційної платформи, ви-

значенням зацікавлених суб'єктів, скликанням перших засідань тощо.

2) Визначення фокусу. Учасники платформи обговорюють сферу уваги, визначають вузькі місця, актуальні проблеми та можливості. Цей етап відзначається широкою аналітичною роботою, що передбачає ґрунтовний аналіз інформації та активну дискусію, в межах якої фокус платформи може бути конкретизовано чи навіть дещо зміщено.

3) Визначення варіантів. Учасники платформи вирішують, що саме прагнуть досягти та як можна скористатися можливостями, що були виявлені в ході аналітичної роботи та дискусій.

4) Тестування та вдосконалення рішення. Задля того, щоб переконатися в практичній застосовності рішень, вони мають бути перевірені та адаптовані до існуючих реалій. В межах цього кроку платформа може координувати необхідні дослідження, експерименти та інші заходи.

5) Розкриття потенціалу. Успішна інноваційна платформа має сприяти розвитку потенціалу різних учасників. Обмін досвідом, знаннями та практичними навичками є тим, що робить співпрацю в інноваційних платформах особливо продуктивною. Гарна платформа має визначати, які навички учасників слід покращити, а на яких зробити особливий наголос для розвитку необхідною потужності.

6) Впровадження та розширення. Якщо вироблена інновація є успішною, інноваційна платформа має акумулювати групи учасників, щоб забезпечити її широке впровадження. Даний крок може передбачати документування, оприлюднення, організацію навчальних візитів, маркетингові стратегії, дії з комерціалізації тощо.

7) Аналіз та навчання. Дослідження сильних та слабких моментів проведеної роботи є необхідною умовою для розвитку інноваційної платформи. Об'єктивний аналіз пройденого шляху може допомогти уникнути типових проблем та посилити позитивні практики у майбутньому.

Сутність спільнот знань та інновацій

В Європейському Союзі інноваційні платформи знайшли визнання передусім завдяки Європейському інституту інновацій і технологій (European Institution of Innovation & Technology або EIT), в рамках якого було утворено ряд Спільнот знань та інновацій (Knowledge and Innovation Communities або KIC), що де-факто є інноваційними платформами. Втім, перш ніж перейти до самих Спільнот знань та інновацій, доцільно окреслити природу EIT, в рамках якого ці платформи здійснюють свою діяльність.

EIT було створено у 2008 році з метою сприяння сталому економічному зростанню та конкурентоспроможності шляхом зміцнення інноваційного потенціалу Союзу та держав-членів. Інститут започаткував інтеграцію вищої освіти, досліджень та інновацій («трикутника знань») разом із сильним наголосом на підприємницькому таланті, створенні бізнесу та інноваційних навичках. З моменту заснування EIT поступово утверджувався як унікальний інструмент вирішення суспільних проблем через інтеграцію трикутника знань.

В розумінні Стратегічного інноваційного порядку денного EIT на 2021-2027 рр (Strategic Innovation Agenda або SIA), трикутник знань включає у себе три складові:

1) Освіта. Освітня діяльність має бути спрямована на підготовку наступного покоління талантів та керується програмами (зокрема на магістерському та докторському рівнях), що нагороджені знаком якості EIT та відповідають особливим критеріям. Критерії, що висуваються EIT до освітніх програм, пов'язані, зокрема, з підприємницькими складовими освіти, інноваційністю навчальних програм, застосуванням заходів «навчання на практиці». Програми, схвалені EIT, мають пропонувати достатні умови для розвитку успішних підприємницьких та кваліфікованих інноваторів. У зв'язку з цим такі програми мають підкреслювати важливість заходів, спрямованих на розвиток цифрових навичок, перекваліфікацію та підвищення кваліфікації людських ресурсів у перспективі навчання впродовж життя.

2) Наука. Перш за все, ЕІТ зацікавлений в діяльності, що підтримує дослідження та інновації з метою розробки інноваційних та стійких продуктів, процесів, технологій, послуг і нетехнологічних рішень, спрямованих на конкретні бізнес-можливості або важливі соціальні цілі.

3) Бізнес. ЕІТ організовує та заохочує діяльність зі створення та підтримки бізнесу, наприклад, схеми прискорення, щоб допомогти підприємцям втілити свої ідеї в успішні підприємства та прискорити процес зростання та розвитку.

Варто відзначити, що відмінною рисою КІС порівняно з іншими інноваційними інструментами є орієнтація на глобальні та суспільні виклики. Підхід ЕІТ, що передбачає інтеграцію трикутника знань та залучення вищої освіти в інноваційний ланцюжок створення вартості, допомагає створити стійкість і підвищити сталість, а також сприяє створенню поступових та руйнівних інновацій. Названі методи покликані ефективно усувати недоліки ринку, допомогти трансформувати економічні галузі та підтримати створення інноваційних стартапів, відокремлених компаній та малих і середніх підприємств (МСП). В цьому аспекті важливою є політика ЕІТ, що дає змогу розробляти довгострокові бізнес-стратегії для вирішення глобальних викликів і допомагає створити базові умови, необхідні для розвитку добре функціонуючої інноваційної екосистеми та процвітання інновацій.

Таким чином, основною метою ЕІТ є сприяння посиленню інноваційних можливостей Союзу та держав-членів задля вирішення основних проблем, з якими стикаються суспільство, тим самим сприяючи сталому економічному розвитку та конкурентоспроможності Союзу. Виконуючи дану мету, ЕІТ повинен вирішувати стратегічні довгострокові проблеми інноваційної діяльності, зокрема шляхом активізації регулярного діалогу з громадянським суспільством, науково-дослідними організаціями, інноваційними центрами, малими та середніми підприємствами, закладами вищої освіти (ЗВО) та представниками промисловості.

ЕІТ відіграє важливу роль в загальноєвропейських та міжнародних програмах. По-перше, Інститут є невід'ємною частиною програми Horizon Europe в межах Стовпа III «Інноваційна Європа». По-друге, помітна участь ЕІТ проявляється в межах Стовпу I «Передова наука» й Стовпу II «Глобальні виклики та європейська промислова конкурентоспроможність» Horizon Europe. По-третє, Інститут робить значний внесок у вирішення глобальних і суспільних проблем, включаючи встановлені цілі та зобов'язання до кліматичних цілей і Цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй. Нарешті, SIA 2021-2027 (Strategic Innovation Agenda) базується на уроках, отриманих за попередні роки роботи ЕІТ та результатах широкого консультативного процесу з ключовими зацікавленими сторонами.

Аналіз директив, що стосуються діяльності ЕІТ, дозволяє побачити особливий акцент на посиленні мережевих зв'язків, інтеграції та співпраці, а також сприяттні синергії між різними інноваційними спільнотами по всій Європі. Саме налагодження горизонтальних зв'язків можна вважати одним з ключових факторів ефективності у діяльності даної установи.

Загалом горизонтальні зв'язки, які утворюються завдяки діяльності ЕІТ можна розподілити на декілька рівнів:

- 1) зв'язки між державами;
- 2) зв'язки між трикутником знань (освіти, досліджень та інновацій);
- 3) зв'язки між різними галузями економіки та різними сферами науки та освіти;
- 4) зв'язки між конкретними суб'єктами (наприклад, між підприємством та науковою установою);
- 5) зв'язки між окремими особами (наприклад, між теоретиком-науковцем та практиком-інноватором).

Виконуючи свої завдання, ЕІТ працює в основному через Спільноти знань та інновацій (KIC). Спільноти знань та інновацій представляють собою динамічні та креативні партнерства, які викорис-

товують європейські інновації та підприємництво для пошуку рішень для основних суспільних проблем у сферах з високим інноваційним потенціалом. Їх діяльність при цьому охоплює весь інноваційний ланцюг та включає як інформаційно-наукове забезпечення (зокрема навчальні та освітні програми чи дослідження до ринку), так й практичну діяльність та комерціалізацію, пов'язану з діяльністю бізнес-інкубаторів та акселераторів тощо). Роль ЕІТ полягає в тому, щоб керувати процесом інноваційного розвитку ЄС і встановлювати стратегії, в той час як інноваційні спільноти повинні застосовувати їх на практиці та забезпечувати результати.

Згідно дефініції, що пропонується Регламентом (ЄС) 2021/819, «спільнота знань та інновацій» означає широкомасштабне інституціолізоване європейське партнерство, як зазначено в Регламенті (ЄС) 2021/695, закладів вищої освіти, дослідницьких організацій, компаній та інших зацікавлених сторін в інноваційному процесі у формі стратегічної мережі, незалежно від її юридичної форми, заснованої на спільному середньостроковому та довгостроковому плануванні інновацій для вирішення завдань ЕІТ та сприяння досягненню цілей, встановлених Регламентом (ЄС) 2021/695.

Оскільки наведена вище дефініція має відсільні норми, має сенс звернутися до Регламенту (ЄС) 2021/695 щодо створення Horizon Europe та окреслити визначення «європейських партнерств» та «цілей, встановлених регламентом».

Так, «європейське партнерство» означає ініціативу, підготовлену з раннім залученням держав-членів та асоційованих країн, де Союз разом із приватними та/або державними партнерами (такими як промисловість; університети; дослідницькі організації; органи з місією громадського обслуговування на місцевому, регіональному, національному або міжнародному рівні; організації громадянського суспільства, включаючи фонди та неурядові організації) зобов'язуються спільно підтримувати розробку та реалізацію програми науково-дослідної діяльності, включно з ринковими, регуляторними або політичними діями. В рамках цього визначення слід

прояснити, що «раннє залучення» означає можливість запрошених сторін брати участь в розробці проекту на ранній стадії та активно вносити корективи до проекту на фазі його створення.

Щодо цілей, встановлених Регламентом (ЄС) 2021/695, то загальна мета окреслена як забезпечення наукового, технологічного, економічного та соціального впливу від інвестицій ЄС в дослідження та інновації задля зміцнення наукової та технологічної основи ЄС та сприяння конкурентоспроможності ЄС в усіх державах-членах (зокрема в промисловості, щоб досягти стратегічних пріоритетів ЄС та сприяти реалізації цілей і політики ЄС, долати глобальні виклики, включаючи Цілі сталого розвитку, дотримуючись принципів Порядку денного на період до 2030 року та Паризької угоди, а також зміцнювати Європейський дослідницький простір). Таким чином, Регламент має максимізувати додану цінність Союзу, зосереджуючись на цілях і діяльності, які не можуть бути ефективно реалізовані державами-членами поодиночі.

Важливим аспектом діяльності як ЄІТ загалом, так й самих КІС, є встановлення та сприяння належній синергії й взаємодоповнюваності з іншими відповідними утворенням, національними та регіональними ініціативами, інструментами та програмами тощо. Міцна синергія, між іншим, розглядається й як засіб раціоналізації інвестування за умов обмежених ресурсів. Серед конкретних прикладів подібної синергічної взаємодії можна згадати: взаємодію КІС з обміном студентів по програмі Erasmus+; утворення альянсів для інновацій закладами вищої освіти та бізнесом; підтримка цифровізації промисловості завдяки співпраці КІС з Європейськими центрами цифрових інновацій; раціоналізація спільного використання існуючої інфраструктури, такої як ресурси даних і бібліотеки алгоритмів штучного інтелекту, центри компетентності високопродуктивних обчислень у державах-членах; наповнення порталу InvestEU представниками КІС, щоб наблизити інвесторів і фінансових посередників до підприємств, які підтримує КІС, у тісній співпраці зі службами Комісії та в синергії з ЕІС; та інше.

Початково створення КІС ініціюється ЕІТ, який оголошує відкриті та прозорі конкурси пропозицій щодо створення нових спільнот знань та інновацій у пріоритетних галузях, вибраних серед тематичних сфер стратегічного значення та на основі критеріїв оцінки. Серед критеріїв варто виокремити їх актуальність для ЄС, політичні пріоритети щодо вирішення глобальних і суспільних проблем, а також потенціал КІС та потенційну додаткову вартість. На додаток до цього запуск нових КІС має враховувати стратегічне планування Horizon Europe та бюджет, виділений для ЕІТ на період з 1 січня 2021 року до 31 грудня 2027 року.

Мінімальною умовою для створення КІС є участь принаймні трьох незалежних організацій-партнерів, які складаються з принаймні одного вищого навчального закладу, однієї дослідницької організації та однієї приватної компанії та які засновані принаймні в трьох різних державах-членах. Дотримання даного правила забезпечує різноплановість учасників та підходів, створюючи справжній «трикутник знань». На додаток до названої умови, щонайменше дві третини партнерських організацій, які утворюють КІС, повинні бути засновані в державах-членах. Що, водночас, означає дозвіл на потенційну участь у КІС іноземних організацій, зокрема й українських.

Відносини між ЕІТ та КІС ґрунтуються на угодах про партнерство та грантових угодах, які встановлюють права та обов'язки КІС, а також фінансовий внесок ЕІТ до КІС на основі результатів їх діяльності. Для того, щоб обмежити адміністративне навантаження та забезпечити більш довгострокове планування ресурсів і заходів, ЕІТ має укласти багаторічні грантові угоди з КІС терміном до трьох років або, якщо це вважається більш доречним, річні грантові угоди.

В подальшому сторони мають право укласти «меморандум про співпрацю». Даний акт означає договір між ЕІТ та КІС, спрямований на те, щоб КІС залишався активним членом спільноти ЕІТ навіть після закінчення терміну дії угоди про партнерство. Завдяки цьому спільноти знань та інновацій продовжують користуватися перевагами, що надаються ЕІТ, зокрема особливими умови доступу до кон-

курсів для деяких видів діяльності та транснаціональної діяльності з високою доданою вартістю.

Загалом наразі існує дев'ять інноваційних спільнот, кожна з яких зосереджена на різних суспільних викликах:

- EIT Climate-KIC: робота над прискоренням переходу до економіки з нульовим викидом вуглецю
- EIT Digital: стимулювання цифрової трансформації Європи
- EIT Food: Провідна глобальна революція в харчових інноваціях і виробництві
- EIT Health: надання громадянам ЄС більших можливостей насолоджуватися здоровим життям
- EIT InnoEnergy: Досягнення сталого енергетичного майбутнього для Європи
- EIT Manufacturing: Зміцнення та підвищення конкурентоспроможності промисловості Європи
- EIT Raw Materials: перетворення сировини на головну силу Європи
- EIT Urban Mobility: розумний, зелений та інтегрований транспорт
- EIT Culture & Creativity: Трансформація європейських культурних і творчих секторів і індустрій.

Стратегією SIA було заплановано відкриття двох додаткових KIC. Один з них – Culture & Creativity, вже запущено. Інший, тобто вже десятий KIC, має стосуватися сфери водних, судноплавних і морських секторів та екосистем (Water, Marine and Maritime Sectors and Ecosystems або WMM). Його запуск планується здійснити у 2026 році, а конкурс пропозицій буде опубліковано в 2025 році. До 2024 року Комісія за допомогою незалежних зовнішніх експертів має провести попередній аналіз, щоб надати експертний висновок з питання актуальності сфери WMM.

Вказується, що створення інших нових KIC може бути розглянуте в разі отримання додаткових бюджетні асигнувань, окрім бюджетних асигнувань EIT, і вони повинні враховувати внесок Керівної ради,

стратегічне планування Horizon Europe та критерії, встановлені для відбору Європейських партнерств, зокрема відкритість, прозорість, внесок у додану вартість ЄС, внесок у досягнення Цілей сталого розвитку, узгодженість та синергія.

Кожна Спільнота знань та інновацій створюється як окрема юридична особа, що співпрацює з ЕІТ на договірних засадах, хоча й має обов'язки з підзвітності та дотриманні встановлених планів. В іншому ЕІТ надає Спільнотам знань та інновацій великий ступінь автономії для визначення свого правового статусу, внутрішньої організації та методів роботи. Загалом спільноти знань та інновацій були задумані таким чином, щоб вони могли ефективно та гнучко реагувати на нові виклики та мінливе середовище. Автономний підхід дозволяє реалізовувати поставлену мету більш ефективно та оперативно.

У зв'язку з такою автономією складно виокремити перелік конкретних функцій чи активностей, що здійснюються КІС, або вказати, як саме освіта, наука та бізнес співпрацюють. Окрім найбільш типових завдань, які виконує будь-яка КІС (як налагодження зав'язків у трикутнику знань), кожна КІС має специфічний набір власних завдань. В якості прикладу можна розглянути одну з останніх утворених спільнот ЕІТ Urban Mobility, яка була започаткована ЕІТ у 2019 році. Так, на додаток до підвищення конкурентоспроможності європейських компаній, у тому числі шляхом системного прискорення трансферу інновацій та інноваційних рішень на ринок, ЕІТ Urban Mobility визначила сім інших основних завдань: зменшення заторів на транспортних мережах у містах, сприяння міждисциплінарності, транспортування людей і товарів (включно з відходами) екологічно ефективним і безпечним способом, нові використання даних, створення основи для змін у законодавстві та людській поведінці, стійке зростання міст та управління містами .

У 2021 році до складу ЕІТ Urban Mobility входило понад вісімдесят п'ять різноманітних міських та державних установ, наукових та освітніх закладів, промислових партнерів, які займаються мобільністю.

Окремо в структурі КІС варто виокремити Центри спільного розміщення (тобто Co-location centres або CLC) та Центри регіональної інноваційної схеми (Regional Innovation Scheme або RIS), що проводять інноваційну діяльність на локальному рівні, та про які детальніше буде йти мова далі. Так, EIT Urban Mobility сформувала п'ять CLC : «North», «Central», «West», «East» та «South», кожен з яких об'єднує від двох до п'яти держав (при цьому учасниками CLC можуть бути й не-члени ЄС – наприклад, до CLC «East» входять Чехія, ФРН, Угорщина та Ізраїль). Щодо центрів RIS, то вони за своєї природою охоплюють менші регіони та виконують більш вузькі завдання. Наприклад, RIS «Словенія» ставить за мету підвищення видимості EIT Urban Mobility у Словенії; інформування широкої громадськості про діяльність та майбутні конкурси пропозицій; активну підтримку стартапів, студентів та дослідників у розвитку їхніх інноваційних ідей; покращення умов для створення бізнесу на місцевому рівні та в цілому, тощо.

Загалом основна роль CLC та центрів RIS полягає у покращенні інноваційної спроможності регіональних і місцевих екосистемах у всьому Союзі за допомогою розбудови потенціалу та тіснішої взаємодії між місцевими учасниками інновацій, такими як кластери, мережі, органи державної влади, ЗВО, дослідницькі організації, постачальники професійної освіти та навчання та МСП.

Кожна КІС на сьогоднішній день була організована навколо п'яти-десяти центрів спільного розміщення. У свою чергу, CLC означає створений у відкритий і прозорий спосіб фізичний центр, який сприяє зв'язкам і активній співпраці між учасниками трикутника знань і діє як координаційний центр для обміну знаннями, через який партнери КІС мають доступ до обладнання та знань, необхідних для досягнення спільних цілей.

CLC мають діяти як географічні центри, що також забезпечують фізичний простір для локальної взаємодії в інноваційній екосистемі та практичну інтеграцію у трикутник знань. Такі центри організовані й структуровані відповідно до їхнього національного та регіональ-

ного інноваційного контексту та будуються на загальноєвропейській мережі існуючих лабораторій, офісів або кампусів партнерів КІС. За своїм територіальним охопленням вони розповсюджуються на декілька держав.

У свою чергу, «партнер КІС», згаданий вище (або також «партнерська організація») означає юридичну особу, яка є членом КІС і може включати, зокрема, заклади вищої освіти, заклади професійної освіти та навчання, дослідницькі організації, державні установи, державні або приватні компанії, фінансові установи, регіональні та місцеві органи влади, фонди та неприбуткові організації.

Як було зазначено вище, окрім Центрів спільного розміщення, що дозволяють забезпечити «локальний підхід» задля зміцнення місцевих інноваційних екосистем та налагодження тіснішої взаємодії, схожу мету виконують також центри RIS, що мають менше територіальне охоплення. Центр RIS представляє собою фізичний центр, що утворюється КІС та виступає частиною його структури в державі-члені або в асоційованій країні, на яку спрямована RIS (тобто має територіальне охоплення на рівні держави або частини держави). Таке утворення слугує центром для місцевої інноваційної діяльності та повинно залучати учасників трикутника місцевих знань до діяльності КІС, розвивати синергію на місцевому рівні, визначати можливості фінансування та співпраці з місцевими акторами та сприяння їх активній інтеграції в інноваційні екосистеми.

Стратегія SIA 2021-2027 визначила посилення регіонального впливу КІС як один з стратегічних напрямків розвитку. Відтепер «локальний» інноваційний підхід має бути інтегрований у багаторічну стратегію та бізнес-план КІС і спиратися на центри CLC та RIS. В цьому аспекті ЕІТ виступає контролюючим органом та бере на себе повноваження слідкувати за тим, як працюють центри CLC й RIS та як вони інтегруються в місцеві інноваційні екосистеми.

При цьому, якщо раніше RIS, впроваджувалися до КІС на добровільній основі, то з 2021 року діяльність RIS стала обов'язковою та невід'ємною частиною багаторічних стратегій КІС. Відтепер КІС

зобов'язані посилювати інтеграцію місцевих суб'єктів шляхом створення центрів RIS. Такі центри утворюються після ретельного аналізу потреб та проведення відкритого конкурсу, після чого вони мають стати частиною структури КІС. Після їх створення діяльність CLC та центрів RIS, а також їх інтеграція в місцеві інноваційні екосистеми, підлягає безперервному моніторингу з боку ЕІТ.

Окрім контрольних функцій, ЕІТ бере на себе зобов'язанням надавати керівництво та підтримку КІС у підготовці та реалізації багаторічних стратегій RIS. При цьому, насамперед, діяльність RIS має підтримувати інноваційний потенціал країн (та регіонів у цих країнах), які мають скромні та помірні показники інновацій згідно з European Innovation Scoreboard, а також у найбільш віддалених регіонах. Відповідно до стратегії розширення КІС, згодом успішні центри RIS можуть стати базисом для створення CLC у цільовому регіоні.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що ЕІТ задля посилення інноваційних можливостей ЄС та з метою сприяння вирішенню нових глобальних викликів, координує та контролює діяльність автономних КІС, які, у свою чергу, досягають встановлених у багаторічних стратегіях цілей через утворення CLC (регіональних центрів міждержавного рівня), центрів RIS (місцевих центрів державного рівня) та залучення партнерських організацій й інших акторів, зацікавлених в участі у трикутнику знань.

Для реалізації поставлених цілей КІС може залучати фінансування з широкого переліку джерел:

- 1) внески партнерських організацій (що має бути значним джерелом фінансування);
- 2) добровільні внески від держав-членів, асоційованих країн або інших третіх країн або державних органів у цих державах-членах або країнах;
- 3) внески міжнародних органів або установ;
- 4) доходи, отримані від власних активів, діяльності КІС та роялті від прав інтелектуальної власності;
- 5) дотації капіталу;

6) заповіді, пожертви та внески від осіб, установ, фондів або будь-яких інших органів, створених відповідно до національного законодавства;

7) фінансовий внесок від КІС;

8) фінансові інструменти, у тому числі ті, що фінансуються із загального бюджету Союзу.

Зазвичай на початкових етапах одним з основних джерел фінансування виступають дотації з боку ЕІТ. Приймаючи рішення про виділення коштів, Рада керуючих ЕІТ бере до уваги прогрес у досягненні цілей, зазначених у багаторічних стратегіях, серед іншого кількість залучених партнерів та утворених CLC. Заради підвищення об'єктивності нагляду, члени Ради керуючих призначаються Комісією, що зобов'язана забезпечити збалансоване представництво тих, хто має досвід у сферах вищої освіти, досліджень, інновацій чи бізнесу, а також гендерний баланс і географічне охоплення. Врешті-решт, даний орган повинен керувати та контролювати діяльність ЕІТ, а також відповідати за відбір, призначення, фінансування, моніторинг та оцінку діяльності КІС відповідно до Регламенту (ЄС) 2021/695 та SIA.

Як було зазначено вище, фінансування КІС здійснюється на основі ефективності, включаючи результати їх діяльності та виконання багаторічних планів. Фінансування на основі ефективності можна вважати одним із принципових підходів у фінансовій підтримці КІС. Разом з тим аналіз європейських нормативно-правових актів дозволяє виявити ще декілька керівних принципів фінансування.

Одним із загальних принципів фінансування КІС можна вважати налагодження «фінансової стійкості». Даний підхід означає здатність КІС фінансувати свою діяльність трикутника знань незалежно від внесків ЕІТ. Таким чином, спільноти знань та інновацій підштовхуються до активнішої комерціалізації знань та залученні інвестицій з боку зацікавлених сторін, що повинно в повній мірі розкривати потенціал трикутника знань, складовою якого виступає й бізнес. З метою реалізації окресленого принципу ЕІТ має поступово зменшувати рівень фінансування для діяльності КІС, щоб мотивувати активніше

залучати приватні та державні інвестиції. Зменшення ставок фінансування ЕІТ для діяльності з доданою вартістю КІС має застосовуватися на всіх етапах усього життєвого циклу КІС (запуск, нарощування, зрілість та вихід з гранту ЕІТ). Очікується, що промисловість, фінансовий сектор та сектори послуг мають приносити значний внесок у бюджет. При цьому КІС повинні прагнути максимізувати частку внесків із приватних джерел і доходів, отриманих від їхньої діяльності, а також шукати та досягати фінансової стійкості не пізніше ніж до закінчення 15 років фінансової підтримки ЕІТ.

Таким чином, КІС повинні ширше використовувати конкурентні механізми фінансування та підвищувати відкритість конкурсів, зокрема для проєктів, відкритих для третіх сторін. Усі ці заходи повинні також збільшити кількість організацій-учасників, залучених до діяльності КІС. Згодом КІС повинні звітувати про залучення нових партнерів до їхньої регулярної звітності як одного з елементів їх фінансування на основі ефективності. Таким чином, ми можемо говорити про принцип підзвітності.

Загалом ЕІТ гарантує, що діяльність, якою керують КІС, підлягає постійному й систематичному моніторингу та періодичній незалежній оцінці відповідно до прозорих фінансових правил, щоб забезпечити як найвищу якість результатів, наукову досконалість, так і ефективне використання ресурсів. У свою чергу Комісія за допомогою незалежних зовнішніх експертів та з урахуванням поглядів зацікавлених сторін своєчасно проводить проміжну та остаточну оцінку КІС та ЕІТ в цілому. Зазначені оцінки мають бути оприлюднені та доступні зацікавленим сторонам, а їх результати повинні використовуватися в оцінках Horizon Europe. Отже, процес фінансування повинен дотримуватися принципів прозорості та об'єктивності.

Критерії та процедури для фінансування, моніторингу й оцінки діяльності КІС мають бути опубліковані ЕІТ до початку процедури відбору для нових КІС. Одночасно ЕІТ негайно інформує MSRG (Групу представників держав-членів) та Європейський парламент про ці критерії та процедури. Отже, ми маємо змогу говорити про принцип

визначеності та передбачуваності, оскільки зацікавлені сторони мають змогу завчасно ознайомитися з вимогами, що є відомими до початку відбору.

Таким чином, серед принципів фінансування спільнот знань та інновацій варто перерахувати: 1) фінансування на основі ефективності, 2) фінансової стійкості, 3) підзвітності, 4) прозорості, 5) об'єктивності, 6) визначеності та передбачуваності.

Вплив спільнот знань та інновацій на цифровий розвиток

Тема цифровізації знаходить своє місце у діяльності багатьох КІС. Більш того, Програма Цифрова Європа прямо вказує, що Європейські центри цифрових інновацій повинні розвивати відповідну синергію з Європейським інститутом інновацій та технологій (ЕІТ), зокрема його спільнотами знань та інновацій. У свою чергу Стратегічний інноваційний порядок денний ЕІТ на 2021-2027 роки передбачає необхідність дослідження шляхів використання спільнотами знань та інновацій інфраструктури та можливостей, розроблених у рамках Програми Цифрова Європа (таких як ресурси даних і бібліотеки алгоритмів штучного інтелекту та центри компетентності високоефективних обчислень у державах-членах) в освіті та навчанні, а також для тестування та демонстраційних цілей в інноваційних проектах. Також SIA наголошує й на очікуваному впливі КІС на суспільство завдяки розвитку цифрової сфери (що, серед іншого, передбачається розділом SIA щодо Звітності та моніторингу).

Окрім того, стаття сьома Регламенту ЄС 2021/819 про ЕІТ вказує, що КІС зобов'язуються проводити інноваційні дослідження, експерименти та створювати прототипи і демонстрації в сферах, що представляють ключовий економічний, екологічний і суспільний інтерес (зокрема й цифрову). І, спираючись на результати, отримані на рівні ЄС чи національних досліджень, спрямовувати сили на посилення конкурентоспроможності ЄС на міжнародному рівні та на пошук рішень для розв'язання основних проблем, з якими стикається європейське суспільство, включаючи ті, що стосуються цифрового ринку.

Найбільш помітним напрямку цифрового розвитку є спільнота EIT Digital, яку можна вважати профільною у темі цифрових технологій та цифровізації. Втім поряд з нею варто виокремити й такі спільноти як EIT Manufacturing, EIT Food, EIT Climate, EIT InnoEnergy, EIT Urban Mobility та інші. Проникаючи в усі сфери життя, цифровізація перестає бути окремим абстрагованим напрямком та стає передумовою ефективної діяльності в різноманітних напрямках та галузях. Саме тому на сьогоднішній день дана тема є відображеною як в діяльності широкого переліку окремих КІС, так й в проектах з кооперації КІС.

Враховуючи, що цифровізація є одним з ключових пріоритетів Європейського Союзу та його держав-членів, EIT та КІС прагнуть всебічно сприяти її розвитку. Слушно зазначається, що цифровізація є не лише серцем EIT Digital, але й основним інструментом інновацій у всіх сферах, де діють інноваційні спільноти EIT, зокрема цифрове здоров'я, зелені цифрові технології, застосування цифрових технологій у промисловості та міській інфраструктурі, цифровізація технологій для сприяння креативному сектору тощо.

Один з останніх утворених КІС Culture & Creativity, що спрямовує свою діяльність на креативні галузі ЄС, також демонструє розуміння невідворотності цифрових змін. Зазначається, що культурні та креативні дослідження в європейських університетах здебільшого зосереджені на «творчій частині», і їхні випускники не завжди готові вийти на сучасний ринок праці через брак міжгалузевих навичок, зокрема підприємницьких та цифрових.

Визнається, що глобалізація, цифровізація та технологічні інновації мають сильний вплив на європейську промисловість. Ці події змінили спосіб, у який митці виробляють і поширюють свої роботи та стосуються своєї аудиторії, змінивши традиційні бізнес-моделі креативні галузі, а також докорінно змінили очікування та поведінку споживачів. Крім того, зростання влади неєвропейських компаній з виробництва контенту має величезний вплив на традиційний ланцюжок створення вартості.

Наголошується, що роль Європи як глобального актора включає необхідність посиленого поширення європейського культурного контенту. Європа повинна залишатися конкурентоспроможною в глобальній цифровій гонці для створення нових технологій (таких як штучний інтелект, Інтернет речей і блокчейн), для яких креативні галузі є важливими генераторами контенту, продуктів і послуг. Більше того, у глобальному масштабі креативні галузі (наприклад, дизайн та архітектура) активно сприяють сталому розвитку та сприяють екологічним інноваціям, тоді як культурний вміст (література, кіно та мистецтво) може, окрім своєї внутрішньої цінності, підвищити екологічну обізнаність, інформувати про наявні проблеми та взаємодіяти з громадською думкою.

Досягнення цифрового переходу є однією з цілей й для майбутньої КІС зі сфери WMM. В SIA, що передбачає утворення нової спільноти, вказується, що такий перехід має бути досягнуто завдяки сприянню інтегрованим та мультидисциплінарній співпраці між вищими навчальними закладами, дослідницькими організаціями, інноваційними підприємствами, громадськими організаціями та організаціями третього сектору в секторах блакитної економіки.

Одним з прикладів спільного проекту декількох КІС, є cross-KIC ініціатива, що покликана зробити рішення цифровізації більш доступними для малих і середніх підприємств у харчовому секторі. В рамках цієї ініціативи три спільноти знань та інновацій (EIT Food, EIT Digital та EIT Manufacturing) об'єднали зусилля з метою забезпечення розробки та впровадження тестових стендів з цифровізації виробництва. Ці тестові стенди слугуватимуть платформами для харчових компаній європейського харчового сектору, постачальників виробничого обладнання та постачальників рішень цифровізації, допомагаючи виявляти актуальні виклики, визначати варіанти використання цифрових технологій, розробляти інновацій та покращувати освітні та навчальні програми.

Тестові стенди є підходом, що довів свою успішність у сприянні прийняттю рішень. Середовища тестових стендів відображають

реальні виробничі майданчики, що моделюють конкретні процеси, використання обладнання або діяльність цілих виробничих ліній. Це дає компаніям змогу оглянути потенційні виклики оцифрування на моделі, роблячи процеси цифровізації наочними та доступними.

Розробка тестових стендів є особливо корисною для малих та середніх підприємств із невеликою інвестиційною спроможністю та економічною структурою. Багатьом із таких компаній важко зробити крок до цифровізації та Індустрії 4.0 через брак інфраструктури, ресурсів та досвіду. Тестові стенди здатні надати відповіді на питання, на які слід відповісти, перш ніж розпочинати трансформацію: які процеси необхідно оцифрувати, які дані збирати, які аналізи проводити та як підвищити кваліфікацію співробітників при трансформації компанії.

Ще однією кооперативною ініціативою, що стосується цифрових технологій, є утворення спільноти EIT Artificial Intelligence, яка спрямовує діяльність декількох КІС на дослідження штучного інтелекту, що вже став сферою стратегічного значення та ключовим рушієм економічного розвитку .

В рамках даного утворення EIT такі спільноти знань та інновацій як EIT Digital, EIT Health, EIT Manufacturing, EIT ClimateKIC, EIT Food, EIT InnoEnergy (з 2021) та EIT Urban Mobility (лише у 2020) об'єднали зусилля, щоб сприяти співпраці, освіті та практичному застосуванню штучного інтелекту європейськими підприємствами та суспільством.

EIT Artificial Intelligence ставить за мету реалізацію декількох стратегічних цілей: по-перше, підвищення технологічного та промислового потенціалу ЄС у сфері штучного інтелекту, впровадження його в державний і приватний сектори; по-друге, розширення можливості системи освіти, щоб попередити соціально-економічні зміни, які прийдуть із розвитком штучного інтелекту, і модернізувати системи навчання та управління талантами, які підтримують ринок праці та підвищують можливості працевлаштування слухачів; по-

третє, створення етичних та правових рамок для забезпечення належної політики та захисту всіх прав громадян.

Через спільноти знань та інновації ЕІТ Artificial Intelligence має змогу зміцнювати співпрацю між підприємствами (включаючи МСП), вищими навчальними закладами та науково-дослідницькими організаціями, формувати динамічні загальноєвропейські партнерства та створювати сприятливе середовище для творчого мислення та процвітання інновацій. Задля найбільш повної реалізації поставлених завдань КІС здійснюють діяльність, яка охоплює весь інноваційний ланцюг: створення навчальних та освітніх програми, розробка інноваційних проектів у бізнес-інкубаторах та акселераторах, дослідження ринку та виведення нових продуктів і послуг на ринок тощо.

Зі свого боку ЕІТ інвестує ресурси в ініціативу ЕІТ Artificial Intelligence та окремі КІС, що входять до її складу, що передбачає підтримку роботи в ряді основних областей:

- 1) Дані та алгоритми
 - Захист даних, конфіденційність і управління;
 - Найкращі у своєму класі платформи даних і алгоритми ШІ;
 - Обмін і взаємодія платформ даних;
 - Тестування та перевірка алгоритму;
- 2) Програми та бізнес
 - Розгортання ШІ в існуючих вертикалях або створення нових вертикалей, керованих ШІ;
 - Європейське лідерство у створенні бізнесу на основі ШІ;
 - Розробка бізнес-моделей на основі даних);
- 3) Політика та регулювання
 - Політика ЄС, національні та місцеві політики, що сприяють суверенітету даних і розробці штучного інтелекту, включно з польовим тестуванням або тестуванням користувачами;
 - Юридичні аспекти, наприклад, прозорість, відповідальність;
 - Етичні аспекти; Чинне положення про валідацію алгоритмів;
- 4) Навички та здібності

- Визначення навчальних програм, доступних у спільноті КІС;
- Для окремих осіб: підтримка у визначенні потреб у навчанні та прогалин у навичках;
- Для організацій: оцініть статус-кво щодо ШІ, визначте потенційні можливості).

Увага до цифровізації простежується й у діяльності такої спільноти знань та інновацій як EIT Climate . Експоненційне зростання цифрових технологій вже призводить до зміни парадигми в тому, як ми взаємодіємо один з одним та з навколишнім середовищем. EIT Climate висловлює оптимістичну позицію, за якої нові технології, що поєднують фізичну, цифрову та біологічну сфери, можуть запропонувати раніше немислимі цінності як для бізнесу, так і для суспільства. Очікується, що цифрові рішення, такі як штучний інтелект (AI), блокчейн та Інтернет речей (IoT), здатні змінити виробництво та споживання в ХІХ сторіччі, створюючи нову циклічну економіку, яка працює як для людей, так і для планети.

Однак, щоб відкрити величезні можливості, які надає циклічна економіка, вкрай важливим є моніторинг інформації про використання ресурсів протягом усього життєвого циклу продукту та ланцюжка створення вартості. Так само необхідною є детальна інформація про характеристики матеріалів. Цифровізація є ключем до отримання та використання зазначеної інформації. Цифрові рішення здатні надавати дані в реальному часі про місцезнаходження, стан і доступність товару; підвищити можливості відстеження матеріалів; полегшити доступ до продуктів і послуг; і зробити процеси більш зручними та ефективними. Роблячи це, цифровізація може покращити збереження цінності в кожному проекті, виробництві та споживчому рішенні. Таким чином, EIT Climate розглядає циклічну економіку та цифровізацію як дві сторони одного процесу, що здатен запропонувати нові парадигми для виробництва, споживання та життя.

Взаємозв'язок цифровізації та переходу до циклічної економіки підтверджується й вітчизняними науковцями. Наприклад, було від-

значено, що цифрові державні платформи, серед іншого, мають сприяти переходу від лінійної моделі виробництва. Окрім того, платформний характер дозволяє залучити велику кількість виробників і споживачів до взаємодії, налаштувати ефективну комунікацію між ними, забезпечити масштабування, надати доступ до необхідних інноваційних інструментів та контролювати якість роботи. Й, хоча діяльність державних цифрових платформ не слід плутати з діяльністю спільнот знань та інновацій (як інноваційних платформ, що забезпечують взаємодію трикутника знань), названі переваги платформного характеру є справедливими й для КІС.

Втім, незважаючи на проникнення цифровізації у всі сфери життя та діяльність багатьох спільнот, провідною КІС у сфері цифрових інновацій та цифрової трансформації Європи залигається EIT Digital. Діяльності названої спільноти знань та інновацій сприяє загальноєвропейська екосистема з понад 200 передових європейських корпорацій, малих і середніх підприємств, стартапів, університетів і науково-дослідних інститутів, де студенти, дослідники, інженери, розробники бізнесу та підприємці співпрацюють у відкритому інноваційному середовищі. Ця пан'європейська екосистема розташована в Амстердамі, Берліні, Бразі, Будапешті, Брюсселі, Ейндховені, Единбурзі, Гельсінкі, Лондоні, Мадриді, Мілані, Мюнхені, Ніцці, Парижі, Ренні, Стокгольмі, Тренто та Сан-Франциско та дозволяє акумулювати величезний потенціал для покращення якості життя через цифровізацію.

Як спільнота знань та інновацій, EIT Digital зосереджена на підприємстві та є лідером інтеграції освіти, досліджень та бізнесу, об'єднуючи студентів, дослідників, інженерів, розробників бізнесу та підприємців. Окрім налагодження співпраці у трикутнику знань, що є характерним для будь-якої КІС, EIT Digital також сприяє інноваційній та підприємницькій освіті через цифрову академію EIT, включаючи магістерську, докторську та професійну школи, а також онлайн-навчання. На додаток до цього EIT Digital інвестує в стратегічні сфери, щоб прискорити впровадження на ринок цифрових

технологій, заснованих на дослідженнях, зосереджених на викликах суспільства: цифрова індустрія, цифрові міста, цифровий добробут, цифрова інфраструктура та цифрові фінанси. Як наслідок, EIT Digital виступає активним постачальником цифрових інновацій на європейський ринок.

Допомогу, яку EIT Digital пропонує підприємцям, можна розподілити в залежності від їх бізнес-розвитку. Частина проектів направлена на команди та підприємства, які перебувають на стадії старту (start up). Інша частина спрямована на сформовані компанії, що вже демонструють зростання (scale up), однак мають амбіції щодо подальшого масштабування та виходу на міжнародний ринок .

В межах категорії «Start Up» EIT Digital пропонує допомогти знайти можливості для створення та запуску нового покоління цифрових підприємств, продуктів та послуг. З цією метою ним пропонується три інструменти: хакатон «DeepHack», Фабрика інновацій та Венчурна програма.

В рамках «Scale Up» EIT Digital надає підтримку для залучення венчурного фінансування, нових клієнтів та виходу на міжнародний рівень. Заради цього ним пропонується два інструменти: акселератор EIT Digital Accelerator та конкурс EIT Digital Challenge.

Для підприємців на ранній стадії (start up) EIT Digital пропонує стати учасником відкритого інноваційного заходу у форматі хакатону «DeepHack» , і долучиться до креативного пулу студентів Master School, підприємців і стартапів з екосистеми EIT Digital та інших спільнот знань та інновацій Climate-KIC, EIT Urban Mobility, EIT Food, EIT Health та EIT Raw Materials.

Даний хакатон ставить за мету своєї діяльності розв'язання складних проблем шляхом впровадження глибоких технологій (deep tech) та створення ефективної екосистеми для мобілізації експертів, талантів та підприємців (що спирається на екосистему KIC).

Подання заявки на участь є відкритою для усіх охочих, однак для участі у заході запрошуються лише 15-20 відібраних команд. Ці команди очікує проходження запланованої програми. Перед початком

хакатону триває загальна підготовка кампанії під час якої формулюються конкретні завдання (2-4 тижня). Потім проходить набір учасників, яким проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота (4-8 тижнів). Далі на учасників чекає три дні онлайн-хакатону. В перший день відбувається вступний вебінар з основними докладами та інформацією про завдання та практику, після чого команди зустрічаються для корегування власних проєктів з наставниками. На другий день кожна команда презентує власний прогрес та цілі, після чого проходить інтерактивний сеанс з наставниками. На третій день кожна команда презентує фінальне рішення по відеоконференції, до якої долучаються журі та наставники. Підсумки хакатону підбиваються сесію з оголошення переможців .

Учасники хакатону отримують переваг, більшу частину з яких можна охарактеризувати як інформаційно-консультаційні:

- 1) Можливість ознайомитися з альтернативами для своїх інновацій та бізнес-завдань й прийняти участь в їх обговоренні;
- 2) Можливість створити екосистему європейських партнерів навколо свого продукту чи рішення;
- 3) Забезпечення доступу до талантів, експертів і підприємців з Європи та всього світу;
- 4) Взяття участі в обговорення існуючих викликів та отримання навичок для вирішення реальних життєвих проблем;
- 5) Отримання інформаційного забезпечення та інформації про найсучасніші платформи цифрових продуктів;
- 6) Отримання допомоги з боку досвідчених наставників під час спеціальних занять.

Фабрика інновацій, що також орієнтована на молоді підприємства, інвестує в пан'європейські підприємницькі команди разом із партнерами EIT Digital. Основною метою їх діяльності є створення цифрових інновацій і нових підприємств у стратегічних напрямках, визначених Стратегічною програмою цифрових інновацій EIT на 2022-2024 роки (тобто цифрова промисловість, цифрові міста, цифрові фінанси, цифровий добробут та цифрові технології).

Пропозиції щодо створення або розширення підприємства на ранніх стадіях мають бути подані командою з 2-4 взаємодоповнюючих організацій, які входять в екосистему EIT Digital та походять принаймні з 2 різних європейських країн й готові інтенсивно співпрацювати над спільним планом.

Такі команди мають подавати заявку на участь разом з пропозицією, яка містить конкретне технологічне рішення для важливого бізнес-питання, узгодженого з 5 стратегічними напрямками. Визначення венчурної команди, потенційних клієнтів та джерел приватних інвестицій в венчур є додатковими складовими сильної пропозиції. Бонусом також вважаються пропозиції щодо сприяння фінансовій стійкості EIT Digital.

Якщо проект команди визнається важливим, EIT Digital розпочинає інвестиції у схвалений план та підтримує компанії у запуску та розвитку підприємства, випуску технології, реєстрації клієнтів та залученні додаткових інвесторів. У Фабриці інновацій підприємці працюють у гнучких спільних проектах протягом 6 місяців. Такі заходи надають підприємницький досвід та відкривають доступ до цифрової екосистеми EIT з фаховими партнерами, які випускають на ринок технології, таланти, бізнес-моделі та інвестиції.

Венчурна програма EIT Digital передбачає консультаційне, інформаційне та фінансове забезпечення молодим командам завдяки відкриттю доступу до цифрової екосистеми EIT, мережі вузлів і місцевих партнерів та особистої консультаційної та фінансової підтримки. Перш за все, венчурна програма орієнтована на осіб, що лише мають певну ідею, але можуть продемонструвати перспективи стрімкого росту та створення високотехнологічних цифрових підприємств.

Даний вид допомоги має територіальне обмеження та наразі пропонується в межах 19 країн: Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Північна Македонія, Греція, Мальта, Чорногорія, Латвія, Литва, Польща, Португалія, Сербія, Словаччина, Словенія, Румунія, Україна, Туреччина.

Окрім територіального критерія, потенційні учасники мають бути командами фізичних осіб (тобто неюридичними особами), що лише збираються заснувати бізнес. Такі команди повинні бути мультидисциплінарними та складатися принаймні двох осіб, що володіють інноваційною бізнес-ідеєю, PoC (доказом концепції) або прототипом в одній із стратегічних цифрових галузей (цифрова індустрія, цифрові технології, цифровий добробут, цифрові фінанси або цифрові міста).

Цифрова венчурна програма EIT проводить команди через шлях від ідеї до інвестування менш ніж за рік, що включає у себе такі стадії як створення концепції, проектування мінімально життєздатного продукту (MVP), проведення ринкової перевірки та фінансування (до 25000 євро). Особливо корисною програма стає через можливість використання переваги від цифрової екосистеми EIT, що зосереджена навколо мережі вузлів і місцевих партнерів.

Перша стадія роботи з зацікавленими сторонами починається з проходження дводенного навчального табору. Потім їх очікує 8-тижневий віртуальний етап «попереднього прискорення» – навчання підприємницьким навичкам і підтримка експертів із підприємництва для розробки та завершення MVP. За проходження цієї стадії команди отримують грошовий приз у розмірі 5000 євро.

Друга стадія передбачає досягнення успіху зі своїм MVP, що був спроектований на попередньому етапі. Команди, які успішно пройшли програму, вчасно розпочали проект і показали сильний MVP, отримують право на перший транш фінального призу у розмірі 10 000 євро.

Третя стадія передбачає пошук інвестора для продовження підтримки. Перші 10 підприємств у всіх регіонах, які отримали перший транш фінального призу та знайшли інвестора (що вклав щонайменше 50 000 євро) отримують другий транш у розмірі 10 000 євро.

Сформованим компаніям, що знаходяться у стадії зростання (scale up), може бути корисним звернення до EIT Digital Accelerator. Це утворення є акселератором, який може надати компаніям команду

фахівців з розробки бізнес стратегій, команду експертів зі збору коштів, які залучають венчурний капітал (зазвичай від 2 до 20 мільйонів євро) та масштабну базу клієнтів на європейських ринках. Конкретні види допомоги та взаємодії визначаються персонально в залежності від наявних бізнес-потреб.

EIT Digital Accelerator висуває перелік вимог, яким мають відповідати його потенційні учасники:

- 1) Компанія має демонструвати швидкі темпи зростання;
- 2) Компанія має володіти амбіціями щодо виходу на міжнародний ринок.

3) Компанія має використовувати цифрові технології в одній із стратегічних галузей, визначених Стратегічною програмою цифрових інновацій EIT на 2022-2024 роки (цифрова промисловість, цифрові міста, цифрові фінанси, цифровий добробут та цифрові технології).

4) Компанія має випускати масштабований B2B (бізнес для бізнесу) або B2B2C (бізнес для бізнесу та для споживача) продукт.

5) Річний дохід компанії за минулий рік має становити 1 000 000 євро або ж містити понад 2 000 000 євро фінансування.

6) Штаб-квартира компанії має знаходитися в ЄС, Великобританії або в одній із асоційованих країн Horizon Europe (серед яких, зокрема, є Україна).

Учасники акселератору отримують ряд переваг, які можна розподілити на декілька категорій:

- 1) Доступ до спільноти та екосистеми
 - Можливість використання загальноєвропейської інноваційної екосистеми;
 - Доступу до широкої бази потенційних клієнтів;
 - Допомога у налагодженні прямих знайомств;
 - Можливість навчання та допомоги у виходу на ринок;
 - Ексклюзивні заходи зі знайомства та мережа з 500+ корпоративних клієнтів.

- 2) Доступ до фінансів та збереження капіталу

- Оцінка потреб у фінансування;
- Зустрічі з інвесторами;
- Тренування інвестиційної готовності;
- Ексклюзивні заходи для інвесторів;
- Посилання на понад 300+ міжнародних венчурних капіталів.

3) Додаткові послуги

- Доступ до талановитих фахівців;
- Доступ до технологій;
- Доступ до Workspace;
- Міжнародна видимість тощо.

Ще однією пропозицією для зростаючих компаній є конкурс цифрових технологій EIT Digital Challenge . В 2022-му році цей конкурс відбувається вже в дев'яте, що демонструє його стабільність та доводить ефективність. В межах цього конкурсу 20 найкращих компаній запрошуються на спеціальний захід, де мають змогу виступити перед групою експертів та інвесторів, а також взяти участь у сесіях пошуку партнерів із запрошеними гостями.

Компанії, що бажають долучитися до конкурсу, повинні відповідати декільком критеріям. По-перше, потенційним учасником має бути технологічна компанія, що швидко розвивається та має міжнародні амбіції. По-друге, вік такої компанії не повинен перевищувати 10 років (що має додатково підтверджувати її здатність до швидкого зростання). По-третє, компанія має бути зареєстрована в ЄС-27 або асоційованих країнах Horizon Europe (серед яких, зокрема, є й Україна). По-четверте, компанія має знаходитися у стадії зростання (scale up), що підтверджується сумарним прибутком за минулий рік у розмірі 300 000 євро або надходженням 2 000 000 євро на фінансування.

Переможці конкурсу отримують:

1) Підтримку у зборі коштів (доступ до фінансів і розвиток бізнесу, що надає спеціальна команда досвідчених бізнес-розробників і фінансових спеціалістів, які працюють у 17 великих європейських містах і в центрі в Кремнієвій долині);

2) Підтримка росту (12 місяців індивідуальної міжнародної підтримки зростання від EIT Digital Accelerator вартістю 50 000 євро для розширення їхнього бізнесу);

3) Доступ до пан'європейської інноваційної мережі (мережі з понад 350 відомих партнерів по всій Європі, до складу яких входять корпорації, МСП, стартапи, університети та дослідницькі інститути);

4) Міжнародну видимість (повідомлення про успіх і розповсюдження інформації історією через потужні онлайн- і офлайн-канали та провідні європейські ЗМІ).

Окрім програм, що націлені на підтримку інноваційного бізнесу з сучасними цифровими рішеннями, EIT Digital сприяє цифровому розвитку завдяки системі навчальних курсів: EIT Digital Master School, Professional Education, Summer School, Online Education.

EIT Digital Master School пропонує дворічні програми, які дозволяють навчатися в двох університетах світового рівня, розташованих у двох різних європейських країнах. Більше того, дана пропозиція дозволяє створити індивідуальну навчальну програму на основі персональних навичок та інтересів. Серед напрямків, які може запропонувати EIT Digital Master School є «Автономні системи», «Кібербезпека», «Вбудовані системи», «Взаємодія людини з комп'ютером і дизайн», «Хмарні та мережеві інфраструктури», «Data Science» та «Фінтех». За результатом навчання студенти мають отримати подвійні дипломи, кожен з яких об'єднує технічні навички з практичними навичками інновацій та підприємництва.

EIT Professional Education представляє собою портфоліо професійних курсів, розроблених, щоб покращити професійні навички, необхідні для здійснення цифрової трансформації на підприємстві. Дані курси можуть бути замовлені керівником бізнесу, що прагне підвищити цифрові навички співробітників, Компактні програми та настроюваний вміст покликані якомога краще відповідати унікальним навчальним потребам організації та не відривати працівників від основної роботи на тривалий час. Серед напрямків, що пропонуються EIT Professional Education присутні «Практичний курс Data

Science», «Блокчейн для тих, хто приймає рішення», «Бізнес-стратегія та штучний інтелект», «Data Science для бізнес-інновацій», «Випередження поточної цифрової трансформації», «Консультації з кібербезпеки», «Блокчейн для цифрового виробництва та логістики», «Управління цифровими продуктами», «Цифровізація та Індустрія 4.0 у харчовій промисловості» та «Екологічний розвиток і цифрові інновації»

Програми EIT Digital Summer School розраховані на магістрів, докторів філософії, студентів, молодих фахівців та інші охочих, які прагнуть покращити навички в сфері цифрових технологій, навчитися перетворювати технології на бізнес і, зрештою, запустити глибокотехнологічні стартапи. Дана освітня програма пропонує практичний досвід з вирішення корпоративних кейсів та проведення проектних робіт й навчання у викладачів та співробітників визнаних технологічних університетів-партнерів ЄС. За результатами навчання учасники отримують відповідний сертифікат про закінчення. Серед навчальних програм, розподілених у різних європейських державах, присутні «Штучний інтелект у фінансових послугах», «Кібербезпека для блокчейну», «Кібербезпека в електронному урядуванні», «Цифрова трансформація для організаційної стійкості», «Дані, візуалізація та підключення для охорони здоров'я», «Цифрові технології для інтерактивних розумних просторів», «Цифрові платформи для розумних міст», «Цифрові інтерактивні розумні простори», «Перетворення фінансів за допомогою цифрових технологій», «e-Health: персоналізована профілактика», «Платформи IoT для промисловості 4.0» та «Рішення для здорових цифрових міст».

Нарешті, онлайн курси від EIT Digital пропонують комплексні освітні з інновацій та підприємництва, що надаються партнерської мережею провідних технічних університетів Європи. База онлайн курсів містить як платні, так і безкоштовні курси. Серед можливостей, що пропонуються в межах онлайн курсів, є також проходження спеціальної програми для отримання диплома мігастра.

Корисною практикою EIT Digital є також організація міжнародного пулу талантів, що пропонує студентам та молодим фахівцям

цінний досвід и потенційне працевлаштування, а бізнесу – осіб, що мають цифрові навички та можуть як розв'язати прецедент чи технічну проблему, так й зайняти місце стажера для тривалих проєктів. Дана можливість є безкоштовною та доступною для всіх партнерів EIT Digital та інших осіб, які підтримуються програмою EIT Digital Accelerator.

Висновки

Безпрецедентність сучасних викликів та складність інноваційних проєктів вимагають належного міжнародного співробітництва й кооперації наукових, освітніх та бізнес сфер. Інноваційні платформи, покликані налагодити мережеві зв'язки між різноманітними зацікавленими сторонами, спрощують розв'язання комплексних проблем та досягнення спільних цілей завдяки комплексній синергійній співпраці.

Спільноти знань та інновацій (KIC), що координуються та підтримуються Європейським інститутом інновацій та технологій (EIT) є ефективним прикладом впровадження інноваційних платформ у ЄС. Залучаючи представників науки, освіти та бізнесу, дані утворення налагоджують дієві горизонтальні зв'язки між «трикутником знань», сприяючи сталому економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності шляхом зміцнення інноваційного потенціалу ЄС та держав-членів.

Роботою запропонована класифікація горизонтальних зв'язків, що утворюються завдяки діяльності EIT: 1) зв'язки між державами; 2) зв'язки між трикутником знань (освітою, дослідженнями та інноваціями); 3) зв'язки між різними галузями економіки та різними сферами науки та освіти; 4) зв'язки між конкретними суб'єктами (наприклад, між підприємством та науковою установою); 5) зв'язки між окремими особами (наприклад, між теоретиком-науковцем та практиком-підприємцем).

Особливо продуктивною є «локальна» інноваційна діяльність KIC, що здійснюється через CLC (інноваційні центри, які охоплюють де-

кілька держав) та RIS (інноваційні центри на рівні держави), дозволяючи посилити інноваційну спроможність регіонів, розвивавати місцеву науку, освіту та економіку й будувати основу для покращення життя суспільства в цілому. Одночасно «локальна» інноваційна діяльність спроможна враховувати місцеві особливості, зокрема у країнах, що розвиваються та мають менш потужні позиції.

Фокус на синергічній взаємодії передбачає залучення КІС до активної співпраці з іншими відповідними утворенням, національними та регіональними ініціативами, інструментами та програмами тощо. Активізація регулярного діалогу з громадянським суспільством, науково-дослідними організаціями, інноваційними центрами, малими та середніми підприємствами (МСП), закладами вищої освіти (ЗВО) та представниками промисловості додатково підвищує як ефективність діяльності КІС, так й раціональність фінансування.

Окремої уваги заслуговує системи фінансування КІС, що визнається рядом принципів, таких як фінансування на основі ефективності, підвищення фінансової стійкості тощо. Примітною особливістю є вектор на поступове зменшення фінансування КІС з боку ЄІТ, що мотивує їх підвищувати власну інвестиційну привабливість та застосовувати «трикутник знань» в повній мірі, активізуючи таку його складову як бізнес. Роботою запропоновано перелік принципів, якими характеризується фінансування спільнот знань та інновацій, зокрема принципи 1) фінансування на основі ефективності, 2) фінансової стійкості, 3) підзвітності, 4) прозорості, 5) об'єктивності, 6) визначеності та передбачуваності.

Враховуючи, що цифровізація є одним з ключових пріоритетів Європейського Союзу, роль КІС у цифровому розвитку також зростає та демонструє приклади ефективних практик з налагодження зав'язків, підтримки підприємців та стимуляції економіки задля вирішення складних проблем людства за допомогою глибоких технологій (deep tech).

Як наголошувалося у тексті роботи, цифровізація не є окремою абстрагованою сферою розвитку та виступає основним інструментом

інновацій у різноманітних сферах життя (Індустрія 4.0, цифрове здоров'я, зелені цифрові технології, застосування цифрових технологій у промисловості та містах, цифрові технології у сприянні креативному сектору тощо).

Таким чином, цифровий розвиток знаходить своє відображення у діяльності багатьох КІС, серед яких можна виокремити Climate-KIC, EIT Urban Mobility, EIT Food, EIT Health, як EIT Manufacturing, EIT InnoEnergy EIT Raw Materials та головну цифрову спільноту знань та інновацій у цифровій сфері – EIT Digital.

Помітними є й спільні цифрові ініціативи різноманітних КІС (cross-KIC ініціативи). Деякі подібні проекти відзначаються конкретно метою (наприклад, ініціатива зі спрощення доступу до цифровізації малих та середніх підприємств у харчовому секторі), у той час як інші мають більш широку сферу (наприклад, об'єднання окремих спільнот знань та інновацій у спільноту EIT Artificial Intelligence, що досліджує проблеми, пов'язані з розвитком штучного інтелекту).

Виступаючи ядром цифрового розвитку, спільнота знань та інновацій EIT Digital може запропонувати багато цінного досвіду та матеріалу для аналізу. Серед іншого на увагу заслуговує диверсифікований набір інструментів, який пропонує допомогу підприємцям на ранніх стадіях (start up) та на стадіях зростання (scale up). Розподіл інструментів підтримки на ці категорії дозволяє надати комплексну допомогу відповідному суб'єкту, спираючись на його потреби.

На ранній стадії EIT Digital надає інформаційно-консультаційну, організаційну та обмежену фінансову підтримку, надаючи поштовх перспективним молодим підприємцям. З цією метою наразі ним пропонується три інструменти: хакатон «DeepHack», Фабрика інновацій та Венчурна програма. На стадії зростання EIT Digital надає увесь спектр необхідних послуг для масштабування продукту та виходу на міжнародний ринок та пропонує більш суттєву фінансову допомогу, що може бути отримана через акселератор EIT Digital Accelerator та конкурс EIT Digital Challenge.

Вплив на цифровий розвиток досягається також й освітньою діяльністю EIT Digital, що пропонує мережу різноманітних навчальних можливостей: EIT Digital Master School для дворічного навчання в європейських університетах, Professional Education для підвищення цифрових навичок на підприємстві, Summer School для комунікації та заохочення студентів, магістрів та молодих фахівців до розвитку цифрових навичок та Online Education з широким переліком різноманітних онлайн-курсів як для саморозвитку, так й для заочного отримання диплому магістра.

Спираючись на євроінтеграційний курс, Україна має використувати всі можливі переваги від міжнародної взаємодії з ЄС, зокрема в сфері науки, освіти та інновацій. Юридична природа КІС передбачає можливість участі в цих утвореннях країн, що не є членами ЄС. Чимало засобів підтримки (такі як венчурна програма, акселератор EIT Digital Accelerator чи конкурс EIT Digital Challenge) також відчиняють свої двері для підприємців з України. Активізація співпраці з EIT та КІС має змогу значно підвищити потенціал вітчизняних науково-дослідних інститутів, закладів вищої освіти та бізнесу, що може налагодити ефективні горизонтальні зв'язки з європейськими партнерами, набути цінний досвід та отримати можливість діяти в рамках потужних синергічних утворень, що підтримуються ЄС.

5. МЕРЕЖІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ: ПРИНЦИПИ ТА АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Все частіше лунає твердження що невід’ємною складовою національної економіки є технологічна безпека. Поняттям технологічна безпека – це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів¹. Робимо висновок що забезпечення належного рівня технологічної безпеки сприяє збереженню розвитку як вітчизняного науково-технічного та виробничого так і потенціалу навіть у випадку погіршення внутрішніх і зовнішніх умов розвитку країни або збереженні на тих же позиціях.

Економічна могутність держави і регіону визначається її промисловим потенціалом. Технологічна безпека націлена на збереження високого рівня науково-технічного потенціалу на всіх ієрархічних рівнях (держави, регіону, підприємства). Технологічну безпеку України можна забезпечити за рахунок збереження та нарощування техніко-технологічного потенціалу країни за рахунок інновацій. Технологічна безпека на всіх ієрархічних рівнях (держави, регіону, підприємства) забезпечується за рахунок впровадження новітніх технологій

¹ Лойко В. В. Технологічна безпека як складова економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4040>.

та інновацій на основі досягнень науково-технічного прогресу, збереження рівня науково-технічного потенціалу та раціонального використання інтелектуальних і технологічних ресурсів, що сприяє забезпеченню технологічної незалежності.

Існує два погляди на технологічну безпеку: 1) вона є самостійним поняттям, а не частиною економічної безпеки; 2) технологічна безпека тісно пов'язана з соціальною безпекою, оскільки лише за умови її забезпечення можливий високий рівень життя населення і, як наслідок, мінімізація соціального невдоволення. У разі недостатнього забезпечення технологічної безпеки наслідком стане, зокрема, втрата конкурентоспроможності вітчизняними товарами. Це у свою чергу призведе до зменшення обсягів виробництва, зменшення кількості робочих місць і зарплатні. Наслідком стане підвищення рівня безробіття. Це призведе до значної трудової міграції, таким чином виникає загроза демографічній безпеці. Крім того, наслідком таких подій стане «відтік мозків» – виїзд інтелектуальної еліти нації за кордон; 3) окремі науковці й вважають технологічну безпеку частиною економічної¹.

Інновації є рушійною силою зростання рівня технологічної безпеки держави, регіону та підприємства. Високий рівень технологічної безпеки можна досягти за рахунок розробки та впровадження різних інновацій. Технологічна безпека багато в чому пов'язана з оборонною безпекою (наприклад, зразки новітнього озброєння для армії), екологічною безпекою (створення та впровадження технологій, які зменшують негативний вплив людства на навколишнє середовище), енергетичною безпекою (нові жезь), тощо

До факторів які позитивно впливають на технологічну безпеку є збільшення видатків державного бюджету на науку у ВВП; зростання кількості та кваліфікації спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи у загальній чисельності зайнятих в економіці країни; зростання частки підприємств, що впроваджують інновації, в загальній

¹ Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави : Монографія. Х : Юрайт, 2017. 232 с.

кількості промислових підприємств; зростання коефіцієнту винахідницької активності; зростання кількості зареєстрованих та впроваджених об'єктів промислової власності; зростання частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції держави; зростання індексу зміни активності створення зразків нової техніки¹.

В наукових дослідженнях зазначається декілька класифікації загроз технологічній безпеці, в залежності від класифікуючої ознаки виділяють ось такі. залежно від питань, що мають вирішуватись, технологічна безпека поділяється на три великі блоки: безпека окремих структурних елементів інноваційної системи чи декількох таких елементів; безпека зв'язків між цими елементами. безпека від зовнішніх для інноваційної системи факторів, джерелом яких може бути як наша держава, так й іноземна країна. Залежно від джерела небезпеки, можна виокремити такі блоки: зовнішня технологічна безпека – полягає у протидії загрозам, що йдуть за меж України; внутрішня технологічна безпека – її завданням є протидія загрозам всередині держави. Залежно від сфери, технологічна безпека складається з багатьох блоків – технологічної безпеки енергетики, сільського господарства, екології, оборони, біотехнологічної безпеки тощо.

З цього можна дійти висновку, що хоча основним об'єктом технологічної безпеки безсумнівно виступає технологія, однак можна виокремити наступні додаткові об'єкти технологічної безпеки: 1) конкурентоздатність, обороноздатність, екологічність, економічність з іншого боку негативні фактори відсутність нормативно-правового регулювання інноваційно-технологічного розвитку та розподілу прав інтелектуальної власності; 2) незбалансоване регулювання науково-технологічної сфери, що спричинено розпорошеністю функцій державного управління між багатьма виконавцями; 3) низький попит держави на високотехнологічну продукцію та ноу-хау, низька ефективність системи комерціалізації технологічних розробок; 4) слабкий

¹ Лойко В. В. Технологічна безпека як складова економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4040>.

інтерес іноземців до інвестування вітчизняних високотехнологічних сфер виробництва; 5) орієнтація держави не на комерціалізацію новаторських технологічних розробок та розвиток високотехнологічного сектору економіки, а на просте відтворення науково-технологічного циклу; 6) відсутність мотивації науковців та інноваторів, що тягне за собою відтік висококваліфікованих спеціалістів за кордон¹.

Показники стану економічної безпеки країни поділяються на дві групи: стимулятори та дестимулятори. Всі індикатори, які складають стан загальної науковотехнологічної безпеки країни, можна віднести до групи стимуляторів, їх аналіз свідчить про наступне:

1. Питома вага видатків державного бюджету на науку у ВВП має порогове значення 1,7-2 %. Український показник суттєво не відповідає світовим нормам.

2. Кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи – порогове значення становить не менше 9 осіб на 1000 чоловік. В Україні цей показник 2 особи на 1000 чоловік.

3. Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств наближається до 50%, український показник складає всього 10,7%.

4. Коефіцієнт винахідницької активності має граничне значення не менше 400 отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн. чоловік. В Україні цей показник становить 43,6 патентів на 1 млн. чоловік.

5. Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до зареєстрованих – порогове значення становить не менше 90%. Український показник складає 8,3 %.

6. Граничне значення частки реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції має бути не менше 5%. В Україні – він 6,5 %

7. Індекс зміни активності створення зразків нової техніки при граничному значенні не менше 100% складає 94%.

¹ Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави : Монографія. Х : Юрайт, 2017. 232 с

8. Індекс зміни активності освоєння нових видів продукції – порогове значення не менше 100%. В Україні він 22%

9. Співвідношення частки фундаментальних досліджень, прикладних досліджень, науково-технічних розробок та науково-технічних послуг, виконаних власними силами в загальному обсязі з пороговим значенням¹.

Викремимо основні характеристики технологічної безпеки є такі риси:

1. Забезпечення державою. Технологічна безпека має забезпечуватись державою двома основними шляхами. По-перше, необхідним вбачається створення правової регламентації, що регулювала б окремі положення забезпечення технологічної безпеки, закріплювала б функції і повноваження як держави, так і окремих її органів по забезпеченню такої безпеки, стимулювала б вітчизняний інноваційний сектор створювати, а виробників - застосовувати нові технології, тощо. По-друге, важливим є створення нових і забезпечення діяльності існуючих державних органів, що мають забезпечувати технологічну безпеку. При цьому слід наголосити, що забезпечення технологічної безпеки здійснюється не тільки державою, а й в значній мірі приватним сектором.

2. Інноваційність. Важливим аспектом є забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних виробників шляхом надання новітніх технологій. Ключовий інтерес полягає в стимулюванні створення і використання технологій, що відповідають п'ятому та шостому технологічним укладам.

3. Конкурентоспроможність. Важливою функцією технологічної безпеки є забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробника на українському і світовому ринках. Це має здійснюватись завдяки стимулюванню створення нових технологій, їх купівлею чи іншими видами залучення з-за кордону; надання вітчизняним виробникам стимулів впроваджувати інноваційні технології; забезпе-

¹ Клименко К. С. Трансфер технологій як елемент зміцнення фундаменту української економіки: основні проблеми. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 3 (61). С. 247-249.

чувати на рівні держави охорону вітчизняних технологічних здобутків з метою протидії їх неправомому використанню закордонними виробниками.

4. Забезпечення технологічного суверенітету. Держава не може залежати у своєму технологічному розвитку від інших країн чи окремих корпорацій. Саме тому важливим завданням держави має бути стимулювання розвитку розгалуженої системи науково-дослідних установ, підтримка вітчизняних і зарубіжних корпорацій, що створюють технології, права на які в подальшому будуть належати вітчизняним суб'єктам.

5. Соціальність. Забезпечення технологічної безпеки має на меті в першу чергу підвищення рівня життя населення шляхом створення більш доступних і якісних товарів і послуг.

6. Екологічність. Одним з найважливіших завдань забезпечення технологічної безпеки є покращення стану навколишнього природного середовища шляхом впровадження новітніх технологій, що зменшують шкідливий вплив на екологію.

7. Програмність. Необхідною умовою є забезпечення всебічного і довгострокового планування забезпечення технологічної безпеки як у державі, так і у окремих регіонах¹.

Забезпечення науково-технологічної безпеки держави передбачає:

– відтворення національного науково-технічного, технологічного і виробничого потенціалів;

– розвиток пріоритетних напрямків наукових досліджень і технічних розробок, що забезпечують конкурентоздатність національної економіки;

– забезпечення режиму таємності та охорони на об'єктах стратегічної важливості, виробництвах підвищеної небезпеки, у науково-дослідних організаціях і підприємствах, діяльність яких є предметом державної таємниці;

– експортний контроль за поширенням технологій і наукових розробок;

¹ Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави : Монографія. Х : Юрайт, 2017. 232 с

- захист прав інтелектуальної власності в сферах зовнішньоекономічної діяльності і науково-технічного співробітництва;
- розвідувальна та контролрозвідувальна діяльність у сфері технологій, що мають стратегічне значення¹.

Виходячи з цього на наш погляд, необхідно виокремити наступні засоби подолання та нівелювання загроз технологічної безпеки. Пропонуються наступні засоби:

- правові гарантії прав на інвестиції, захисту майнових і немайнових інтелектуальних прав;
- пільги для інвесторів, суб'єктів, що впроваджують перспективні технології та розробників технологій у певних областях;
- державна підтримка у вигляді фінансування певних проєктів;
- застосування державного замовлення на розробку технологій, так і провадження технологій у виробництва на підприємствах державної форми власності;
- спеціальний правовий режим господарювання для окремих суб'єктів, що здійснюють розробку, інвестування чи впровадження у виробництво окремих критичних технологій;
- введення ряду стандартів товарної продукції (зокрема екологічного) для заохочення суб'єктів, що мають високі показники екологічності, конкурентоздатності тощо (таким чином їх стимулюватимуть вводити нові технології);
- інші господарсько-правові засоби².

Для того, щоб виділити та знайти вирішення усіх нагальних проблем необхідно розуміти процеси з якими стикаються наукові установи в процесі комерціалізації. В процесі трансферу технологій приймають участь різні спеціалісти – винахідники, маркетологи, робітники сфери інтелектуальної власності та ін., які охоплюють своєю діяльністю різні сфери – законодавчу, наукову, інженерну та ін. В кож-

¹ Прокопенко О.В. Омельяненко В. А. Міжнародний фактор забезпечення технологічної безпеки держави. *Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід*: колективна монографія. за наук. ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2013. С. 89–98.

² Там само

ній з цих областей існують проблеми, які стримують процеси комерціалізації¹. Деякі з них давно відомі, лежать на поверхні і публічно обговорюються, інші – є прихованими і виникають вже в процесі комерціалізації конкретних розробок. В зв'язку з цим важливим аспектом є налагодження системи обміну досвідом між науковими установами та ринковими інституціями в сфері трансферу технологій.

Технологічну безпеку можна розглядати як науково-технічний та організаційно-економічний феномен. Також її можна визначити як властивість держави, яка дозволяє забезпечити існування економічної системи, що базується на використанні нових технологій, правовому захисті майнових і немайнових прав на технології, підвищенні рівня екологічності та обороноздатності держави завдяки інноваційному розвитку відповідних сфер та створенню сприятливих умов для покращення динаміки технологічного розвитку країни в цілому.

Процес трансферу технологій забезпечує розвиток галузей промисловості, є основою якісних змін в економіці в цілому, на 75–80% визначають приріст ВВП розвинутих країн. Серед основних видів трансферу технологій можна виділити наступні: передача патентів на винаходи, передача «ноу-хау», інжиніринг, інформаційний обмін через персональні контакти, наукові дослідження та розробки під час програм обміну вченими та спеціалістами, а також організування спільного виробництва. Розрив між створенням новітньої технології та її впровадженням в промисловість розвинені країни постійно скорочують. Завдяки цьому використання та впровадження технологій відбувається все швидше та ефективно їх використовувати.

У наслідок активного пошуку нових напрямів промислового розвитку, сформувався підвищена увага науковців та виробників до процесу створення та впровадження інноваційних продуктів, серед яких найбільш цікавими для дослідження є інтелектуальні технологічні розробки. У цьому ланцюгу особливу актуальність має процес передачі технології від наукової сфери до промислового сегмента, від

¹ Зінчук Т. О. Трансфер інноваційних технологій: сутність та значення ц розвитку вітчизняної економіки. *Збірник наукових праць Таврійського Державного агротехнічного університету (економічні науки)*. 2012. № 2(18). т. 4., С. 199-208.

розробників до виробників, тобто трансферу технологій (далі ТТ). Незважаючи на значну кількість теоретичних наукових досліджень та набутого за останні роки практичного досвіду низький рівень правового регулювання ТТ в Україні вимагає прийняття важливих рішень, які б забезпечили ефективні підходи до законодавчого забезпечення цього процесу від ідеї до практичного результату. Зокрема, необхідне вироблення спільної думки щодо визначення змісту дефініції «трансфер технологій» та відмінності цього терміна від близьких за змістом та наповненням дефініцій «трансфер інформації», «комерціалізація технологій».

Теоретичні та методичні положення ТТ були досить актуальною проблемою в наукових розробках багатьох вчених.

Поняття трансферу технологій (англ. Transfer – передача, від лат. Transferre – передавати; від грец. τεχνολογία, що походить від грец. τεχνολογος; грец. τεχνη – майстерність, техніка; грец. λογος — передавати) використовується в світовій практиці досить широко.

З наукової точки зору і сьогодні не маємо єдиного визначення поняття «трансфер технологій», оскільки науковці різних галузей трактують його через особливості своєї сфери діяльності. Швидкість виникнення нових форм передачі технологій заважає надати усталене визначення цього поняття. Так, серед наукових підходів до розглядуваного поняття можна згадати Л. І. Федулову, яка визначає ТТ як передачу систематичного знання про виробництво продукції, застосування процесу чи надання послуг¹. У свою чергу, О. Б. Бутнік-Сіверський розуміє ТТ як термін, що поєднує у собі наукові дослідження технології, її масштабування та оптимізацію, маркетинг, організацію збутової мережі. Із ним погоджуються О. П. Орлюк, С. Ф. Ревуцький, В. І. Нежиборець, Л. Ю. Федченко².

¹ Федулова Л. І. Економічна природа технологій та технологічного розвитку. *Економічна теорія*. 2006. № 6. С. 3-16.

² Омеляненко В. А. Методичні основи оцінки потенціалу трансферу технологій: монографія. Становлення економіки України у післякризовий період: ризику та проблеми розвитку; під ред. д.е.н., проф. О. О. Непочатенко (Ч. 1). Умань. Видавець «Сочінський», 2012. С. 350–353.

Є. І. Ходаківський вважає, що ТТ – це поширення науково-технологічних знань прикладного характеру відносно процесів, методів виробництва та інноваційних продуктів усередині галузі, між галузями та між країнами, яке включає комерціалізацію наукових розробок, тобто передачу нової технології (інновації) в комерційне використання, а також поширення вже існуючих технологій.

Вагомим внеском у правове забезпечення ТТ став проект Міжнародного кодексу поведінки у сфері передачі технологій, який пропонує таке визначення ТТ: передача систематизованих знань для випуску відповідної продукції, застосування відповідного процесу або для надання відповідних послуг, яка не поширюється на правочини, пов'язані з продажем або орендою товарів¹.

Наведені визначення ТТ підкреслюють знанневий характер цього явища: йдеться не про передачу прав власності на речі, а про розповсюдження інформації про результати інтелектуальної діяльності, інтелектуальні продукти та умови їх реалізації/застосування при виробництві продукції, наданні послуг, виконанні робіт.

Саме тому ТТ відіграє визначальну роль у поширенні об'єктів права інтелектуальної власності. У широкому розумінні він означає взаємодію між двома або більше партнерами, де хоча б один із них передає інформацію про свою технологію та надає (передає) права інтелектуальної власності на неї через ноу-хау, патенти і технічне сприяння іншому партнерові, який бажає впровадити й використувати цю технологію для конкретної мети. Такий підхід підтримують О. Лукша, Г. Пильнов, О. Тарасова, А. Яновський² та В. Омеляненко³. Слід звернути увагу, що цим визначенням вони не трактують ТТ як

¹ Draft International Code of Conduct on the Transfer of Technology. U.N. Doc. TD/CODE TOT/47 (1985)

² Лукша О., Пильнов Г., Тарасова О., Яновский А. Как работать с сетями трансфера технологий: практическое пособие; проект EuropeAid «Наука и коммерциализация технологий». 2006. 140 с.

³ Омеляненко В. А. Методичні основи оцінки потенціалу трансферу технологій: монографія. Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку; під ред. д.е.н., проф. О. О. Непочатенко (Ч. 1). Умань. Видавець «Сочінський», 2012. С. 350–353.

комерційне явище, оскільки він може слугувати збільшенню суми знань однієї зі сторін без будь-якої фінансової угоди. Проте основне значення ТТ полягає у тому, що користь від нього на взаємовигідній основі повинні одержати обидві сторони. Як зазначають згадані науковці, одержувач технології, наприклад, може придбати ноу-хау і отримати технологічну перевагу над конкурентами, а власник технології – певну фінансову перевагу від співробітництва і розробити інші технологічні рішення для підвищення конкурентоспроможності, зниження собівартості, збільшення прибутку.

У вузькому розумінні, на думку В. К. Хаустова, ТТ – це процес передачі технологій, в основі яких завжди лежить об'єкт інтелектуальної власності, зі сфери їхнього розроблення до сфери практичного використання¹.

ТТ обов'язково передбачає отримання інформації про зміст технології та право її використовувати реципієнтом, який і здійснює її промислове освоєння, практичне застосування, впровадження, що не обов'язково має бути спрямоване на отримання прибутку. Крім того, ТТ включає в себе процес комерціалізації результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-технологічних розробок, тобто фактично надання доступу, розповсюдження нових спеціалізованих знань, необхідних для використання технології та її інтелектуальних складових частин.

В офіційних документах Конференція ООН з питань торгівлі та розвитку (UNCTAD) 2001 р.² визначає ТТ як процес поширення комерційної технології у формі передачі технології, який може бути захищений юридичним договором, а може і не бути, але включає взаємозв'язок (комунікацію) між особою, яка передає відповідні знання, і особою, яка їх набуває.

У методологічних і прикладних документах, розроблених Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у по-

¹ Хаустов В. К. Трансфер технологій в інноваційних процесах України та Білорусі. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 2. С. 24–34.

² United Nations Conference on Trade and Development: Transfer of technology. New York; Geneva, 2001. URL: <http://www.unctad.org/en/docs/psiteitd28.en.pdf>

няття «трансфер технологій» включається широке коло комерційних угод; з передачі технічних засобів за допомогою патентів і ліцензій, передачі ноу-хау; з трансферу проектів, торгових марок і зразків; з надання послуг технічного характеру, включаючи технічне та інжинірингове навчання, а також технічну допомогу; з передачі результатів НДДКР.

Рада з наукових та промислових досліджень (CSIR) – це організація досліджень та розробок, яка створена на підставі акту парламенту Індії в 1945 р.¹. Вона проводить цілеспрямовані міждисциплінарні дослідження і технологічні інновації, які сприяють підвищенню якості життя південноафриканців. Організація відіграє ключову роль у підтримці урядових програм за допомогою спрямованих досліджень, які відповідають пріоритетам країни, статуту організації та її науково-технічним і технологічним компетенціям. На своєму офіційному сайті CSIR визначає ТТ як процес, при якому інтелектуальна власність перетворюється на фізичний продукт або процес, який генерує комерційну вигоду або може бути використаний на благо суспільства

Нормативне визначення поняття «трансферу технологій» закріплено у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»: під ним розуміється передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових². На наш погляд, таке визначення є дещо вузьким і характеризує процес ТТ як певну ринкову угоду – правочин між продавцем та покупцем такого товару з приводу результату інтелектуальної діяльності.

У Методичних рекомендаціях щодо створення та діяльності центрів ТТ (затверджені Наказом Держінформнауки від 27.12.2010 р.

¹ The Council for Scientific and Industrial Research. URL: <http://www.csir.co.za/index.html>

² Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 № 143-V. *Відомості Верховної Ради України*, 211 2006, № 45, ст. 434.

№ 150) визначено можливі шляхи створення та основні напрями діяльності центрів трансферу технологій із врахуванням світового досвіду у сфері розвитку центрів трансферу технологій і наведено таке визначення: «Трансфер технології – передача технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових. Метою трансферу технологій може бути як комерційне використання технологій (у виробництві товарів та послуг, залучення додаткових ресурсів для подальших досліджень і розробок тощо), так і некомерційне їх використання»¹.

Цікавим у розглядуваному контексті є американський досвід: законодавство США не визначає поняття «трансфер технологій», проте існують кілька базових визначень, прийнятих відомими суб'єктами ТТ у США:

1) «процес використання технології, знань, ноу-хау або обладнання з метою, яка не була передбачена його розробниками. ТТ може привести до її комерціалізації або модифікації продукту або процесу» (визначення Національного центру трансферу технологій);

2) «процес, який дозволяє використовувати існуючі, розроблені в рамках бюджетного фінансування знання, обладнання або потужності з тим, щоб задовольнити певні суспільні або приватні потреби» (визначення Федерального консорціуму лабораторій);

3) «формальна передача нових знань або інновацій, отриманих у результаті науково-дослідних робіт в університетах і неприбуткових дослідних організаціях, у комерційний сектор для загальної вигоди» (визначення Асоціації університетських менеджерів технологій)².

¹ Федулова Л. І. Розбудова системи трансферу технологій – важлива умова впровадження кластерної моделі розвитку економіки України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 275-284

² Титов В. В. Трансфер технологій : учеб. пособие. М. : ВНИИПИ, 2000. URL: http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_933C769A-D81C-44A1-8447-3233A834476F.html

Хоча наведені визначення відрізняються між собою, проте погоджуємося з Федуловою Л. І., що закладена в них головна ідея однакова – це просування технології на шляху до її практичного використання з отриманням прибутку чи іншої користі¹.

Крім того, на нашу думку, у визначеннях Національного центру трансферу технологій США та Федерального консорціуму лабораторій США акцент зроблений не лише на факті передачі – вказується на процес використання технології. Вважаємо, що в разі такого підходу ТТ націлений не просто на дифузію нового знання, передання інформації про отримані нові інтелектуальні продукти, – його метою слід визнавати практичне використання іншими суб'єктами господарювання. У той же час ТТ є завершеним з моменту укладення відповідного договору, на підставі якого користувач технології отримує право на її використання та/або інформацію про зміст та умови її реалізації, впровадження. Сам же реальний факт її застосування у реальному секторі економіки не впливає на правову характеристику передачі технології, однак свідчить про її економічний ефект.

Трансфер і комерціалізація технологій відносно самостійні процеси і можуть існувати окремо один від одного, проте вони можуть бути і пов'язані у випадку, коли в результаті ТТ виникає можливість успішної комерціалізації.

Технологія як об'єкт трансферу, як вважають Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук, може бути в окремих випадках конкретним об'єктом предметного типу, що сам по собі технологією як такою не є. Однак із цим об'єктом обов'язково пов'язані ті або інші вміння й навички, та / або інша технологія (виробництва, застосування чи впровадження). Тому автори зазначають, що об'єктом трансферу є інформація у різних формах, в тому числі й про методи її практичного використання².

¹ Федулова Л. І. Розбудова системи трансферу технологій – важлива умова впровадження кластерної моделі розвитку економіки України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 275-284.

² Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтелектуальна власність : економіко-правові аспекти. К. Центр учбової літератури. 2014. 276 с. URL: http://pidruchniki.com/1356061563567/pravo/tipi_formi_tehnologichnogo_transferu.

У свою чергу В. П. Соловійов стверджує, що ТТ завжди передую процесам їх комерціалізації і базований на сукупності специфічних явищ і процесів. Комерціалізація технологій означає перетворення технологій на джерело прибутку, тобто її визначають як будь-яку діяльність, спрямовану на отримання доходу від використання результатів наукових досліджень, вмінь і навичок набутих від володіння певною технологією¹. Таке визначення, на наш погляд, більшою мірою притаманне неринковим формам господарювання, так як це було, наприклад, у системі соціалістичних відносин, де комерційному впровадженню досить часто передую некомерційна апробація інтелектуальної розробки. У ринкових умовах такого роду ситуації зустрічаються вкрай рідко (наприклад, у сфері унікального обладнання, оборонного комплексу тощо), у переважній кількості випадків такий двоетапний процес ТТ (некомерційний, а потім комерційний) практично не зустрічається, крім випадків, коли відповідні вимоги про проведення випробувань вимагаються чинним законодавством (наприклад, розроблення нових фармацевтичних препаратів).

Професор О. М. Ляшенко виділяє дві відмінності, які варто враховувати при визначенні трансферу та комерціалізації технологій. Перша пов'язана з тим положенням, що «комерціалізація технології передбачає обов'язкове одержання прибутку від її використання у господарській діяльності і не обов'язково пов'язана із залученням у цей процес третіх осіб»; друга – це визначення ТТ як «обов'язкової передачі технології реципієнтові, котрий і здійснює її промислове освоєння, але це не обов'язково пов'язано з отриманням прибутку сторонами»². У цьому визначенні проглядається певна незалежність термінів «комерціалізація» і «трансфер», відсутність їх поєднання та тісного взаємозв'язку.

Відокремлення в теоретико-методичному розумінні процесу комерціалізації технологій від їх трансферу підтримує і А. В. Косенко,

¹ Родіонова І. В. Основні форми та етапи здійснення трансфера технологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. № 3 (15). 2012. С. 60–64.

² Ляшенко О. М. Методи та моделі комерціалізації трансферу технологій : дис. док. економ. наук. К., 2009. 504 с.

який стверджує, що «комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – це самостійний процес перетворення результатів науково-технічної та інноваційної діяльності в товар і їх ефективна реалізація в промислових масштабах. Комерціалізація є найважливішим елементом інноваційного процесу»¹. Певна фетишизація терміна «комерціалізація» і пониження терміна «трансфер» в працях А. В. Косенка, на наш погляд, є надмірними.

Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук виокремлюють: некомерційний трансфер, який найчастіше використовується в галузі наукових досліджень фундаментального та прикладного характеру, що супроводжується незначними витратами, може підтримуватися державою або проходити на основі особистих чи міжвідомчих контактів; трансфер комерційного характеру, що переважає у сфері виробництва та міжнародній економічній діяльності².

Базуючись на висновках В. П. Соловйова, О. М. Ляшенко, А. В. Косенка, І. В. Родіонова вважає, що «доцільним є сприйняття ТТ та комерціалізації технологій як двох автономних процесів інноваційної діяльності. Адже вони можуть відбуватись як послідовно, так і незалежно один від одного»³. Отже, зазначені науковці є прихильниками теорії самостійності процесів комерціалізації та ТТ, які реалізуються незалежно один від одного. Водночас така позиція не є однозначною та загальноприйнятною.

Дійсно, процес ринкового впровадження технологічного продукту частіше всього відбувається на комерційній основі, тобто його власник (правовласник) у результаті отримує дохід, передаючи свою розробку (права на неї) покупцю, тобто користувачу технологій. Такого роду трансферну операцію (технологічний транс-

¹ Косенко А. В. Організаційно-економічний механізм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності підприємства : дис. канд. економ. наук. Харків. 2009. 215 с.

² Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтелектуальна власність : економіко-правові аспекти. К. Центр учбової літератури. 2014. 276 с. URL: http://pidruchniki.com/1356061563567/pravo/tipi_formi_tehnologichnogo_transferu

³ Родіонова І. В. Основні форми та етапи здійснення трансфера технологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. № 3 (15). 2012. С. 60–64.

фер) називають комерційним трансфером або комерціалізацією технології.

При цьому зазначимо, що практичне використання технологічного продукту може здійснюватися і без наявності комерційних відносин між розробником технології та її користувачем. Маємо численні приклади технологічного трансферу такого виду (некомерційного трансферу). Предметом некомерційного трансферу, наприклад, є наукові відкриття, оскільки на них не поширюються майнові права інтелектуальної власності, тому що, по суті, вони є відображенням об'єктивно існуючих закономірностей природи та соціуму, тобто досягненням всього людства; як правило, немає реальних передумов їхнього комерційного використання; і, нарешті, такі відкриття можуть бути здійснені відразу декількома дослідниками, як відомо з історії науки¹. Некомерційний трансфер по своїй суті притаманний екологічним, соціальним розробкам, тобто таким, практичне невикористання яких може завдати людству або глобальній економіці значної шкоди, а комерційне використання таких технологій або не має комерційного сенсу, або є занадто дорогим для окремого господарюючого суб'єкта.

Доповнює перелік певних відмінностей між термінами «трансфер» та «комерціалізація» В. В. Титов, який стверджує, що «на відміну від комерціалізації, ТТ передбачає не лише передачу інформації про інновацію, але і її освоєння за умов активної участі автора винаходу, реалізатору інформації та кінцевого споживача продукції, яка виготовляється за допомогою нової технології»². Саме тому при передачі технології основна увага приділяється не стільки технології, скільки учасникам цього процесу.

О. С. Трофімчук твердить, що «сутність трансферу технологій полягає в передачі ноу-хау, нових технологій, технологічного облад-

¹ Лихолет С. І. Трансфер технологій у системі інноваційної діяльності. *Економіка та держава*. 2009. № 6. С. 37–38.

² Титов В. В. Трансфер технологій : учеб. пособие. М. : ВНИИПИ, 2000. URL: http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_933C769A-D81C-44A1-8447-3233A834476F.html

нання та науково-технічних знань від власника до споживача (передачі технологій від науки до виробництва на рівні НДІ, дослідних лабораторій, ВНЗ, підприємств та інших організацій) та в здійсненні міжнародного обміну технологій»¹. Таке визначення більш чітко визначає сутність дефініції, яка аналізується.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO) на своєму офіційному сайті надає таке визначення: ТТ – це процес, в якому розробник технології робить свою технологію доступною для комерційного партнера, який буде її використовувати².

На думку Е. П. Зараменских, процес можна вважати ТТ, коли передача технологій закріплена юридичною угодою. У разі коли процес передачі технології відбувається без укладання юридичної угоди, його можна визначити як трансфер інформації. Автор наголошує, що трансфер інформації перетворюється на ТТ у момент юридичного засвідчення передачі технологій від власника до реципієнта. ТТ – це не одномоментна дія, а є процесом, у свою чергу укладання та підписання угоди є тільки одним з етапів цього тривалого процесу³.

Згідно з офіційними рекомендаціями Організації з економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСД) ТТ – це передача науково-технічних знань і досвіду для надання науково-технічних послуг, застосування технологічних процесів, випуску продукції⁴.

У свою чергу О. Лукша, П. Сушков, А. Яновський дали таке визначення: ТТ – це процес передачі результатів досліджень і розробок, знань для будь-якого їх використання⁵.

¹ Трофімчук О. С. Сутність поняття трансферу технологій та його ролі для розвитку України URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=64546>

² Онищенко В. О., Комеліна А. А. Сучасні засади комерціалізації інноваційних технологій. *Економіка і регіон*. №4 (53). 2015. С. 3-9.

³ Зараменских Е. П. Трансфер технологій: сутність и значение в развитии экономики РФ. *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2014. С. 44-49.

⁴ The Measurement of Scientific and Technological Activities. Proposed Standart Practice for Surveys on Research and Experimental Development: Frascati Manual. Paris: OECD Publishing, 2002. 256 p.

⁵ Сушков П., Лукша О., Яновский А. Центр коммерциализации технологий – организационное развитие: как создать, управлять, организовать мониторинг и

С. В. Терехова підкреслює, що ефективність інноваційного процесу, а саме випуск високотехнологічної продукції, пов'язана з трансфером нових знань одних його учасників іншим (розробники, власники технологій, посередники, державні органи, інвестори, потенційні покупці) [26, с. 34].

Т. О. Зінчук визначає ТТ як послідовності дій, в ході яких нові знання, отримані в результаті фундаментальних та прикладних досліджень в університетах та науково-дослідних інституціях, вільно розповсюджуються, передаються через надання науково-технічних послуг або купуються підприємствами для впровадження в якості продукції чи технології. Комерціалізація технологій – це вид комерційного ТТ, в результаті якого відбувається реалізація інноваційної продукції та готових інноваційних технологій на ринку через пошук партнерів та потенційних покупців. Комерціалізацією технологій мають займатися професіонали з інноваційного менеджменту (провайдери) – підприємці та інвестори інноваційного бізнесу¹.

Наведені підходи до розуміння трансферу та комерціалізації технологій можна охарактеризувати як теорію єдності зазначених процесів, які мають спільний зміст правовідносин, однак відмінні за цілями – з метою отримання прибутку чи без такої мети, – та співвідносяться як родове та видове поняття.

ТТ слід розглядати як один з аспектів інноваційного процесу, під яким розуміють процес перетворення наукового знання на інновацію, який можна уявити як послідовний ланцюг подій, у ході яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється при практичному використанні.

Таким чином, проаналізувавши дефініції поняття «трансфер технологій», надані як вітчизняними вченими та нормативними актами,

оценку деятельности. Проект EuropeAid «Наука и коммерциализация технологий». Москва, 2006. 124 с.

¹ Зінчук Т. О., Кащук К. М. Трансфер інноваційних технологій: сутність та значення ц розвитку вітчизняної економіки. *Збірник наукових праць Таврійського Державного агротехнічного університету (економічні науки)*. 2012. № 2(18). т. 4. С. 199-208.

так і міжнародною науковою спільнотою, можна твердити про наявність двох основних концепцій визначення ТТ у співвідношенні з процесом їх комерціалізації: теорію єдності та теорію самостійності. Юридичне значення встановлення термінологічних зв'язків понять «трансфер технологій» та «комерціалізація технологій» полягає у сфері законодавчого регулювання та формування економічної правової політики. Залежно від обраних державою завдань на конкретному технологічному укладі: належати до країн розробників технологій або країн технологічного авангарду, поєднувати такі стратегії або не визначати подібних цілей, – держава нормативно закріплює той підхід до визначення ТТ, який дозволяє їх досягти.

Відповідно у правовій площині отримало закріплення визначення ТТ у широкому та вузькому значенні. У разі широкого правового підходу до розуміння ТТ до нього відносять всі форми розповсюдження та передачі нових знань, навичок, результатів інтелектуальної діяльності самостійно або разом із матеріальними об'єктами, в яких вони реалізовані, або шляхом надання науково-технічних послуг. У такому разі ТТ означає взаємодію між двома або більше партнерами, де хоча б один із них є розробником, автором, володільцем прав інтелектуальної власності на результати інтелектуальної діяльності, а другий одержує або нову для нього інформацію про такі результати, або майнові права інтелектуальної власності на них з метою подальшого комерційного або некомерційного використання при виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг.

При вузькому законодавчому закріпленні визначення ТТ припускається передача майнових прав на нові розробки, результати інтелектуальної діяльності третім особам на підставі юридично оформленого правочину (договору).

Порівняння законодавчих підходів до визначення ТТ дозволяє встановити принципову відмінність між українським та європейським законодавством у цьому питанні. Поняття ТТ у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» відсилає до правочину, яким устанавлюються, змінюються або при-

пинаються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових, що кореспондує вузькому підходу до розуміння ТТ.

На відміну від нього у рекомендаціях ОЕСД встановлення факту ТТ вимагає не лише передачі науково-технічних знань і досвіду, а й практичного їх застосування для надання науково-технічних послуг, здійснення технологічних процесів, випуску продукції із реалізацією в ній нових розробок. На нашу думку, європейське законодавство слідує широкому підходу до розуміння ТТ та відповідно до нього буде систему центрів та мереж для його забезпечення.

Передача нових технічних досягнень, розробок від наукових установ, авторів до третіх осіб відбувається за допомогою різних організаційних заходів та правових форм. Економічною наукою виділяються такі основні організаційні форми ТТ:

1) видача ліцензій, якими найчастіше передаються не найновіші технології, а так звані «технології проміжного покоління»;

2) передача ноу-хау у формі надання безпатентної ліцензії. При цьому передача ноу-хау має незворотний характер, із невизначеним періодом збереження конфіденційності ноу-хау та високим ризиком його розкриття третім особам після укладення контракту до закінчення його дії;

3) інжиніринг, який припускає виконання користувачем сукупності проектних і практичних робіт (консультаційних, технологічних, будівельних та ін.), необхідних для реалізації нової технології;

4) промислова кооперація, за якої сторони, які об'єдналися для організації кооперованого виробництва, здійснюють інтенсивний технологічний обмін для досягнення загальної мети з реалізації проекту за наявності власних кореспондуючих інтересів;

5) франшиза, що припускає передачу або переуступку (на комерційних умовах) суб'єктом господарювання із рентабельним бізнесом або відомою діловою репутацією дозволу продавати аналогічні товари, виконувати роботи або надавати послуги в деяких сферах третім суб'єктам для започаткування ними нового виду ділової активності, що включає й передачу необхідних навичок;

б) лізинг (фінансова оренда), за умовами якого лізингова компанія викупує у постачальника обладнання і технологію і здає його в оренду на певний обумовлений строк. Після закінчення строку оренди орендар зобов'язаний повернути обладнання, технологію лізинговій компанії або викупити їх у свою власність за залишковою вартістю;

7) технічна допомога, яка надається на підставі окремої угоди або в межах угоди про передачу технології або постачання обладнання і полягає у виконанні досліджень, навчанні та підготовці кадрів із поєднанням елементів інжинірингових послуг, підрядних робіт, контрактів на оренду приладів та інструментів;

8) створення спільних підприємств з метою об'єднання зусиль, знань і досвіду у виробництві нової для даного ринку продукції та поділу спільного ризику;

9) сприяння взаємозв'язкам науки і промисловості з боку держави, зокрема, у формі часткового фінансування робіт фахівців (науковців, викладачів вузів, аспірантів, магістрантів і студентів старших курсів) для вирішення технологічних проблем підприємств¹.

Вітчизняні науковці виокремлюють форми здійснення ТТ залежно від його типу, а саме комерційного або некомерційного ТТ. Так, некомерційний трансфер здійснюється через передачу науково-технічної інформації шляхом публікації науково-технічної та навчальної літератури такої як наукові статті, довідники, стандарти, описи патентів, каталоги проспектів, Інтернет – публікації, а також через відкриті бази даних, інформаційні сайти, пошукові сервери, форуми, зустрічі, конференції, сесії, симпозіуми, виставки, круглі столи, проведення курсів навчання та стажування вчених на безкоштовній основі або на умовах власного фінансування.

До форм здійснення комерційного технологічного трансферу Ходаківський Є. І., Якобчук В. П. та Литвинчук І. Л. відносять пере-

¹ Трансфер технологий. Инновационная деятельность: Толковый словарь Термины инновационного менеджмента и смежных областей (от А до Я). 2-е изд., доп. – Новосибирск: Сибирское научное издательство. Отв. ред. В. И. Суслов. 2008. URL: https://innovative_activities.academic.ru/599/Трансфер_технологий

дачу патентів на винахід та/або свідоцтв на промислові зразки та корисні моделі; ліцензування; організацію спільного виробництва, створення державно-приватного партнерства; створення start-up компаній («новачків»); інжиніринг; передачу супутніх купівлі чи оренді обладнання технологічних відомостей; включення об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу інноваційних структур; міжнародне науково-технічне співробітництво у рамках технологічних платформ, участь у рамкових програмах¹.

На практиці зазначені форми ТТ застосовуються паралельно у межах одного проекту, доповнюють одна одну, особливо в масштабних проектах, у міждержавних угодах про промислово-інвестиційне співробітництво, науково-технічну та виробничу кооперацію. Трансфер та комерціалізація технологій можуть бути послідовними стадіями інноваційного процесу. У результаті ТТ з'являється можливість успішної комерціалізації розробки та отримання доходу її автором, організацією-розробником і, як наслідок, збільшення податкових надходжень до національного і місцевого (регіонального) бюджетів, організації виробництва інноваційної продукції. Отже, у сучасних глобальних відносинах з розповсюдження нової інформації, поширення нових технологій, нових знань та навичок ТТ охоплює широке коло відносин, предметом яких виступають не лише конкретні результати інтелектуальної діяльності, а й інформація, роботи та послуги, спільна діяльність, навчання та підготовка як спеціальний вид послуг.

Але на практиці розробники і власники нових технологій – наукові організації, малі інноваційні фірми, організації інноваційної інфраструктури – важко знаходять покупців своїх розробок або партнерів для створення виробництва. Крім того, вчені здебільшого не володіють навичками ведення господарської діяльності, що необхідні для створення власної справи. Існує й інша сторона цієї проблеми. Якщо компанія планує досягти конкурентних переваг шляхом вдоскона-

¹ Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтелектуальна власність : економіко-правові аспекти. К. Центр учбової літератури. 2014. 276 с. URL: http://pidruchniki.com/1356061563567/pravo/tipi_formi_tehnologichnogo_transferu

лення технології своєї роботи, то неминуче виникає питання про те, де знайти інформацію про такі технології, які можуть забезпечити підвищення ефективності бізнесу.

Чимало експертів зазначають наступні проблеми, що перешкоджають інтеграції процесу трансферу технологій на українських підприємствах в міжнародні інноваційну систему:

1) зовнішня та внутрішня міграція науковців; 2) недостатні обсяги фінансування інноваційної діяльності; 3) низька інноваційна діяльність активних підприємств, що зумовлює скорочення частки інноваційної продукції як у структурі виробництва, так і в експорті; 4) низький рівень державної підтримки інновацій і попиту на високотехнологічну продукцію; 5) відсутність стимулюючих механізмів трансферу технологій¹.

З огляду на вказані проблеми у розвитку системи трансферу технологій, що в свою чергу буде сприяти повноцінному функціонуванню технологічної безпеки, вважаємо що побудова та функціонування єдиної мережі трансферу технологій позитивно вплине на ці проблеми і допоможе їх розв'язати. Мережа трансферу технологій – це об'єднання осіб - професійних учасників ринку трансферу технологій (зі створенням або без створення юридичної особи) з метою консолідації інформаційних ресурсів у технологічній сфері шляхом об'єднання нематеріальних об'єктів та/або інформації про них на електронному майданчику, спільних дій учасників та їх мережевої організації співпраці, у результаті діяльності якого відбувається передача прав інтелектуальної власності від авторів (розробників) до суб'єктів господарської діяльності, які використовують такі об'єкти при виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг².

Розглянемо ці перспективи більш детально крізь призму оголошених проблем.

¹ Касич А. О. Звіт про стійкий розвиток як аналітичний інструмент формування корпоративної соціальної відповідальності. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com>.

² Новіков Є. А. Господарсько-правове регулювання діяльності мереж трансферу технологій. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. м. Київ. 27 жовтня 2018 р. 200 с.

1. Міграція науковців. Однією з причин міграції науковців є надто складний пошук потенційних інвесторів та підприємств які були б зацікавлені в їх технологіях. Не знаходячи підтримки та допомоги, вони шукають інші шляхи реалізації свої інновацій, най вірогіднішою є виїзд за кордон. Саме для вирішення такої проблеми в Європі і створювались перші мережі трансферу технологій. Зі своїм завданням в країнах ЄС вони впоралися, більш того вони були на стільки успішними, що давно вже перестали бути просто мережею трансферу технологій, а вже виконують набагато більш широкі функції і інноваційному європейській системі¹.

2. Недостатні обсяги фінансування інноваційної діяльності. Звичайно на пряму мережі трансферу технологій не фінансують інноваційні проекти, однак вони опосередковано впливають на збільшення можливостей фінансування інновацій, шляхом пошуку інвесторів для науковців як у середині країни так і за її межами. Що на наш погляд є доволі суттєвим фактором збільшення фінансових інструментів.

3. Низька інноваційна діяльність активних підприємств, що зумовлює скорочення частки інноваційної продукції як у структурі виробництва, так і в експорті. Така тенденція є доволі типовим фактором для нашої країни враховуючи що більшість підприємств є або не зацікавлені у розвитку та удосконаленні свого виробництва або ж не можуть знайти необхідні технології. Вплинути на підприємства які не зацікавлені навряд чи вдасться, але допомогти тим які хочуть розширювати свій бізнес мережа технологій має стати ключовим гравцем.

Для вирішення цих проблем в усьому світі існує велика кількість організацій-посередників на ринку інновацій, до яких належать центри комерціалізації, інноваційні центри, агентства розвитку і центри трансферу технологій. Їх основна функція полягає в забезпеченні учасників інноваційних процесів всіма необхідними по-

¹ Yevgen Novikov, Sergiy Glibko, Legal Relations between Participants in a Technology Transfer Network. Mind the Gaps Economical Aspects in the Legal Thinking. 2018. pp.141-150.

слугами для реалізації їх потенціалу і розвитку інноваційних можливостей.

Як зазначає С. В. Терехова, до структури більшості зарубіжних університетів входять відділи, відповідальні за зв'язок університету і бізнесу. ТТ у деяких країнах (США, Фінляндія) зведений законом у статус третьої місії університетів (крім освітньої та науково-дослідної діяльності), невиконання якої тягне за собою покарання у вигляді позбавлення університету прав на створену ним інтелектуальну власність. Відділи ТТ створені також у багатьох вітчизняних університетах¹.

Центри трансферу технологій являють собою організації зі середньою чисельністю працівників до 100 осіб, які часто працюють за принципом самофінансування та є структурними підрозділами науково-дослідних державних установ або ж здійснюють свою діяльність на комерційних засадах, незалежно від державних програм².

На думку В. Я. Козаченка основними напрямками діяльності центрів трансферу технологій є: здійснення заходів, спрямованих на передачу інноваційних технологій зі сфери їхнього розроблення в сферу практичного застосування у межах науково-виробничої кооперації й інвестиційного співробітництва (технологічне брокерство); дослідження кон'юнктури ринку технологій; управління інтелектуальною власністю та розроблення стратегій комерціалізації технологій (ліцензування, створення компаній на основі університетських технологій, підготовка бізнес-плану інвестиційного проекту); здійснення технологічного аудиту підприємств та надання консультаційних послуг; підготовка проектів міжнародних договорів про співробітництво з питань ТТ та інноваційної діяльності; моніторинг новітніх науково-технічних досягнень у різних країнах та створення банку запитів і пропозицій вже готових інноваційних розробок; підвищення кваліфікації фахівців з інноваційної діяльності та мене-

¹ Терехова С. В. Трансфер технологий как элемент инновационного развития экономики. *Проблемы развития территории*. 2010. № 4. С. 31–36.

² Словарь терминов и определений инновационной деятельности. *Новости науки и технологий*. 2007. № 2(6) URL: http://belisa.org.by/ru/izd/stnewsmag/2_2007/art11_6_2007.html

джерів з ТТ; забезпечення участі вітчизняних підприємств у міжнародних виставках і ярмарках високотехнологічної продукції¹.

Слід зазначити, що такі центри забезпечують ТТ у широкому розумінні: від організації передачі майнових прав на результати інтелектуальної діяльності із забезпеченням вчинення відповідних правочинів до проведення маркетингових заходів, навчання та консультування.

Як зауважують В. Лисенко та С. Єгоров, деякі з таких центрів трансферу технологій об'єднуються у цілі мережі, що, своєю чергою, дає змогу забезпечити концентрацію інформаційних ресурсів та підвищити комерційну ефективність посередницької діяльності у сфері трансферу (передачі) технологій².

Таким чином, можна визначити центр трансферу технологій як інфраструктурну організацію, яка виступає первинною ланкою мережі, а продукцією якої є цілий комплекс послуг учасникам інноваційного процесу. Такі центри трансферу технологій на різних засадах об'єднуються в мережі, наприклад, в Європейську мережу підтримки підприємництва EEN входять більше 500 центрів з різних країн світу.

В Україні також існують подібні організації, зокрема «Центр трансферу технологій», створений на базі ЗАТ, Науково-виробничий концерн «Наука», центри при державних технічних університетах, а також центри комерціалізації технологій, технопарки та технополіси. Крім того, створено Українську мережу трансферу технологій та Національну мережу трансферу технологій.

Ще однією МТТ є створена у 2009 р. Система трансферу технологій Мережі регіональних центрів інноваційного розвитку Державного агентства України з інвестицій та розвитку (далі – СТТ INDEV). Система є частиною загальнонаціональної інноваційної інфраструк-

¹ Козаченко В. Я. Сучасний стан мереж трансферу технологій за кордоном та проблеми їх розвитку в Україні. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська Політехніка»*. Л. 2010. № 694. С. 162–173.

² Лысенко В., Егоров С. Предпосылки и методологические основы создания и развития на Украине сети трансфера технологий. *Математичні машини і системи*. №1. 2008. С. 46–51.

тури України і на некомерційній основі здійснює ТТ між науковим і виробничим секторами в усіх регіонах України на підставі єдиної нормативної бази. СТТ INDEV створена та діє за підтримки Академії технологічних наук України, Державного агентства України з інвестицій та розвитку (Держінвестицій) та при безпосередній участі Мережі регіональних центрів інноваційного розвитку. Робота СТТ INDEV ґрунтується на методології роботи провідних міжнародних МТТ. Інформаційно-технічне забезпечення Системи здійснюється через інтернет-портал www.indev.kiev.ua¹.

Для виявлення характерних ознак та особливостей МТТ, які викремлюють їх серед інших інноваційних та допоміжних структур, слід більш детально розглянути принципи побудови мережі.

Термін «мережа» досить поширений у науковій літературі, хоча здебільшого згадується у контексті організації комп'ютерних мереж або ж торговельних об'єднань. Так, онлайн-енциклопедія Wikipedia містить таке визначення поняття «мережа» (англ. network) – об'єднання однорідних об'єктів, яке визначає правила поведінки всередині (між її членами) і ззовні мережі (до одиниці мережі або до сукупності), вимагає правил використання одиниць мережі та всієї мережі; однорідність членів мережі дає можливість оперувати кожним з них одноково; об'єднання – дає можливість оперувати мережею як одним цільним об'єктом. Мережі можуть бути членами загальної мережі, утворюючи таким чином ієрархію².

Тлумачний словник Д. В. Дмитрієва мережею називає безліч однорідних чи взаємозалежних установ чи пристроїв³. Утім, значення цього терміна набагато ширше: він включає низку аспектів, насамперед пов'язаних з інноваційною діяльністю. Мережевий характер притаманний великій кількості явищ, процесів та об'єктів. Типова мережева структура є системою, взаємовідносини між структурними

¹ Офіційний веб-сайт Мережі регіональних центрів інноваційного розвитку. URL: www.indev.kiev.ua

² Поняття «мережа». Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мережа>

³ Толковый словарь Дмитриева. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/dmitriev/4845/%D1%81%D0%B5%D1%82%D1%8C>

елементами якої знаходяться на одному рівні. Мережева структура є формою горизонтальної інтеграції. У правовому значенні це означає, що виникають правовідносини між рівними суб'єктами незалежно від їх фінансового стану та правового статусу, однак які мають спільні та/або взаємопов'язані інтереси. Економічне значення таких об'єднань полягає в тому, що на цьому етапі вони є більш ефективними у деяких сферах економічної діяльності, а в першу чергу – в інноваційній.

Структури, що мали мережевий характер організації діяльності, виникли досить давно. Так, С. В. Терехова зазначає, що окремі риси мережевих об'єднань мали мореплавні торговельні компанії, які були засновані на принципах акціонерного капіталу і виконували функції посередників між багатьма комерційними агентами одночасно у декількох країнах. Виражений мережевий характер мали галузеві об'єднання (асоціації, синдикати), що сформувалися в найбільш розвинених країнах наприкінці XIX ст. у металургії, вугледобуванні, пізніше – у нафтодобуванні, суднобудуванні, паперовій та військово-промисловій індустрії. Їхньою особливістю була кооперація між багатьма партнерами, які формально залишалися незалежними учасниками ринку. Тобто саме торговельні об'єднання стали першими суб'єктами економічної діяльності, що спиралися на мережеві принципи організації. Пізніше такого характеру набули акціонерні промислові об'єднання і фінансові установи¹.

Для визначення правової природи таких мережевих організацій розглянемо існуючі мережі та їх визначення на нормативному рівні. Так, Наказ Держкомстату України «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства»² № 327 від 24.10.2005 р. містить визначення таких термінів:

¹ Січкаренко К. О. Мережева організація інноваційної діяльності : наукова доповідь. К. 2015. 48 с.

² Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства : Наказ Державного комітету статистики України від 24.10.2005 № 327. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05>

Торгова мережа – сукупність об'єктів (закладів) роздрібною торгівлі, розміщених на визначеній території (місто, селище тощо). Мережа роздрібною торгівлі поділяється на стаціонарну, напівстаціонарну, торгівлю поза магазинами (включаючи пересувну).

Мережа роздрібною торгівлі стаціонарна – це сукупність об'єктів роздрібною торгівлі, що розміщені в капітальних будівлях, мають систему спеціальних приміщень, оснащених торгово-технологічним устаткуванням. Стаціонарна мережа функціонує у вигляді об'єктів роздрібною торгівлі –магазинів.

Мережа роздрібною торгівлі напівстаціонарна – сукупність об'єктів роздрібною торгівлі, які займають відокремлене приміщення, як правило, легкої конструкції без великих капітальних витрат і, як правило, не мають торгового залу для здійснення торгово-технологічних операцій з покупцями.

Наказ Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Тимчасового положення про депозитарії та депозитарну діяльність»¹ від 21.05.1996 р. № 117 (втратив чинність) надавав визначення електронної торговельної та/або інформаційної мережа (ЕТІМ) як юридичної особи будь-якої організаційно-правової форми, створеної згідно із Законом України «Про господарські товариства» торговцями цінними паперами з метою укладення угод з цінними паперами, які існують у вигляді записів на рахунках ДЕПО на електронних носіях (технічному продукті, що застосовується для накопичення, обробки та видачі інформації) в облікових реєстрах локального депозитарію, який її обслуговує.

М. В. Звирко вважає, що мережева організація господарської діяльності полягає у можливості для кожного її учасника мати рівноправні прямі стосунки з іншими учасниками. Мережеві взаємовідносини характеризуються незалежністю від просторово-часових обмежень та витрат і спираються перш за все на досягнення ІКТ-технологій².

¹ Про затвердження Тимчасового положення про депозитарії та депозитарну діяльність : Наказ Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 21.05.1996. № 117. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0318-96>

² Звирко М. В. Сетевая экономика: понятие, преимущества и недостатки URL: http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2012/1/ekonomika/zvirko.pdf

Таким чином, поняття «мережа» належить до родових категорій економічного походження. Мережі складаються як системи, сформовані за певною ознакою, учасниками яких є рівноправні суб'єкти. Їх види та особливості залежать від галузей господарства та сегментів економіки, в яких вони утворюються.

За структурою та функціями виокремлюють декілька типів мережевих об'єднань. Так, К. О. Січкаренко виділяє суто комерційні мережі: їхніми компонентами виступають власне учасники мережі, до яких відносять підприємства та їх структурні підрозділи, що забезпечують функціонування самої мережі, а також зв'язки і відносини. Відповідно до такого підходу мережевою організацією є структура, в яку входять підрозділи, що взаємодіють між собою у межах узгоджених стандартів діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності один одного. «Відносинами» він вважає економічні функції на кшталт інформаційного обміну, укладання угод та трасові взаємовідносини, включення певних фірм у замкнений ланцюг транзакцій. Самі ж зв'язки у мережі він розділяє на більш інтенсивні (сильні, тісні) та епізодичні (слабкі, м'які). До перших відносять участь у статутному капіталі один одного, інших варіантах договірних відносин, передачу ліцензій, підряд на виконання робіт, спільне виробництво, спільне підприємство, компенсаційні угоди і домовленості. Вважається, що інтенсивні зв'язки властиві організаційним ядрам мережевого утворення, тоді як епізодичні – його периферії. Особливе місце в рамках мережі посідає науково-технічна співпраця між її учасниками (обмін технічною інформацією і документацією, спільні науково-дослідні роботи, маркетингові дослідження). Як додаткову форму К. О. Січкаренко виділяє передачу виробничого досвіду, знань на рівні контактів співробітників¹.

В інноваційній сфері наприкінці ХХ ст. також стали утворюватися мережеві організації. О. П. Лукша найбільш поширеним визначенням інноваційної мережі вважає таке: «складна організаційна

¹ Січкаренко К. О. Мережева організація інноваційної діяльності : наукова доповідь. К. 2015. 48 с.

(міжорганізаційна) структура, що забезпечує максимальне використання наявних науково-технічних ресурсів для розроблення, виробництва і реалізації інноваційних товарів і послуг, впровадження технологічних інновацій, розвиток інноваційного, виробничого і кадрового потенціалу в межах єдиного інформаційно-комунікативного простору». Фактично це спеціалізована масштабна інформаційна мережа, що об'єднує регіональні інноваційні центри, які допомагають компаніям поширювати інформацію про свої проекти, надають організаційну підтримку на різних етапах ТТ, організаційне сприяння у пошуку партнерів¹.

Для інноваційних та науково-інноваційних мереж характерна скоординована діяльність її учасників щодо вибору напрямів досліджень, що забезпечує економію часу, а отже, конкурентну перевагу. До того ж організація науково-дослідні роботи на основі мережевого принципу зумовлює високий ступінь інтеграції інформаційних ресурсів, лабораторної бази та нову якість інформаційних потоків. Останнє є принциповим моментом, оскільки саме якісний стрибок у характеристиці інформаційних потоків, перетворення інформації на публічний ресурс зумовлює виникнення умов для генерації саме нового знання (як технічного, так і гуманітарного). Організація науково-технічної та інноваційної сфери на мережевій основі спричиняє принципові зміни в самому механізмі інноваційної діяльності, дозволяє учасникам (як національним і локальним, так і глобальним) провести якісні зміни у моделі інноваційної діяльності на своїх виробничих потужностях: повноцінно комерціалізувати свої розробки, сформувати довкола себе потужне експертне середовище.

Конкретні завдання та функції МТТ кожна з них визначає самостійно, закріплюючи їх у своїх внутрішніх документах, зокрема, у регламенті. «Зразковими» для усіх МТТ цілями можна вважати завдання ЕЕН, що належить до найвідоміших з нині існуючих мереж.

¹ Лукша О. П., Пильнов Г.Б., Рыгалин Д.Б., Яновский А.Э. Российская бизнес-инновационная сеть – новый широкомасштабный проект сотрудничества России и Европейского Союза. *Инновации*. 2008. № 11 (121). С. 25–33.

В. Я. Козаченко як головні цілі EEN виокремлює такі: а) створити інтегровану мережу послуг підтримки бізнесу, засновану на досвіді двох мереж з 270 Euro Info Centres (далі – EIC) і 250 Innovation Relay Centres (далі – IRC); б) збільшити синергію між усіма партнерами мережі з метою забезпечення інтегрованих послуг; в) покращити доступ малого та середнього бізнесу до послуг мережі за концепцією «No wrong door»; г) полегшити адміністративні процедури для учасників мережі; ґ) забезпечити професіоналізм та якість послуг¹.

Відповідно до Концепції Національної мережі трансферу технологій України (далі – NTTN) метою створення NTTN є сприяння розвитку інноваційного бізнесу і комерціалізації наукоємних технологій, залучення наукового потенціалу України до обігу на світовому ринку технологій, консолідація інформаційних ресурсів державних, громадських, приватних інноваційних структур України, підприємств, установ та організацій в єдину МТТ та подальша інтеграція NTTN до європейської мережі EEN. Функціями NTTN є: трансфер технологій, ноу-хау між науковими секторами та промисловістю; пошук партнерів та інвесторів для кооперації при розробці і впровадженні високотехнологічного наукового продукту як в Україні, так і за кордоном; організація взаємодії NTTN з міжнародними МТТ.

Таким чином, основною функцією МТТ є просування послуг щодо забезпечення ефективного доступу до технологічної інформації та її розповсюдження, а також передача прав інтелектуальної власності розробників суб'єктами інноваційної діяльності, на що спрямована діяльність всіх суб'єктів такої мережевої організації.

Функції та завдання мережі трансферу технологій здійснюються за допомогою діяльності її учасників, які надають широкий перелік послуг як щодо забезпечення трансферу технологій у широкому розумінні, так й інших допоміжних (які йменують сервісними) послуг розробникам та користувачам результатів науково-технічної діяль-

¹ Козаченко В. Я. Сучасний стан мереж трансферу технологій за кордоном та проблеми їх розвитку в Україні. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська Політехніка»*. Л. 2010. № 694. С. 162–173.

ності. Предмет діяльності учасників мережі становить надання клієнтам-суб'єктам господарської діяльності допоміжних послуг (інформаційних, фінансових, консалтингових та інших) щодо трансферу технологій, які сприяють передачі (наданню) майнових прав на них від розробників до інших суб'єктів господарювання та їх використанню на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок.

6. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ РЕЄСТРІВ

Україна отримала статус учасниці програми Європейського Союзу «Цифрова Європа». Міжнародні зобов'язання України щодо наближення (але не розчинення) сучасного праворозуміння до правового простору ЄС залишаються актуальними, але стають багатовекторними. Опосередкування адаптації щодо питання правового забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства логічно розглядати (поруч з іншими ракурсами проблеми) і в аспекті доведення значимості розв'язання проблем правової інституціалізації цифрових ресурсів контролю у сфері господарювання. Дане твердження зумовлене тлумаченням вимоги статті 30 Глави III Директиви 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму».

Суть вимоги міститься у тім, що держави-члени ЄС повинні забезпечити застосування до юридичних осіб, створених на їхній території, заходів щодо отримання та зберігання достатньої, достовірної та актуальної інформації про їхніх бенефіціарних власників. Зазначена вимога включає прояснення деталей інформації щодо бенефіціарних інтересів таких власників. Конкретні деталі прояснюються в результаті здійснення контролю, коли контролюючим органам надається інформація не лише про юридичного власника, але й – про бенефіціарного власника. Контроль за відмиванням грошей за стандартами FATF забезпечує більшу прозорість кінцевих власників (бенефіціарів) юридичних осіб у порівнянні з позастан-

дартними вимогами до контролю. Для досягнення прозорості контролюючи органи вживають заходи з комплексної перевірки клієнтів відповідно до вимог, прописаних у статтях глави II Директиви 2015/849.

В Україні є діючими норми, які за суттю та змістом подібні/тожні зазначеним вище вимогам внаслідок того, що вони прописані у відповідних законоположеннях ГК України. Законів України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про публічні електронні реєстри», «Про електронні довірчі послуги», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» та інших.

Видається важливим досліджувалися питання адаптації норм дозвільного законодавства щодо контролю у сфері господарювання до законодавства ЄС, зважаючи на євроінтеграційні процеси в Україні, відповідний аналіз.

Це стає підставою для здійснення відповідного порівняльного дослідження нового та майбутнього дозвільного законодавства у сфері господарювання¹ на предмет відповідності його основним положенням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зазначене завдання є актуальним у контексті адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Тому виникає потреба співставлення вимог до прискороеного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності із майбутнім новим порядком інформування про кінцевого бенефіціарного власника юридичної

¹ К. І. Апанасенко було запропоновано теоретичне поняття дозвільного законодавства у сфері господарювання як міжгалузевого комплексного правового інституту, спрямованого на правове регулювання дозвільних відносин у сфері господарювання, забезпечення належних умов для ефективного економічного обігу, правового господарського порядку з використанням загального методу господарського права (с. 8). Апанасенко К. І. Дозвільні правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики. Автореферат дисертації у формі монографії на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», Київ, 2020. 40 с.

особи. Йдеться про характеристику вимог, які пропонуються у проєкті Закону України про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності¹ та про вимоги, закріплені у Закон №2571-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу»².

Законопроект про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності був розроблений Урядом України і зареєстрований у Верховній Раді України за № 8058. Дата реєстрації – 19.09.2022 року. Прогресивною ціллю майбутнього Закону передбачено встановлення правових та організаційних засад проведення прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності. Така мета підкорена необхідності забезпечення кращих умов для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, аби відбулося соціально-економічне зростання та модернізація економіки нашої країни.

Слід звернути увагу на раціонально вибудовані ініціативні дії щодо перегляду інструментів державного регулювання. Зокрема, передбачається створення Комісії з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання на чолі з Міністром економіки України. До складу комісії пропонується включити: представників Офісу Президента України, Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції, Мін'юсту, Мінфіну, Мінрегіону, Міндовкілля, ДРС. На засідання Комісії можуть бути залучені представники галузевих бізнес-асоціацій у відповідній сфері з правом дорадчого голосу. Співголовами Комісії будуть керівники Мінекономіки та Мінцифри. Всього 9 членів Комісії. Комісія працюватиме не рідше двох разів на місяць.

¹ Проєкт Закону України «Про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності» за № 8058 від 19.09.2022 / <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1478648>.

² Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу» за № 2571-IX від 6.09.2022 <https://ips.ligazakon.net/document/view/T222571?an=1>.

На засіданнях Комісії планується наведення аргументів доцільності (з боку органи влади) щодо «захисту» ними тих інструментів державного регулювання господарської діяльності, які необхідно залишити для ефективного та якісного регулюючого впливу на неї. Внаслідок скасування зайвих та надмірних інструментів регулювання Уряд на підставі пропозицій Комісії затвердить Виключний перелік інструментів регулювання, в тому числі контролю у сфері господарювання. Передбачається, що з 1 січня 2023 року інструменти державного регулювання, які не будуть визначені законами та не включені до постанови про виключний перелік, визнаватимуться як такі, що стали недійсними.

Також схвальним є вимога законопроекту щодо створення Єдиної державної електронної системи дозвільних документів. Ціль законопроекту – не ситуативно, а системно впроваджувати зміни у лібералізацію інструменти державного регулювання у зазначеній сфері. Для досягнення цієї цілі (відповідно до проекту Закону) планується здійснювати: затвердження до 1 лютого 2023 року плану переведення в електронну форму ліцензій, документів дозвільного характеру, результатів надання адміністративних послуг, включених до виключного переліку інструментів державного регулювання господарської діяльності, та інших публічних послуг.

У пояснювальній записці до законопроекту за підписом першого Віце-прем'єр-міністра України – Міністром економік Ю. Свириденко зазначається, що за результатами проведеного аналізу виявлено значну кількість видів засобів державного регулювання, що негативно впливає на започаткування провадження господарської діяльності суб'єктами господарювання та їх виходу на ринок. Нею зазначено наявність випадків застосування подвійного або навіть потрійного регулювання в одній сфері господарської діяльності та застосування однакових вимог для отримання різних документів дозвільного характеру, що вказує на потребу проведення дерегуляції у сфері господарювання¹.

¹ Пояснювальна записка до законопроекту Про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності» за № 8058 від 19.09.2022 <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-priskoreniy-pereglyad-instrumentiv>

Також проектом Закону передбачається розроблення проектів актів, що забезпечують переведення у електронну форму ліцензій, документів дозвільного характеру, результатів надання адміністративних послуг, включених до виключного переліку інструментів державного регулювання господарської діяльності, та інших публічних послуг.

Законодавча ініціатива, якій надано коментар, мала на меті забезпечити прозорість діяльності суб'єктів господарювання, використовуючи (поруч з іншими) інструменти публічних реєстрів та електронних форм документів. Водночас дозволами, обмеженнями та іншими застереженнями виконується функція попередження порушень правового господарського порядку. Отже будь-який ліберальний підхід до дерегуляції не має завдавати втрат у справі формування повної інформації про кінцевих власників (бенефіціарів) щодо структури їх власності при залученні об'єктів власності у господарський оборот та використанні їх на підставі дозвільних документів.

Для реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення переглядаються обсяг та строки подання юридичними особами державному реєстратору інформації про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу»¹ в основному містить відповідні законоположення, в яких йдеться про зміни до інших Законів України з метою запровадження спрощеного порядку інформування про бенефіціарних власників.

derzhavnogo-regulyuvannya-gospodarskoi-diyalnosti .

¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу» від 06 вересня 2022 року № 2571-IX. Голос України № 199 від 29 вересня 2022 р с.4-5.

Цим Законом вносяться зміни до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Зміни стосуються вимоги щодо автоматизації проведення перевірки відомостей про осіб, що є кінцевими бенефіціарними власниками юридичної особи, поданих до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Вимога передбачає наявність електронної форми, з використанням засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг.

Спрощення порядку інформування досягається введенням норм, які прискорюють перевірку державними реєстраторами поданих відомостей. Прискорення перевірки має забезпечити часткова автоматизація перевірки відомостей про осіб, що є КБВ юридичної особи, поданих до ЄДР в електронній формі, через використання державним реєстратором засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, надаючи йому таким чином доступ до низки державних реєстрів. А саме, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного демографічного реєстру, Державного реєстру фізичних осіб – платників податків, Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України щодо розшуку осіб, зниклих безвісти, та викрадених (втрачених) документів за зверненнями громадян. У разі встановлення за результатами проведеної автоматичної перевірки невідповідності відомостей про кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи, зазначених у заяві про державну реєстрацію, відомостям, що містяться в інформаційних системах, формування заяви за допомогою програмних засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг припиняється¹.

У новому Законі конкретизовано коло суб'єктів державне регулювання та нагляду за формою та змістом структури власності юридичних осіб. Це – Кабінет Міністрів України. Національний банк

¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу» від 06 вересня 2022 року № 2571-IX. *Голос України*. № 199 від 29 вересня 2022 р. С. 5.

України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, правоохоронні органи та інш. Крім того активізується вимога до самоконтролю, адже нотаріуси, банки, адвокати, страховики та всі інші суб'єкти фінансового моніторингу у разі виявлення розбіжностей між відомостями про кінцевих бенефіціарних власників та у структурі власності господарського товариства (зокрема, при виявленні неповноти або неточностей чи помилок у інформації про кінцевого бенефіціарного власника або про структуру власності такої особи, що міститься в ЄДР) мають повідомити про даний факт розбіжностей утримувачу (держателю) ЄДР (Міністерству юстиції України або іншому уповноваженому органу).

Слід зазначити, що Законом скасовано вимогу щодо виключно нотаріального засвідчення копій документів, що подаються для підтвердження особи кінцевого бенефіціарного власника. Також скорочено кількість випадків подання юридичними особами відповідних відомостей під час проведення реєстраційних дій.

Визнається затребуваним характер змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Зокрема, конкретизується порядок формування та подання юридичними особами інформації про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності. Для цього запроваджується обов'язок юридичних осіб, які є засновниками (учасниками) юридичних осіб, та фізичних осіб, які є засновниками (учасниками) юридичних осіб та/або здійснюють вирішальний вплив щодо їх діяльності, надавати на запити юридичних осіб інформацію, необхідну для подання для внесення або актуалізації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань інформації про кінцевого бенефіціарного власника та структуру власності.

Також запровадження у Законі нових підходів націлено на виявлення російського чи білоруського «походження» власності. Система LIGA360 покаже, чи мають засновники, керівники чи бенефіціари компаній відношення до Російської Федерації чи Республіки Біло-

русь. Тепер відповідна позначка міститься у досьє компаній. Знай, з ким маєш справу.

Закон почне діяти (в основній частині вимог) з 29 грудня 2022 року. Але законоположення стосовно встановлення порядку передачі Держателем Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань інформації про суб'єкта первинного фінансового моніторингу, який виявив розбіжності та виявлені ним розбіжності до спеціально уповноваженого органу – введено в дію з 29 вересня 2022 року.

Вважаю актуальним вцілому запровадження електронних форм подання та збереження інформації. Але слід визнати наявність таких вад конвертації потенціалу електронних публічних реєстрів у ресурс контролю за структурою власності кінцевого бенефіціарного власника потенціалу, збереження яких спотворює практичні заходи контролю. Внаслідок цього потребує вивчення практика реалізації наявних норм права, призначених для забезпечення ефективності функціонування публічних реєстрів.

Для перевірки структури власності в нашій країні поширеним підходом стало наділення банків відповідними інструментами фінансового контролю. Внаслідок цього активізувалися фінансові розслідування в Україні. Також Департаменту боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, було розширено межі компетенції. В рамках роботи консультативного фонду підтримки Асоціації України – ЄС представниками органів виконавчої влади нашої країни та Національного банку України розроблено Концептуальну записку «Про створення механізму перевірки кінцевих бенефіціарних власників» (Імплементується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH).

Водночас реалізація банками функцій контролю за ступенем досягнення суспільно значущих цілей проведення фінансового моніторингу задля забезпечення процедури розкриття інформації про бенефіціарного власника та структуру його власності може супроводжуватися ризиком порушення прав споживачів банківських послуг.

Вже зараз можна передбачити ризик відмови всіх або майже всіх банків працювати із зазначеним суб'єктом господарювання (йдеться про клієнта стосовно якого банком виявлено невідповідності таких даних про структуру власності та КБВ з даними з ЄДР – авт. ШОВ) і закриття наявних рахунків. Це може стосуватися і інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу¹.

Тому потребує вивчення проблеми превенції порушення прав споживачив банківських послуг при здійсненні банківського контролю. Важливим завданням при цьому стає конкретизація видів банківського контролю за критерієм виокремлення ознак державного, недержавного та внутрішньобанківського. В Україні позитивно сприйнято необхідність розбудови сучасної системи фінансового моніторингу з урахуванням євроінтеграційних тенденцій. Це доводить формування та прийняття наступного законодавства: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»; Постанова КМ України «Про окремі заходи щодо забезпечення державного фінансового контролю» (є новітньою не лише за змістом впорядкованих дій з проведення державного фінансового аудиту окремих господарських операцій, що здійснюються суб'єктами господарювання державного сектору економіки, але й – за датою прийняття) від 27 вересня 2022 р. № 1119); Розпорядження КМ України «Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» (документ є чинним); Положення Про здійснення банками фінансового моніторингу; Положення про здійснення установами фінансового моніторингу; Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розра-

¹ Головін О. Розкрити таємницю: як народні обранці пропонують удосконалити процедуру розкриття бенефіціарів. 26.07.2022. <https://mind.ua/openmind/20244807-rozkriti-taemnicyu-yak-narodni-obranc-i-proponuyut-udoskonality-proceduru-rozkrittya-beneficiariv>.

хунків в Україні; Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України; Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України; Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій); Розпорядження КМ України «Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» та інші.

Важливими законоположеннями нового Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 за №1953-ІХ¹ слід визнати ті, які вводять нову складову – нагляд за ринковою поведінкою установ. Тут йдеться про вимоги щодо посилення контролю за дотриманням фінустановами вимог до захисту прав споживачів, розкриття достатньої інформації споживачам, прозорих структур власності, належної ділової репутації власників та керівників тощо. Натомість у разі легітимізації обов'язку банків повідомляти про невідповідність інформації клієнта-суб'єкта господарювання з питань перевірки структури його власності та кінцевого бенефіціарного власника виникне необхідність аналізу та науково-практичного коментаря його положень на предмет досягнення узгодженості із зазначеною вимогою, аби не відбулося взаємовиключення у процесі реалізації.

Підґрунттям для розв'язання концептуальних аспектів проблеми обов'язкового банківського контролю щодо розкриття інформації кінцевого бенефіціарного власника можуть стати напрацювання Н. Внукової, С. Глібка, О. Ящищак, В. Полюховича, С. Ачкасової, Р. Бачо, Д. Гонтар, Г. Шовкопляс та інших.

¹ Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії». *Голос України*. 10 лютого 2022 року. (вводиться в дію з 1 січня 2024 року).

Слід звернути увагу, що надаючи оцінку контрольним заходам банківських установ та правовому підґрунтю щодо їх здійснення, науковці мають різний підхід у характеристиці значимості банківського контролю та його видів (державний, недержавний, внутрішньо-банківський та інш.)¹.

С. В. Глібком та співавторами аргументувалася постановка проблеми щодо розгляду важливих теоретичних питань розмежування державного регулювання ринків фінансових послуг, контролю та нагляду за діяльністю на цих ринках із акцентом на визнанні важливості ролі споживача у відносинах, які стосуються фінансових послуг².

Надалі постановку цього питання можна трансформувати у роз'язання проблеми захисту прав споживачив фінансових послуг в аспекті попередження порушень прав споживачив банківських послуг при здійсненні банківського контролю.

Виважена правова оцінка банківського контролю та нагляду в аспекті запобігання відмиванню коштів була надана Н. Внуковою та С. Глібком у монографії «Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг».

Н. Внукова досліджує змістовне навантаження майбутнього (на той час законопроекту) Закону України «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг» (його було перейменовано під час прийняття – «Про фінансові послуги та фінансові компанії»). Вона виокремлює як самостійний предмет дослідження блок норм щодо регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ³. Ви-

¹ Див. Ящищак О. Р. Моделі державного регулювання ринку фінансових послуг. *Адвокат*. 2011. № 3 (126). С. 28–33; Полюхович В. І. Державний контроль на фондовому ринку як форма реалізації організаційно-господарської функції державного регулювання. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 158-162 та ін.

² Глібко С. В., Мороз І. В. Ризик-орієнтований пруденційний нагляд за надавачами платіжних послуг. *Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні* : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу, 15 лист. 2019 р. Харків : НДІ ПЗІР НАПрНУ, 2019. С. 162-169.

³ Див. Вступ. Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг : монографія / За ред. Н. М. Внукової, С. В. Глібка. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 304 с. (С. 7).

явлення нових аргументів підходу пропорційності у запровадженні нагляду за правомірністю поведінки спонукає вчену акцентувати на доцільності упровадження та деталізації правових норм щодо ризик-орієнтованого регулювання та нагляду.

Висновки С.В. Глібка, що викладені у підрозділі монографії «Законодавство та судова практика щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг», містять пропозиції щодо реалізації започаткуваних вимог виокремлення порогових та підозріли фінансових операцій. Він пропонує деталізувати підозріли операції, здійснивши їх додаткову типізацію¹.

Отже новим перспективним напрямом наукового дослідження стає проблема правомірності поведінки суб'єкта банківського контролю в умовах посилення контролю для розкриття інформації про бенефіціарних власників та структуру власності. Як збалансувати заходи відповідного посиленого контролю із заходами контролю за захистом прав споживачів банківських послуг?

Аналіз реалізації норми ст. 64-1 ГК України показав, що порушення її вимог мають системний характер. Зокрема, інформація про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) нерідко буває завідомо недостовірною, містить вади неповноти та помилкові відомості, в тому числі завідоомо сфабриковані.

Фахівці наголошують, що актуальність та достовірність інформації, яка вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань стосовно бенефіціарного власника юридичної особи контролюється лише фрагментарно, що визнається недостатньо ефективним підходом для попередження правопорушень, пов'язаних з «відмиванням коштів». До того ж виникає низка питань щодо нестандартних ситуацій розкриття вигодонабувачів неприбуткових організацій, які

¹ Див. Підрозділ 3.3. Глібка С. В. Законодавство та судова практика щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг. Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг : монографія / За ред. Н. М. Внукової, С. В. Глібка. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 304 с. (с. 194-196, с. 201 та ін.).

у прийнятому розумінні ніби-то не можуть мати бенефіціарного власника (контролера), але по факту особи з подібним статусом наявствують.

У наукових дослідженнях вже було обґрунтовано доцільність подальшого розвитку відповідних законоположень. Зокрема, викликає інтерес пропозиція С.В. Солодченка щодо підстав господарсько-правової відповідальності за вчинення такого правопорушення як «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)», яке проявляється у поданні кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та іншими уповноваженими фізичними особами викривленої (неповної, помилкової, завідомо недостовірної інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера), порушення терміну її подачі. Ним було запропоновано внесення відповідних змін до діючого законодавства¹, які передбачали запровадження відповідальності юридичних осіб за внесення до ЄДР завідомо неправдивих відомостей про зазначеного суб'єкта або про його відсутність.

У вересні 2021 року було зареєстровано у Верховній Раді України проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів валідації інформації про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності юридичних осіб» за №6003 від 07.09.2021 р. Основний акцент в ньому зроблено на активізації самоконтролю суб'єктів господарювання та їх відповідальності у сфері фінансового моніторингу (за достовірності відомостей про КБВ та структуру власності, які ними подаються).

Відповідальний самоконтроль суб'єктів господарювання опосередковується вимогою підтримувати відповідні відомості в актуальному стані та повідомляти державного реєстратора про зміни у вста-

¹ Солодченко С.В. Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» (081 – Право). – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2018. 235 с. (С. 184).

новлений термін (30 робочих днів) із дня їх виникнення. Також суб'єкту господарювання належить подавати державному реєстратору документи, які підтверджують відповіді зміни. Новацією у цьому зв'язку спростування у законопроекті вимоги щодо дотримання конфіденційності інформації та професійної таємниці, коли йдеться про відомостей про КБВ та структуру власності (надання конфіденційної інформації, яка стала відомою внаслідок надання послуг не буде вважатися порушенням нотаріальної, банківської, адвокатської або іншої таємниці).

Навпаки нотаріуси, банки, адвокати, оператори поштового зв'язку, учасники організованих товарних ринків, ринків капіталу, аудиторські та бухгалтерські компанії, податкові консультанти подаються та сприймаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу. А виявлена ними таким чином інформація, за умови її підтвердження, визнається підставою для коригування даних в ЄДР державним реєстратором через вказівку Мін'юсту (аж до зміни (виключення) інформації про КБВ або проставлення «чорної мітки» – відмітки про невідповідність/недостовірність даних щодо КБВ юридичної особи)¹.

Новим підходом слід визнати законоположення про суб'єкта відповідальності у сфері фінансового моніторингу (за достовірність відомостей про КБВ та структуру власності, які ними подаються). У проекті Закону передбачається її накладання ще й на саму юридичну особу (не лише на фізичну). Це штраф у розмірі від 17 до 51 тисячі гривень. Його накладення здійснюватиметься за подання завідомо неправдивих відомостей /неподання/ несвоєчасне подання інформації про КБВ.

Предметний коментар законопроекту (у прикладному аспекті) щодо прогнозуємої практики його реалізації здійснили О. Головін², А. Житник³ та інші практикуючи фахівці.

¹ Головін О. Розкриття кінцевих бенефіціарів: нововведення. URL: <https://www.ilf-ua.com/.../rozkrittia-kintsevikh.../>.

² Там само.

³ Житник А. Законопроекти 6230 та 6003: Відомості про КБВ: що зміниться для

Аналіз А. Житника вказує на намагання авторів положень законопроекту структурувати діяльність уповноважених державних органів щодо виконання вимог законодавства по забезпеченню прозорості в діяльності юридичних осіб, їх засновників та власників, розширюючи можливості державних органів по застосуванню штрафів та стимулюючи юридичних осіб та їх власників вести свої справи більш відкрито з максимально відповідальним відношенням до подачі відомостей про кінцевих бенефіціарних власників¹.

Це справедливе спостереження сприймається як намагання законодавця консолідувати форми державного контролю з контролем недержавним, у тому числі самоконтролем.

На часі постає необхідність висвітлення проблеми належного формування та функціонування електронних публічних реєстрів як інструменту контролю у системі вдосконалення механізмів набуття дієвості процесу інформування про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності юридичних осіб.

Наявність потреби суспільства і держави у боротьбі з корупцією спонукала до формування системи реєстрів на сучасній правовій базі. В нашій країні не лише прийнято Закон «Про публічні електронні реєстри», але й зареєстровано законопроект від 02.11.2020 за № 4303 «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»², вносяться сучасні зміни у Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

Законопроект «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» має за своє призначення визначати організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті. Цей режим запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні та конкретизації шляхів створення сприятливих

юридичних осіб? <https://smartsolutions.ua/zakonoproekti-6230-ta-6003-vidomosti-pro-kbv-shho-zminitsja-dljajuridichnih-osib>.

¹ Там само.

² Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Проект Закону України від 02.11.2020 р. № 4303. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70298.

умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих фахівців. В ньому передбачається деталізація особливостей регулювання відносин за участю резидента Дія Сіті і щодо участі у його статутному капіталі.

Статус резидента Дія Сіті передбачає публічне висвітлення інформації про юридичних осіб, які перебувають у ньому. Для цього використовується ресурс реєстра Дія Сіті, який ведеться в електронній формі.

Спрямування державної політики цифровізації економіки на створення дієвих механізмів захисту та реалізації права кожного на доступ до публічної інформації потребує правової визначеності при використанні реєстрової інформації, здійсненні дозвільної діяльності, наданні адміністративних, соціальних та інших публічних послуг, виконанні управлінської діяльності та реалізації функцій державного регулювання. У багатьох успішних країнах зведення у ефективну систему публічних електронних реєстрів, як показує зарубіжний досвід, відбувалося, в основному, еволюційним шляхом. Еволюційний підхід дозволяє не лише ставити безпосередні, але й враховувати суміжні завдання щодо протидії корупції, забезпечення електронного урядування, залучення громадськості до формування та реалізації державної політики у сфері відносин цифрової економіки.

Стратегію України щодо формування системи електронних публічних реєстрів для протидії корупції вважають революційною, а не еволюційною. Але стрибкоподібний шлях формування системи електронних публічних реєстрів зазвичай супроводжується вадами безпечності і передбачуваності її функціонування. Це змушує до максимальної формалізації вимог щодо самоконтролю та зовнішнього контролю у частині утримання публічних реєстрів та доступу до їх ресурсів.

Контроль (державний та самоконтроль) щодо стану ресурсів публічних реєстрів в Україні слід визнати незбалансованим. Так, у реєстрі юридичних осіб має місце відображення неактуальних даних. Йдеться про економічно неактивні підприємства на непід-

контрольній території Донецької та Луганської областей. За наявності законодавчого врегулювання особливих спрощених процедур ліквідації підприємств з боргами за рішенням власника така проблема могла б бути вирішена. Наприклад, за умови внесення відповідної редакції у законодавство про банкрутство така можливість може бути реалізованою шляхом звернення утримувача реєстру до скороченої судової процедури ліквідації таких підприємств із наступним внесенням відповідних відомостей до реєстру.

Також – запізнюється відображення у реєстрі інформації щодо релокації суб'єктів господарювання у межах та за межі України. Програма з релокації українських виробництв реалізується із березня 2022 року Міністерством економіки України. Вона призначена для підприємств, які знаходяться у зоні активних бойових дій або території, же є загроза введення активних бойових дій. Пріоритет у переміщенні надається стратегічним підприємствам та підприємствам, які виробляють товари першої необхідності. Релокація відбувається безкоштовно силами АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта». Підприємства, які мають змогу самотужки перевезти своє обладнання, отримують допомогу з логістичних питань. Лише за півроку війни Росії проти України 19% підприємств здійснили релокацію, 41% з них її регіонів Сходу України¹.

¹ Дослідження фіксують міграційні настрої підприємців, передусім IT галузі. Так, згідно з дослідженням IT Research Resilience навіть за умов євроінтеграції та лібералізації економіки України, 12% IT-спеціалістів намагатимуться виїхати за кордон (в дослідженні брали участь спеціалісти Західного регіону України). А за результатами дослідження Gradus у липні 2022 року 32% респондентів перемістили або переміщують свій бізнес. Переважна більшість (72%) перемістила бізнес в межах України, 11% – за кордон, 17% – і в межах України і за кордон. Найпоширеніші причини переміщення бізнесу – це намагання зберегти бізнес (38%), наявність замовлень / клієнтів на нових ринках (30%) та вирішення логістичних проблем (28%). Головними критерії вибору країни для переміщення бізнесу стали попит на продукти / послуги бізнесу (36%), розвиненість інфраструктури (29%), незначна частка законодавчих бар'єрів для початку бізнесу (29%). Велику роль відіграє і впевненість переважної більшості (83%) респондентів в тому, що український бізнес спроможний бути конкурентним та успішним на європейських ринках. Див.: Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. Career Hub. 30.08.2022. <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/>.

Критичною є ситуація із контролем за оцінкою ризиків при складанні електронних податкових накладних у розрізі ризикових суб'єктів господарювання-платників податків. Фактично виявляється та заноситься до відповідного реєстру лише 20% всіх виконавців ризикованих господарських операцій.

Однією з гарантій забезпечення безпеки функціонування електронної інформаційної взаємодії є належна формалізація вимог до реалізації контрольних функцій у сфері утримання реєстрів та звернення до їх ресурсів з метою використання. У Законі «Про публічні електронні реєстри» визначаються засади контролю та державного нагляду у сфері публічних електронних реєстрів. В ньому прописано статус центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, а також – держателя публічного електронного реєстру як особи, уповноваженої здійснювати контроль та управління публічним електронним реєстром¹.

Порядок здійснення контролю у сфері реєстрів розробляється Кабінетом Міністрів України згідно з вимогами законів, якими створено відповідні реєстри. Отже, пріоритетним шляхом підвищення ціннісного потенціалу цифрових публічних реєстрів у системі економіко-правової політики нашої держави стає досягнення дієвості контролю за їх утриманням та функціонуванням. Дієвість може бути підвищена, якщо виокремити коло суспільних відносин контролю, що виникають у сфері базових публічних електронних реєстрів, самостійним предметом правового регулювання Закону України «Про публічні електронні реєстри». За такого підходу доцільно конкретизувати вимоги до контролю базових реєстрів і вимоги – до контролю додаткових реєстрів. Вимоги мають бути диференційованими, а не спільними для цих класифікаційних рядів. До того ж вимоги до контролю базових реєстрів потребують систем-

¹ Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 10.09.2019 р. за №2110 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66772.

ного закріплення у законодавстві, спираючись на принципи інституціалізації контролю.

Результатом проведеного дослідження є обґрунтування перспективи реалізації інформаційно-комунікативного потенціалу електронних публічних реєстрів задля протидії зловживанням у сфері господарювання. Для її досягнення доцільно сформулювати такі завдання: аналіз нормативно-правового забезпечення реалізації публічних реєстрів для запровадження цифрових механізмів здійснення контролю у сфері господарювання; розкриття сутності та правового змісту категорії «інформаційно-комунікативної значимості публічних реєстрів» в аспекті впливу на діяння суб'єктів контролю; обґрунтування пропозицій щодо превенції зловживання контролем при забезпеченні функціонування публічних реєстрів.

Особливу увагу інформаційно-комунікативна функція публічних реєстрів привертає через запровадження механізмів досягнення ефективності результатів контролю у сфері господарювання. Отже у правовій науці дуже повільно опрацьовуються відомі та напрацьовуються нові знання щодо реалізації потенціалу контролю, використовуючи ресурс електронних публічних реєстрів.

Аналіз можливості забезпечення ефективності функціонування публічних реєстрів для здійснення контролю показав, що їх стан може надавати переваги у системі правових засобів контролю, коли йдеться про протидію зловживанням у сфері господарювання.

В Україні утримувачами Єдиних та Державних реєстрів є: Міністерство юстиції України, Державна виконавча служба України, Державна служба з питань захисту персональних даних України. Для суб'єктів господарювання актуальними є: Єдині та Державні реєстри інформаційної мережі Міністерства юстиції України. Зокрема, Державний реєстр обтяжень рухомого майна, Єдиний реєстр громадських формувань, Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Реєстр громадських об'єднань, Єдиний реєстр громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно.

Функціонування цифрових публічних реєстрів у системі контролю як фундаментальних інструментів відповідної політики України забезпечується низкою законів та підзаконних актів. Для запровадження цифрових механізмів здійснення контролю у сфері господарювання створено низку законоположень, які закріплено у Господарському кодексі України, Податковому кодексі України, законах України: «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»¹ та інших.

Соціальне спрямування цифрової економіки та електронного бізнесу як її складової – важливе завдання, що ґрунтується на конституційних засадах, однак цифровізація у деяких випадках, як і у відносинах з віртуальними підприємствами, дозволяє зловживати цифровими правами, визначення яких відсутнє і в Господарському і Цивільному кодексах України².

Згідно доповіді науковців Національного інституту стратегічних досліджень було доведено «відсутність системної, багаторівневої, нормативно підкріпленої, базованої на певній ідеології та стратегії державної політики в інформаційно-комунікаційній сфері»³. Тому можна спостерігати націленість законодавця на забезпечення реалізації інформаційно-комунікативного потенціалу електронних публічних реєстрів задля протидії зловживанням у сфері господарювання. Так, було прийнято Закони України «Про публічні електронні реєстри»⁴, «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»⁵ та інші.

¹ Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286. Дата оновлення: 04.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-vr#Text>.

² Вінник О. М. Проблема врегулювання/вирішення конфліктів/спорів в ракурсі соціального спрямування цифрової економіки. *Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики* : матеріали круглого столу (м. Севе-родонецьк, 11 грудня 2019 р.). / За ред. О. В. Шаповалової. Севе-родонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 7-10.

³ Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіз. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. Київ : НІСД, 2010. 29 с.

⁴ Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 10.09.2019 р. за №2110 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66772.

⁵ Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»

В Україні правоохоронними та контролюючими органами проводиться комплекс заходів, спрямований запобіганню державній реєстрації суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності та протидії поширенню фіктивного підприємництва, іншим злочинам, пов'язаним з використанням можливостей

фіктивних підприємств. Тут стримуючим від правопорушення фактором стає сигнальна інформація, яка розміщується у реєстрах, використовується та за потреби адмініструється. Натомість критичною залишається ситуація із контролем за оцінкою ризиків при складанні електронних податкових накладних у розрізі ризикових суб'єктів господарювання-платників податків. Фактично виявляється та заноситься до реєстру «Суб'єкти фіктивного підприємництва» лише 20% всіх суб'єктів неналежної податкової поведінки. За відсутності доказів щодо виконання ризикованих господарських операцій (тоб-то наявності лише підозри) розміщення інформації в реєстрі заборонено.

Розкриттю сутності та правового змісту категорії «інформаційно-комунікативної значимості публічних реєстрів» в аспекті впливу на діяння суб'єктів контролю у сфері господарювання сприяє доступність інформації про реальних власників компаній. Відомості про бенефіціарних власників компаній, розміщені у публічних реєстрах, надають можливість протиставити маніпуляціям із приховування об'єктів власності.

Створення Глобального реєстру бенефіціарних власників (Глоб. реєстр бенефіціарних власників <https://register.openownership.org/>) об'єднало країни, які зобов'язались забезпечити передачу до зазначеного Реєстру відомості про бенефіціарних власників компаній, відомості про які містяться в їх державних реєстрах юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців тощо. Наша країна приєдналася до ініціативи Transparency International щодо сприяння прозорості та запобігання корупції.

від 15.07.2021 № 1667-IX/ Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70298.

Натомість уповільнюють розвиток інформаційного суспільства в Україні низькі рейтинги України у міжнародних порівняннях щодо впливу інформаційно-комунікативного ресурсу публічних реєстрів на діяння суб'єктів контролю у сфері господарювання.

Тому слід визнати важливим здобутком вітчизняної науки обґрунтування правового визначення поняття «мережа трансферу технологій». Зокрема як «колективного утворення (зі створенням або без створення юридичної особи) професійних учасників ринку трансферу технологій з метою консолідації інформаційних ресурсів у технологічній сфері шляхом об'єднання нематеріальних об'єктів та/або інформації про них на електронному майданчику, спільних дій учасників та їх мережевої організації співпраці, в результаті діяльності якого відбувається передача прав інтелектуальної власності від авторів (розробників) до суб'єктів господарської діяльності, які використовують їх об'єкти при виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг»¹. Таке розуміння правової природи мереж трансферу технологій надає змогу виявляти суб'єктів контролю стосовно достовірності та якості вихідної інформації про неї на електронному майданчику. Цей здобуток також є важливим для реформування електронних публічних реєстрів та внесення відповідних змін у господарське законодавство. Зокрема, з метою стимулювання інноваційних рішень для малих та середніх підприємств; сприяння технологічній кооперації; пошуку партнерів та забезпечення суб'єктам господарювання доступу до результатів НДДКР.

Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначені завдання та повноваження уповноваженого органу з питань реалізації державної політики у сфері трансферу технологій. Одним з них є: забезпечення системного підходу до ведення реєстрів технологій та контролю за передачею майнових прав на технології та їх складові, створені за бюджетні кошти, узагальнення даних галузевих реєстрів технологій та звітів про всі

¹ Новіков Є. А. Господарсько-правове регулювання діяльності мереж трансферу технологій : дис. ... канд. юрид. наук. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН : Київ, 2018. 200 с. С. 19-20.

роботи, пов'язані із створенням і використанням технологій та їх складових¹.

Але щодо учасників об'єднання у мережу, які мають статус недержавних, відсутня законодавча унормованість суспільних відносин контролю якості вихідної інформації з їх наявних сервісів. Державна експертиза проводиться лише для технологій, які закуповуються за бюджетні кошти та тих, які створені або придбані за бюджетні кошти².

Занесення інформації в базу даних тільки сертифікованими учасниками мережі, які несуть відповідальність за зміст своїх даних, на жаль не забезпечує якість та достовірність інформації в технологічних профілях мережі в цілому. Тому сучасна Україна формує правову базу не лише для належного функціонування інформаційних систем, але й – для взаємодії утримувачів державних та недержавних реєстрів. Взаємодія дозволяє на єдиній термінологічній основі належно виконувати вимоги до створення, обміну, зберігання, виправлення та формату реєстрових даних. Як наслідок, створюються умови для забезпечення технічної та семантичної інтероперабельності публічних реєстрів та неперетинного узгодження об'єктів відповідних реєстрів.

Виявити участь банків у схемах фіктивного підприємництва або взаємодію із суб'єктами фіктивного підприємництва, досить проблематично. До того ж шкодить розкриттю необхідної інформації правовий режим банківської та комерційної таємниці. Натомість можливості запровадження електронної діагностичної картки самоконтролю банку не були вивчені на предмет її використання для забезпечення публічних та приватних інтересів, використовуючи цифрові технології у здійсненні нагляду та контролю у банківській системі. Наявність електронної діагностичної картки самоконтролю банку є доцільною для комерційних банків. Вони функціонують на інвестиційному ринку і в Україні мають правовий статус інвестиційних компаній. Інвестиційна функція банків у науці міжнародного

¹ Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. за № 143-У. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>.

² Там само.

банківського права, економічній науці та її відгалуженнях визнається основним напрямом діяльності комерційних банків.

Сприяє розвитку інвестиційної діяльності пропозиція щодо створення державного реєстру технологій та мережі їх трансферу на базі вже існуючого державного реєстру технологій. Представники зазначеної пропозиції виходять із сприйняття трансферу технологій та комерціалізацію технологій як двох автономних процесів інноваційної діяльності, які можуть відбуватись як послідовно, так і незалежно один від одного (Ляшенко О. М.)

Дійсно, внаслідок становлення цифрової економіки, у тому числі її інфраструктури, відбувається зміна напрямів економічної політики в цілому і на часі постає проблема правового впливу уряду та громадянського інформаційного суспільства на впорядкування існуючих бізнес-процесів у мережі трансферу технологій. Відомо, що мережі трансферу технологій як суб'єкт інформаційних відносин здійснює заходи, спрямовані на підтримку та просування сайту електронної платформи у мережі Інтернет. Але цього, вважаємо, недостатньо, бо мережа має брати участь у формуванні державного реєстру, в якому доцільно розміщувати відомості про реалізацію нею мети – «консолідації інформаційних ресурсів у технологічній сфері та координації дій в інноваційній сфері».

Ця обставина потребує обґрунтування відповідних змін у господарському законодавстві. Зокрема, щодо регуляторно-діяльнісного аспекту реалізації інформаційно-комунікативного потенціалу електронних публічних реєстрів задля протидії зловживанням у сфері господарювання. Одним з інструментів реалізації слід розглядати саморегулювання та самоконтроль у зазначеній сфері.

Відомо, що частка тіньової економіки під час війни зростає. Натомість заходи контролю у сфері господарювання дещо лібералізуються в умовах воєнного стану (Закон України від 5 березня 2022 року за № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 за № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю)

і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану», законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» щодо забезпечення аудиторської діяльності на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки» та інш.). Водночас законодавством визначено сфери, в яких лібералізація недоцільна. Йдеться про запобігання неконтрольованому зростанню цін на товари, які мають істотну соціальну значущість, за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави та ін.

Мета контролю щодо збалансування публічних та приватних інтересів обумовлює значне підвищення прозорості відносин контролю. Наявні правові проблеми забезпечення прозорості відносин контролю в умовах цифрової економіки (далі – ЦЕ) актуалізували значимість публічних реєстрів, які підсилюють превентивну функцію контролю та послаблюють потенціал економічних правопорушень.

Наприклад, у Вінницькій області Бюро економічної безпеки спромоглося упередити розтрату бюджетних коштів у розмірі понад 2,6 мільйони гривень внаслідок того, що одна з бюджетних установ зазначеної області, на офіційному веб-сайті prozorro.gov.ua оприлюднила звіти по договору про проведення закупівель товарів медичного призначення. Доступ до умов договору дозволив впевнитися, що ціна обладнання становить понад 2,6 млн грн. На сайті виробника ціна такого обладнання вказана майже 2 млн грн. Таким чином, завищення вартості закупівлі склало понад 600 тис. грн.

Належний рівень ефективності правового забезпечення відносин контролю в умовах війни потребує належно збалансованої інституціональної бази для його реалізації. Інституціональна база контролю з використанням електронних публічних реєстрів в умовах війни та у післявоєнний період є важливим структурним складником організації й управління господарською діяльністю. Тому актуалізується потреба вивчення проблематики спеціальних принципів інституціона-

лізації контролю у сфері господарювання у контексті напрацювання наукових рекомендацій для розбудови правової інфраструктури контролю. Ця потреба обумовлена зміною напрямів економічної політики в умовах воєнного стану та у перші роки після його відміни.

Пріоритетними спеціальними принципами здійснення контролю стають :пропорційність блокуючого контролю із ступенем порушення вимог при реалізації прав підконтрольними суб'єктами господарювання; підвищення рівня зрілості інформаційної безпеки при проведенні господарської діяльності; розширення меж прозорості результату самоконтролю суб'єктів господарювання. Ці принципи орієнтують процес правотворчості у сфері реалізації права на державний контроль, самоконтроль та – на консолідацію функцій контролю суб'єктів господарювання з повноваженнями органів державного контролю.

Значимість принципу пропорційності блокуючого контролю із ступенем порушення вимог при реалізації прав підконтрольними суб'єктами господарювання обумовлена специфічними для воєнного стану заборонами та обмеженими дозволами. Так, продаж товарів через мережу Інтернет став передумовою викриття зловживань з гуманітарною допомогою на суму понад 60 млн грн.

Бюро економічної безпеки України виявили схему з імпорту тактичної амуніції і товарів військового призначення під виглядом гуманітарної допомоги. З матеріалів ЗМІ стало відомо, що декілька громадян України виїхали з України за підробленими документами. З метою наживи, за волонтерські кошти, почали імпортувати бронежилети, каски, наколінники, тепловізори, біноклі, оптичні приціли, безпілотні літальні апарати тощо. У подальшому продавали їх на внутрішньому ринку України за цінами втричі вищими від ціни закупівлі. За наявною на даний час у слідства інформацією, зловмисники реалізували товарів військового та подвійного призначення на загальну суму понад 60 млн грн. Аби не сплачувати митні та інші платежі в Україні, вони завозили продукцію під виглядом благодійної допомоги (відбулося ухилення від сплати податків на суму понад 20 млн грн.)

Здійснено заходи блокуючого контролю (1) вилучення документації, яка підтверджує, що зазначені товари в'їхали в Україну під виглядом гуманітарної допомоги; (2) накладено арешт на банківські рахунки, що використовувалися при здійсненні протиправної діяльності; (3) вирішується питання про передачу арештованого майна на потреби ЗСУ.

Наступний принцип – підвищення рівня зрілості інформаційної безпеки при проведенні господарської діяльності. Він має конкретизуватися щодо умов воєнного стану та у перші роки після його відміни щодо забезпечення адекватних можливостей релокації суб'єктів господарювання за межі України. Однією з важливих проблем для переміщення бізнесу за кордон є розрахунок податкового навантаження на підприємця за весь отриманий дохід після релокації за вимогами місцевих органів влади (іноді після релокації великі витрати нівелюють інші переваги переміщення бізнесу).

Тому актуалізується питання ведення паспорта інформаційно-комунікаційної безпеки для конкретного кола суб'єктів господарювання.

Розширення меж прозорості результату самоконтролю суб'єктів господарювання спирається на обсяг розширення, обраний за сферами діяльності, суб'єктами здійснення діяльності та видами загроз. Наприклад, для банківської діяльності наявність державного реєстру банків не вирішує проблему задоволення потреби у ознайомленні з гнучкими показниками поточних результатів фінансового моніторингу, банківського нагляду, самоконтролю. Реальні та потенційні споживачі банківських послуг не усвідомлюють наближення кінцевої стадії, коли за такими негативними результатами відбудеться ліквідація банку. Початкова стадія відстеження ризику здійснення неправомірних дій – стадія підозри та спостереження також має електронний інформаційний ресурс, який утримує Фіскальна служба України та її підрозділи. Цей ресурс створений з метою інформаційно-аналітичного забезпечення превентивних заходів щодо ризикових суб'єктів господарювання та потребує особливої уваги під час війни.

Забезпечення прозорості відносин контролю у сфері господарювання в умовах війни відбувається за соціальними та управлінськими показниками, оприлюднення яких стає каталізатором попередження гуманітарних та економічних ризиків. За таких умов спеціальні принципи інституціоналізації контролю у сфері господарювання мають призначення – створити належні правові умови для гнучкості системи функціонування контролю.

Ціль реформування системи електронних публічних реєстрів як стратегічного напрямку зміни економічної політики держави в умовах цифровізації виводить на необхідність виконання певних завдань. Одне з них – досягнення належного рівня правової інституціоналізації цифрових ресурсів контролю у сфері господарювання. Значущість цифрових ресурсів контролю у зазначеній сфері в умовах воєнного стану значно зростає. Зокрема, актуалізується проблема законодавчого визначення питання страхування військового ризику при здійсненні господарських операцій, виконанні договірних зобов'язань, охорони інвестиційних ресурсів та використання за призначенням, при вилученні з обороту окупантом та пошкодженні майнової основи господарювання.

Цифрові ресурси контрольних заходів щодо страхування військового ризику в системі господарського контролю не представлені в наукових дослідженнях. Вивчення їх потенціалу необхідно розпочинати на оцінці положень Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року [1]. Концепція передбачає інтеграцію стратегічних та національних українських дослідницьких інфраструктур до європейських об'єднань дослідницьких інфраструктур.

Сираючись на її положення щодо можливості дослідницьких інфраструктур України входити до міжнародних мереж, обґрунтуємо доцільність створення бази даних електронних публічних реєстрів суб'єктів та об'єктів страхування військового ризику у сфері господарювання з орієнтацією на потенційних суб'єктів страхування – резидентів країн ЄС.

Внаслідок того, що реагування українського законодавця на зміни умов господарювання в період війни вже відбувається (наприклад,

12 квітня 2022 року Верховна Рада України схвалила податкові стимули для бізнесу на час війни) потребує просування гіпотеза щодо необхідності правової інституціоналізації такого цифрового ресурсу контролю у сфері господарювання як електронний публічний реєстр суб'єктів та об'єктів страхування військового ризику у сфері господарювання. Зокрема, щодо статусу зазначеного реєстру – він має бути базовим, аби сподіватися, що суб'єкти страхової діяльності – резиденти країн ЄС матимуть державні гарантії своєї діяльності.

Зазначена пропозиція ґрунтується на сутевій зміні парадигми сучасної світової економіки за минуле десятиліття, що має враховувати особливості функціонування цифрових інструментів контролю та відображатися на рівні законодавства.

Одним із базових векторів політики нашої держави щодо належного формування та функціонування електронної регуляторної платформи стає активізація процесу створення її як автоматизованої інформаційно-аналітичної системи. Функціональне навантаження змісту цієї системи активно контролює регуляторний орган. За своїм призначенням вона використовується даним органом для виконання своїх повноважень. Також вона є необхідною при наданні адміністративних послуг в електронному вигляді.

До її належного формування та функціонування спонукає той факт, що зазначена платформа забезпечує доступ до низки реєстрів, баз даних та систем.

Залучення реєстрової інформації та реєстрових даних у господарський обіг може мати як позитивні так і негативні правові наслідки для суб'єктів економічної діяльності, контрагентів та партнерів суб'єктів господарювання.

Тут важливим стає вивчення можливостей потенціалу електронних публічних реєстрів для конвертації їх у ресурс контролю, використовуючи інструменти звітування та забезпечення публічності результатів звіту, корисних для потенційних контрагентів, партнерів, інвесторів, споживачів та інш.

Цифрові технології та засоби звітування, які спираються на них, здатні надати перевагу першим (позитивним правовим наслідкам

контролю) та вчасно виявляти і висвітлювати передумови виникнення других (негативних правових наслідків контролю). Тому вивчення потребує питання забезпечення ефективності функціонування публічних реєстрів при висвітленні результатів обліку та звітування про обсяги наданих інноваційних послуг (продкції) суб'єктами господарювання.

Але спочатку прояснення потребує стан наукового дослідження проблеми визнання послуг різновидом інноваційної продукції та стан реалізації наявних норм права щодо такого визнання. Актуальність даного завдання обумовлена наступними спостереженнями. Відомо, що створення нових продуктів та/або інноваційних властивостей стають фактором отримання конкурентних переваг на більшості ринків.

Розвиток інституту послуг в інноваційній сфері та договірних зобов'язань щодо їх забезпечення відбувається надзвичайно стрімко. Але як у вітчизняній так і в зарубіжній літературі проблемам саме господарсько-правової інституціоналізації не приділяється належна увага. Кращі світові практики договірно-правового забезпечення послуг в інноваційній сфері надають досвід, який доцільно адаптувати після належного аналітичного опрацювання всіх нюансів його запозичення.

Отже серед основних напрямів інноватизації сфери послуг, які повинні отримати правове забезпечення, залишається чимало наукових проблем, які потребують розв'язання.

Окремі правові аспекти інноваційної проблематики вже були висвітлені у монографії Ю. Атаманової «Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави» (2008 рік). Д. Адамюк виклав свої суттєві наукові результати дослідження у кандидатській дисертації на тему «Інноваційний продукт як об'єкт правового регулювання за законодавством України та ЄС» (2016 рік). Також сприяють виходу українських науковців на майбутнє комплексне наукове вивчення проблематики оцінення діяльності з надання послуг в інноваційній сфері в Україні предметом обліку та звітування наукові праці О. Гладкої «Комерційна концесія як форма інноваційного ін-

вестування» (2015 рік), О. Давидюкам «Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання» (2010 рік), К. Іванової «Господарсько-правове регулювання договірних зобов'язань інноваційного характеру», кандидатська дисертація (2008 рік), А. Стріжкової («Grid-технології як об'єкт інноваційних правовідносин», кандидатська дисертація (2017 рік) та інші.

У хронології наукових подій, які можна визнати передумовою належного розв'язання проблеми визнання послуг різновидом інноваційної продукції, слід звернути увагу на ґрунтовне теоретичне дослідження О. В. Голіної. Йдеться про її дисертацію «Господарсько-правова інституціоналізація договорів про надання послуг». Здобутки авторки характеризуються класичним підходом до подання позицій науки господарського права у новій площині договірного права. В них переконливо обґрунтовується цінність господарсько-правової інституціоналізації договорів про надання послуг не лише з точки зору правових, але й – економічних, управлінських, фінансових та інших чинників розвитку економіки.

Найбільшими вагомими науковими здобутками для ефективності налагодження облікових процесів висвітлення інформації про обсяги наданих інноваційних послуг (продукції) суб'єктами господарювання відрізняється дисертація А. Шапошник «Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення».

Дане твердження ґрунтується на тому, що в ній відбулось наближення до однозначного трактування основоположних категорій, важливих для регулювання відносини, які виникають з питань обліку та звітування про надання інноваційних послуг суб'єктами господарювання.

Йдеться про критерії та наслідки розмежування послуг в інноваційній сфері на інноваційні (послуги, що є різновидом інноваційної продукції) та допоміжні (послуги, що підвищують ефективність та результативність інноваційного процесу). Критерієм такого розмежування визначено характер співвідношення означених послуг з інноваційним процесом (циклом). Інноваційні послуги є товароспроможним результатом кінцевого етапу інноваційного процесу (циклу), на

який поширюється режимні вимоги щодо провадження інноваційної діяльності, безпосереднім об'єктом якої вони є; допоміжні послуги можуть надаватися на кожному з етапів інноваційного процесу (циклу) задля його оптимізації, у тому числі створення нових об'єктів інноваційної діяльності¹.

Також авторкою було визначено ознаки інноваційних послуг, здійснено комплексну класифікацію послуг в інноваційній сфері за низкою критеріїв, виокремлено як спеціальний (комплексний) класифікаційний критерій інноваційних послуг – рівень їх інноваційності з точки зору ступня технологічної новизни процесу їх надання та територіально-галузевих меж комерціалізації та інш. Всі вони складають основу формування правових режимів інноваційної діяльності, предметом якої є надання інноваційних послуг.

У висновку за №12 дослідження обґрунтовано важливе узагальнення щодо доцільності вважати «предметом правового регулювання інноваційної сфери відносини, що виникають на всіх етапах інноваційного циклу в процесі функціонування національної інноваційної системи. Водночас критичний аналіз структури цього предмета (було здійснено щодо правових підвалин функціонування національної інноваційної системи, що формують підґрунтя інноваційної діяльності) надав невтішний результат. Адже на рівні міжнародного регулювання в «усіченому форматі» праву базу представлено лише програмним та конвенційно-договірним регулювання. На національному рівні – нормативними документи концептуального та програмного характеру, які здебільшого приймалися 10 років потому, та фрагментарним галузевим регулюванням, що також майже не переглядалось (не оновлювалось) вже довгий час².

Належний та сучасний правовий режим надання послуг в інноваційній сфері є чинником зміцнення інноваційного потенціалу на-

¹ Шапошник А. О. Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021. 192 с. (С. 10).

² Там само. С. 166.

ціональної економіки й залучення інвестицій в інноваційну сферу, а також створення додаткових можливостей для виходу на світовий ринок національних підприємств-виробників інноваційної продукції.

Вцілому аналіз наукових праць вченої та оцінка нею сучасного стану нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності та діяльності з надання послуг в інноваційній сфері в Україні¹ показав, що її здобутки є виваженими та такими, що сприймаються позитивно.

Проте деякі положення дисертації «Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення» носять дискусійний характер. Так, внаслідок наявності глибокої зацікавленості заявленою проблемою та втілення підходу зрілого науковця до її розв'язання А. Шапошник пропонує авторське визначення поняття інноваційної послуги як конкурентоздатної нової або технологічно вдосконаленої (більш високої якості) послуги, процес надання якої засновано на інноваційній технології / технологіях (кваліфікованих за результатом державної експертизи уповноваженим органом як інноваційні технології), що забезпечує можливість отримання нових та / або додаткових соціально-економічних ефектів у третинному секторі економіки².

У ньому фактично втілені основні кваліфікаційні ознаки інноваційної послуги. Але не всі з них можуть виконувати функцію деталізації та конкретизації тих ознак. Йдеться про ознаку «...здатності (можливості) забезпечувати отримання нових та / або додаткових соціально-економічних ефектів у третинному секторі економіки». Саме поняття «ефект» є оціночним та має багатоаспектний характер. Тому вимагає конкретизації форма прояву соціально-економічних

¹ Шапошник А. О. Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 58 (Том 1). С. 148-151.

² Шапошник А. О. Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2021. 192 с. (С. 10).

ефектів у третинному секторі економіки на мікро- та макро -рівнях. Зокрема, без такої конкретизації регуляторно-діяльнісний аспект реалізації інформаційно-комунікативного потенціалу електронних публічних реєстрів буде проблематичним. І, навпаки, за його наявності стає можливим запровадження такого обов'язкового реквізиту Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань як «стан впровадження ними інноваційної продукції (товару, послуг) у кожному звітному році». Цей реквізит має за теоретичне підґрунтя посилення до принцип пропорційності консолідованих форм державного контролю з недержавним. Але для обоїх цих форм має суттєве значення однозначне тлумачення ознак інноваційної послуги. Тому наявність серед них оціночних понять неприпустимо, бо заважає ефективності впливу на відносини, що виникають з питань обліку та звітування про надання інноваційних послуг суб'єктами господарювання.

Зазначені відносини (обліку та звітування про надання інноваційних послуг суб'єктами господарювання) на локальному рівні є предметом правового регулювання інноваційної сфери. Цей факт доводить наявність вимог, встановлених Наказом Держстату від 25.06.2021 р. № 171 Наказ Держстату України від 25.06.2021 № 171 «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 1-інновація (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства»¹ з метою подальшого вдосконалення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності підприємств.

Вимоги цього наказу було напрацьовано відповідно до статей 4, 14, 18 Закону України «Про державну статистику» та пункту 4 Положення про Державну службу статистики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 року № 481 (зі змінами), ураховуючи положення статей 80, 81, 95 Цивіль-

¹ Наказ Держстату України «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 1-інновація (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» від 25.06.2021 № 171. <https://docs.dtkr.ua/doc/v0171832-21>.

ного кодексу України, частини восьмої статті 19 та статті 55 Господарського кодексу України.

Натомість для досягнення задекларованої мети щодо питань обліку та звітування про обсяги наданих інноваційних послуг (продукції) суб'єктами господарювання потребує уточнення темін проміжку часу із моменту її впровадження, протягом якого продукція має вважатися інноваційною. При цьому всановлення загального проміжку часу для всіх підзвітних підприємств є неприпустимим. Це не виправдано оскільки деякі процеси комодитизації можуть відбуватися у прискореному темпі, як наприклад це властиво ІТ-сфері, інші – навпаки уповільнено, коли продукція може залишатися інноваційною протягом довшого періоду часу. Тому існує потреба визначення результатів обстеження інноваційної діяльності підприємства в індивідуальному порядку на його запит до відповідних органів.

Тут актуальним стає питання удосконалення існуючої системи заохочень. Зокрема, у частині визначення умов забезпечення доступності для використання споживачами (користувачами), аби вважати інновацію запровадженою. Запропоновано розширити відомий перелік заохочень приватних суб'єктів господарювання шляхом здійснення реклами їх продукції ресурсами Промислово-товарної палати України та її відділень. Механізм заохочень є актуальним напрямком майбутніх наукових досліджень.

Внаслідок проведеного аналізу можна зробити наступні **висновки**.

1. Статус кандидата у члени ЄС розширює можливості України щодо використання дослідницьких ресурсів, у тому числі з правових проблем забезпечення ефективності функціонування публічних реєстрів. Це спонукає наукову спільноту активізуватися та інтегрувати до єдиного дослідницького простору (далі – ЄДП), а також приєднатися до програми «Цифрова Європа» (у вересні 2022 року Європейська Комісія підписала угоду про приєднання України до неї). Зазначена програма спрямована на забезпечення цифровими технологіями підприємств, громадян і державних адміністрацій, в тому числі при застосуванні

електронних ресурсів контролю. Програма орієнтує процес правотворчості у сфері реалізації права на державний контроль, самоконтроль та – на консолідацію функцій контролю суб'єктів господарювання з повноваженнями органів державного контролю на наступні принципи його здійснення. А саме: пропорційність блокуючого контролю із ступенем порушення вимог при реалізації прав підконтрольними суб'єктами господарювання; підвищення рівня зрілості інформаційної безпеки при проведенні господарської діяльності; розширення меж прозорості результату самоконтролю суб'єктів господарювання. Частиною заходів реформування системи електронних публічних реєстрів як стратегічного напрямку зміни економічної політики держави слід визнавати правову інституціоналізацію цифрових ресурсів контролю у сфері господарювання.

2. Правову інституціоналізацію цифрових ресурсів контролю у сфері господарювання можна запропонувати внесенням наступної пропозиції до зміни ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 N 877-V): «Інтегрована автоматизована система державного нагляду (контролю) (далі – ІАС ДНК) це – єдина автоматизована система збирання, накопичення та систематизації інформації про заходи державного нагляду (контролю), призначена для узагальнення та оприлюднення інформації про заходи державного нагляду (контролю), координації роботи органів державного нагляду (контролю) щодо здійснення комплексних заходів державного нагляду (контролю), моніторингу ефективності та законності. Також вона підкорена цілі забезпечення прозорості здійснення господарської діяльності, структури власності та статусу бенефіціарного власника (контролера)».

3. Наявні неузгодженості, протиріччя та інші вади вимог, які виникають внаслідок минулої та поточної практики законотворення спонукають до напрацювання аргументів та обґрунтування шляхів реалізації принципів інституціоналізації контролю. Результати даного процесу очікуються внаслідок критичного аналізу змісту сучасних законопроектів на предмет збалансування в них ресурсів контролю

та належного правового доступу до їх використання. Новим перспективним напрямом наукового дослідження можна прогнозувати проблему правомірності поведінки суб'єкта банківського контролю в умовах посилення контрольних зобов'язань щодо розкриття інформації про бенефіціарних власників та структуру власності. Зокрема, у межах розв'язання зазначеної проблеми необхідно напрацювати механізм збалансування заходів посиленого контролю із заходами контролю за захистом прав споживачів банківських послуг та критично поставитися до перегляду вимог щодо збереження банківської таємниці.

4. Публічні електронні реєстри дозволяють висвітлювати консолідуваний результат державного, недержавного контролю, а також – нагляду (у тому числі фінансового моніторингу). А також – самоконтролю суб'єктів господарювання щодо подання відповідної інформації реєстратору при вчиненні юридично значимих дій. Створення сучасної системи моніторингу та контролю у сфері господарювання обумовлює необхідність забезпечення ефективності функціонування електронних публічних реєстрів. Поруч із низкою завдань забезпечення прозорості користування реєстровою інформацією запропоновано підкорювати вимоги до звітування підприємств цілям спрощення шляху до отримання інвестицій. Забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці й суспільстві, зокрема через цифрові інноваційні хаби (одна з цілей угоди Європейської Комісії з Україною про її приєднання до програми «Цифрова Європа») потребує перегляду системи звітування.

5. Вперше обґрунтовано новий регуляторно-діяльнісний аспект реалізації інформаційно-комунікативного потенціалу електронних публічних реєстрів. Зокрема, для підвищення ефективності реалізації інформаційно-комунікативної функції публічних реєстрів доведено доцільність запровадження такого обов'язкового реквізиту Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань як впровадження ними інноваційної продукції (товару, послуг) у кожному звітному році. Цей реквізит має за теоретичне підґрунтя посилення до принципу про-

порційності консолідованих форм державного контролю з недержавним. Отримали розвиток дослідження з удосконалення існуючої системи заохочень впровадження цифровізації приватними суб'єктами господарювання. Зокрема, у частині визначення умов впровадження інновацій. Аргументується, що інновація може вважатися впровадженою, якщо новий або вдосконалений товар/послуга відносно його/її характеристик (наприклад, удосконалене програмне забезпечення) доступні для використання споживачами (користувачами). Запропоновано розширити відомий перелік заохочень приватних суб'єктів господарювання шляхом здійснення реклами їх продукції ресурсами Промислово-товарної палати України та її відділень.

Наукове видання

Автори

Єфремова Катерина Вікторівна

Шаповалова Ольга Вікторівна

Хаустова Марина Геннадіївна

Шматков Данііл Ігоревич

та інші

**ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ
ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Монографія

За редакцією К. В. Єфремової

Комп'ютерне макетування А. Г. Якишиної

Формат 60×84¹ /₁₆. Гарнітура Minion. Обл.-вид.арк. 13,5

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

61002, Харків, вул. Чернишевська, 80

Тел.: (057) 700-06-64

E-mail: ndipzir@gmail.com

Сайт: ndipzir.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, витівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014 р.